SESOTHO PUO YA LAPENG

Setatemente sa Kharikhulamu ya Naha (SKN)

Setatemente sa Leano la Kharikhulamu le Tekanyetso

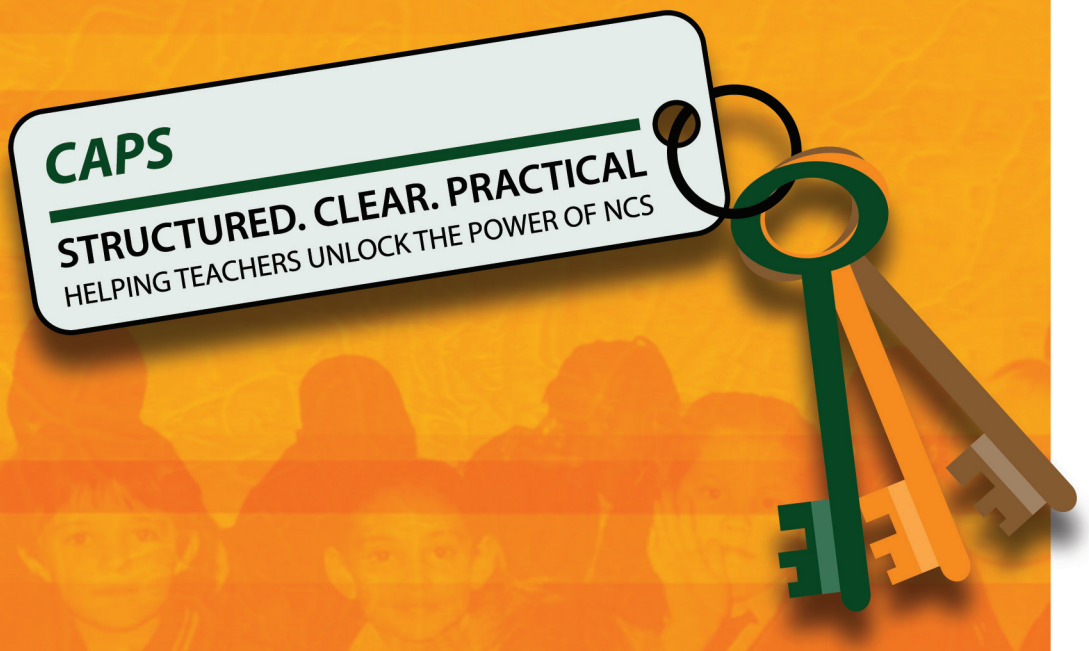

Mokgahlelo wa Thuto le Thupelo eTswelang Pele Dikereiti tsa 10-12

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SETATEMENTE SA LEANO LA KHARIKHULAMO LE TEKANYETSO

DIKEREITE TSA 10-12

SESOTHO PUO YA LAPENG

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0535-7

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

DIKAHARE

KAROLO YA 1: SELELEKELA SA SETAMENTE SA LEANO LA KHARIKHULAMO LE TEKANYETSO 3

1.1 Boitshetleho 3

1.2 Tjhebokakaretso 3

1.3 Sepheo sa Kharikhulamo ya Afrika Borwa ka kakaretso 4

1.4 Kabo ya nako 6

1.4.1 Mokgahlelo wa Motheo 6

1.4.2 Mokgahlelo o Mahareng 7

1.4.3 Mokgahlelo o Phahameng 7

1.4.4 Dikereite tsa 10-12 7

KAROLO YA 2: HO HLAHISA DIPUO 8

2.1 Dipuo - Dikgato tsa puo Setatementeng sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso 8

2.2 Dipheo tse ikgethang tsa ho ithuta dipuo 10

2.3 Tjhebokakaretso ya Kharikhulamo ya puo 11

2.4 Mabaka a ho ruta bokgoni ba puo 11

2.5 Mekgwakatamelo ya ho ruta puo 12

2.6 Kabo ya nako kharikhulamong 14

2.7 Ditlhokeho tsa ho ithuta Sesotho puo ya lapeng e le e nngwe ya dithuto 15

KAROLO YA 3: DIKAHARE LE MERALO YA HO RUTA BOKGONI BA PUO 16

3.1 Ho mamela le ho bua 16

3.2 Ho bala le ho boha 25

3.3 Ho ngola le ho nehelana 34

3.4 Dibopeho tsa puo le melao ya tshebediso ya puo 46

3.5 Meralo ya ho ruta 47

3.5.1 Kereite ya 10: Moralo wa ho ruta 49

3.5.2 Kereite ya 1: Moralo wa ho ruta 61

3.5.3 Kereite ya 12: Moralo wa ho ruta 73

KAROLO YA 4: TEKANYETSO PIONG YA LAPENG 84

4.1 Selelekela 84

4.2 Tekanyetso e seng ya semmuso kapa ya tsatsi le leng le le leng 84

4.3 Tekanyetso ya semmuso 84

4.4 Lenaneo la Tekanyetso 88

4.4.1 Tjhebokakaretso ya ditlhokeho 88

4.4.2 Ditlhahlobo 92

4.5 Ho rekota le ho tlaleha 95

4.6 Bolekanyetsi ba tekanyetso 96

4.6.1 Tekanyetso ya semmuso 96

4.6.2 Mesebetsi ya molomo ya tekanyetso 96

4.7 Kakaretso 96

LENANE LA MANTSWE LE DITLHALOSO TSA WONA 97

SEHLOMATHISO SA 1: DIKAROLO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO (TJHATE EO DI LOKODISITSWENG HO YONA) 107

KAROLO YA 1: SELELEKELA SA SETAMENTE SA LEANO LA KHARIKHULAMO LE TEKANYETSO

1.1 Boitshetleho

Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa R-12 (SKN) se totobatsa leano la kharikhulamo le tekanyetso dikolong.

Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha se ile sa hlophiswa botjha ka sepheo sa ho ntlafatsa Kharikhulamo, mme diphetoho tsa kenngwa tshebetsong ka kgwedi ya Pherekgong 2012. Thutong e nngwe le e nngwe ho ile ha hlahiswa tokomane e le nngwe e tlamahantseng kharikhulamo le tekanyetso mmoho, e ileng ya kena tshebetsong bakeng sa ditokomane tsa Ditatemente tsa Thuto, Ditataiso tsa Mananetsamaiso a ho Ithuta le Ditataiso tsa Tekanyetso ya Dithuto Dikereite tsa R-12.

1.2 Tjhebokakaretso

(a) *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12 (Pherekgong 2012)* ke setatemente sa leano la ho ithuta le ho ruta dikolong tsa Afrika Borwa, mme se fupere tse latelang:

(i) Ditatemente tsa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso thutong e nngwe le e nngwe e amohetsweng mme e bile e rutwa le ho ithutwa dikolong;

(ii) Tokomane ya leano e bitswang *National Policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12;* le

(iii) Tokomane ya leano e bitswang *National Protocol for Assessment Kereite ya R-12 (Pherekgong 2012).*

(b) *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12 (Pherekgong 2012)* se kena tshebetsong bakeng sa ditatemente tsa jwale tsa kharikhulamo tse pedi, e leng

(i) *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha se lekotsweng Botjha Dikereite tsa R-9 se lekotsweng botjha,* se phatlalatsong ya mmuso *Government Gazette, No.23406* ya 31 Motsheanong 2002; le

(ii) *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa R-12 se* diphatlalatsong tsa mmuso, *Government Gazettes, No.25545* ya 6 Mphalane 2003 le *No. 27594 ya* 17 Motsheanong 2005.

(c) Setatemente sa kharikhulamo ya naha se boletsweng seratswaneng sa (b) (i) le (ii) se fupere ditokomane tsa leano tse latelang, tse tla fediswa ke *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa R-12 (Pherekgong 2012)* ka mekgahlelo dilemong tsa 2012-2014:

(i) Ditatemente tsa Tikoloho ya ho Ithuta/ Ditatemente tsa Dithuto, Ditataiso tsa Mananetsamaiso a ho Ithuta, le Ditataiso tsa Tekanyetso tsa Dithuto Dikereite tsa R-9 le Dikereite tsa 10-12;

(ii) Tokomane ya leano, e bitswang *National Policy on assessment and qualifications for schools in the General Education and Training Band,* e hlahang ho *Government Notice No. 124* phatlalatsong ya mmuso *Government Gazette No. 29626* ya 12 Hlakola 2007;

(iii) Tokomane ya leano, e bitswang *National Senior Certificate*: *A qualification at Level 4 on the National Qualification Framework (NQF),* e hlahisitsweng phatlalatsong ya mmuso *Government Gazette No. 27819* ya 20 Phupu 2005;

(iv) Tokomane ya leano, e leng *An addendum to the policy document, National Senior Certificate*: *A qualification at Level 4 on the National Qualification Framework (NQF), regarding learners with special needs*, e phatlaladitsweng ho *Government Gazette, No. 29466* ya 11 Tshitwe 2006 e kenyelleditswe tokomaneng ya leano e bitswang *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; le*

(v) Tokomane ya leano, e leng sehlomathiso sa tokomane ya *National Senior Certificate*: *A qualification at Level 4 on the National Qualification Framework (NQF), regarding the National Protocol for Assessment (Grades R-12),* e hlahang ho *Government Notice No. 1267* phatlalatsong ya mmuso *Government Gazette No. 29467* ya 11 Tshitwe 2006;

(d) Tokomane ya leano eleng, *National Policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grade R-12* le dikarolo tsa Setatemente sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso tse fuperweng ke Dikgaolo tsa 2, 3 le 4 tsa tokomane ena di bopa dipehelo le dintlhatheo tsa *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa R-12.* Kahoo ditokomane tsena tse boletsweng*,* mmoho le ho latela *karolo ya 6A* ya *South African Schools Act, 1996 (Act No. 84 of 1996)* di bopa motheo oo ho wona Letona la Thuto ya Motheo le hlahisang bonyane ba diphetho le dipehelo tseo moithuti a lokelang ho di fihlella, mmoho le ditsela tsa tshebetso le tsamaiso tsa tekanyetso ya phihlello ya moithuti dikolong tsa mmuso le dikolong tse ikemetseng.

1.3 Sepheo sa Kharikhulamo ya Afrika Borwa ka kakaretso

(a) *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12* se fupere tsebo, bokgoni le makgabane a lokelang ho ithutwa dikolong tsa Afrika Borwa. Sepheo sa kharikhulamo ena ke ho nnetefatsa hore baithuti ba fumantshwa le ho sebedisa tsebo le bokgoni ka tsela e tla ntlafatsa maphelo a bona. Ka tsela e tjena kharikhulamo e ntshetsa pele mohopolo wa ho theha tsebo maemong a phedisano a selehae, empa e ntse e le sedi ditabeng tsa lefatshe tsa matjhabatjhaba.

(b) Sepheo sa Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12 ke ho:

- ho hlomela baithuti ka tsebo, bokgoni le makgabane tse hlokehang ho iphedisa le ho ba le seabo se nang le moelelo maemong a phedisano jwalo ka ha e le baahi naheng e lokolohileng, ho sa natswe boitshetleho ba bona dintlheng tsa phedisano le moruo, tsa botjhaba, bong, mmele o phetseng hantle kapa bokgoni dithutong;
- ho ba neha tsela ya ho kena thutong e phahameng;
- ho phethahatsa tshebetso ya ha baithuti ba qetile dibakeng tsa thuto mme ba fetela mesebetsing; le
- ho neha boramesebetsi lesedi le felletseng (profaele) ka bokgoni ba moithuti.

(c) Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12 se thehilwe dintlhathehong tse latelang:

- Diphetoho phedisanong; ho nnetefatsa hore ho se lekalekane ha thuto ha ka nako e fetileng ho fediswe, le ho re batho bohle naheng ba fumantshwe menyetla e lekanang ya thuto;

- ho ithuta ka tshekatsheko le ka mafolofolo; ho kgothalletsa ho ithuta ka mafolofolo le ka ho sekaseka dintho, ho ena le ho nka ditaba di le jwalo feela e le dinnete ntle le ho di sekaseka;
- Tsebo le bokgoni tsa boemo bo hodimo: ho hlahisitswe bonyane dipehelo tsa tsebo le bokgoni tse lokelang ho fihlellwa kereiteng ka nngwe mme di lokela ho fihlellwa ka boemo bo hodimodimo dithutong kaofela;
- Kgatelopele; dikahare le maemo a tse ithutwang tsa kereite e nngwe le e nngwe di bontsha kgatelopele ho tloha boemong bo bonolo ho isa ho bo rarahaneng;
- Ditokelo tsa botho, kenyelletso ya bohle, toka ho tsa phedisano le tikoloho, ho kenyelletsa metheo le ditshebetso tsa toka ho tsa phedisano le tikoloho le ditokelo tsa botho jwalo ka ha di totobaditswe Molaotheong wa Rephaboliki ya Afrika Borwa. Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa R-12 se sedi haholo dintlheng tsa ho fapana ha batho tse jwalo ka bofuma, ho se lekane ha batho, botjhaba, bong, puo, boholo ba motho dilemong, bokowa, le maemo a mang;
- Ho ananela tsebo le mahlale a seholoholo: kananelo ya nalane e mothamo le setso tsa naha ya rona ho bohlokwahadi mme tsena di phehisa kgodisong ya makgabane a fuperweng ke Molao wa Motheo; mmoho le
- Kamohelo, boleng le phethahatso; ho nehelana ka thuto eo boleng, bophara le botebo ba yona bo ka bapiswang le thuto ya mafatshe a mang.

(d) Sepheo sa Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha Dikereite tsa 10-12 ke ho hlahisa baithuti ba tla kgona ho:

- hlwaya le ho rarolla mathata, le ho etsa diqeto a sebedisa bokgoni ba ho nahana ka tshekatsheko le ka boiqapelo;
- sebetsa ka phethahalo ka boyena mmoho le ba bang e le ditho tsa sehlotshwana;
- hlopha le ho tsamaisa mesebetsi ya hae ka ho nka boikarablelo le ka phethahalo;
- bokella, ho sekaseka, ho hlophisa le ho hlahloba tlhahisoleseding ka tshekatsheko;
- ikutlwahatsa ka ho phethahala ka ho sebedisa bokgoni ba puo ka ditsela tse fapaneng – e bohuwang, matshwao (disimbolo), kapa tsamaiso ya puo ka mekgwa e meng e fapafapaneng;
- sebedisa saense le theknoloji ka phethahalo le ka tshekatsheko a bontsha boikarabelo mabapi le tikoloho mmoho le bophelo bo botle ba batho ba bang; le
- Bontsha kutlwisiso ya lefatshe jwalo ka ha e le ngatana e le nngwe ya ditshebetso tse hokahaneng, ka ho elellwa maemo a tharollo ya mathata ha se tshebetso e ikemetseng e le inotshi, e itshehlile thejane.

(e) Kenyelletso ya bohle e lokela ho ba karolo ya ho hlophiswa, ya ho rala le ya ho ruta sekolong. Hona ho ka phethahala ha feela matitjhere a na le kutlwisiso e tebileng ya ho hlwaya le ho sebetsana le ditshita tsa ho ithuta, le ya ho itlhophisa ka ho etsa meralo ya ho sebetsana le ho fapafapana ha batho.

Taba ya bohlokwa ha ho sebetswa ka kenyelletso ya bohle ke ho hlwaya ditshita le ho tiisa hore batshehetsi bohle ka sekolong, kapa mekgatlo e tshehetsang e nang le seabo e sebetsane le tsona. Bona ba kenyelletsa matitjhere, makgotla a tshehetso a dikantorong tsa sedika, makgotla a mang a setjhaba a tshwaraneng le tshebetso ena ka ho otloloha, batswadi le dikolo tse ikgethang di sebetsa e le mehlodi. Ho sebetsana le ditshita ka phaposing ya ho rutela, matitjhere a sebedise mawa a ho ruta a fapafapaneng a kang a hlahisitsweng tokomaneng ya Lefapha la Thuto le Thupelo e bitswang *Guidelines for inclusive teaching and learning* (2010).

1.4 Kabo ya nako

1.4.1 Mokgahlelo wa Motheo

(a) Nako ya ho ruta e abetsweng dithuto tsa Mokgahlelo wa Motheo e bontshitswe papetleng e latelang:

THUTO	KEREITE YA R (DIHORA)	DIKEREITE 1-2 (DIHORA)	KEREITE YA 3 (DIHORA
Puo ya Lapeng	10	7/ 8	7/ 8
Puo ya Tlatsetso ya Pele		2/ 3	3/ 4
Mmetse	7	7	7
Bokgoni ba Bophelo	**6**	**6**	**7**
• Tsebo ya Motheo	(1)	(1)	(2)
• Bonono bo iqapelwang	(2)	(2)	(2)
• Boithapollo ba Mmele	(2)	(2)	(2)
• Bophelo bo botle ba motho le phedisano	(1)	(1)	(1)
NAKO KAOFELA	**23**	**23**	**25**

(b) Nako ya ho ruta e abetsweng dithuto Dikereite tsa R, 1 le 2 e etsa dihora tse 23, mme Kereiteng ya 3 ke dihora tse 25.

(c) Dipuo Dikereiteng tsa R-2 di abetswe dihora tse 10, ha Kereite ya 3 e abetswe dihora tse 11. Puo ya Lapeng e abelwe moedi wa dihora tse 8, le bonyane ba dihora tse 7, ha Puo ya Tlatsetso yona e abelwe bonyane ba dihora tse 2, le moedi wa dihora tse 3 Dikereiteng tsa R-2. Kereiteng ya 3 moedi wa dihora tse 8 le bonyane ba dihora tse 7 di abelwe Puo ya Lapeng athe Puong ya Tlatsetso ya Pele teng ho ajwe bonyane dihora tse 3 ha moedi e lokela ho ba dihora tse 4.

(d) Ho Bokgoni ba Bophelo Tsebo ya Motheo e abelwe hora e 1 Dikereiteng tsa R-2, le dihora tse 2 jwalo ka ha ho bontshitswe ka masakaneng Kereiteng ya 3.

1.4.2 Mokgahlelo o Mahareng

(a) Papetla e latelang e bontsha dithuto le nako ya ho ruta e abetsweng dithuto Mokgahlelong o Mahareng.

THUTO	(DIHORA)
Puo ya Lapeng	6
Puo ya Tlatsetso ya Pele	5
Mmetse	6
Mahlale a tlhaho le Theknoloji	3.5
Mahlale a Phedisano	3
Bokgoni ba Bophelo • Bonono bo iqapelwang • Boithapollo ba Mmele • Bophelo ba botle ba motho le phedisano	**4** (1.5) (1) (1.5)
NAKO KAOFELA	**27,5**

1.4.3 Mokgahlelo o Phahameng

(a) Kabo ya nako ya ho ruta Mokgahlelong o Phahameng e ka tsela e latelang:

THUTO	(DIHORA)
Puo ya Lapeng	5
Puo ya Tlatsetso ya Pele	4
Mmetse	4.5
Mahlale a Tlhaho	3
Mahlale a Phedisano	3
Theknoloji	2
Mahlale a tsamaiso ya Moruo	2
Tlwaetso ho tsa Bophelo	2
Bonono bo iqapelwang	2
NAKO KAOFELA	**27,5**

1.4.4 Dikereite tsa 10-12

(a) Kabo ya nako ya ho ruta Dikereiteng tsa 10-12 e ka tsela e latelang:

THUTO	Kabo ya nako ka beke (dihora)
Puo ya Lapeng	4.5
Puo ya Tlatsetso ya Pele	4.5
Mmetse	4.5
Tlwaetso ho tsa Bophelo	2
Ho lokela ho kgethwe bonyane dithuto tse 3 tse tswang ho **Sehlopheng sa B** Sehlomathiso sa B. Dipapetla tsa B1-B8 tsa tokomane ya *National Policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12.* Dipehelo tse hlahisitsweng seratswaneng sa 28 tokomaneng ena ya leano di lokela ho elwa hloko.	12 (3x4 dihora)
NAKO KAOFELA	**27,5**

Nako e abilweng beke le beke e sebediswe feela bakeng sa bonyane dithuto tsa *Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha* (SKN) tse boletsweng lenaneng le ka hodimo, mme e se ke ya sebedisetswa dithuto tse ding tse tlatselletsang bonyaneng ba dithuto tsena tse qollotsweng. Haeba moithuti a rata ho nka dithuto tse ding tsa tlatselletso hodima tsena tse qollotsweng lenaneng, ho eketswe nako ka hodimo ho e behilweng bakeng sa ho ruta dithuto tseo tsa tlatselletso.

KAROLO YA 2: HO HLAHISA DIPUO

2.1 Dipuo Setatementeng sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyesto

Puo ke sesebediswa sa ho nahana le ho buisana. E boetse ke mokgwa o tlwaelehileng o sebediswang ke batho ho ananela ditso le makgabane, ho etsa hore lefatshe leo ba phelang ho lona e be le etsang moelelo. Ho ithuta ho sebedisa puo ka phethahalo ho etsa hore baithuti ba kgone ho fumana tsebo, ho itlhahisa seo ba leng sona, ho hlahisa maikutlo le mehopolo ya bona, ho sebetsa mmoho le ba bang le ho laola lefatshe leo ba phelang ho lona. Hape puo e neha baithuti ditshwantsho tse ka mohopolong tse matla, tse sutsitseng, tse tsetetsweng ka botebo ka kelellong, mme tseo ba ka di sebedisang ho ntlafatsa lefatshe leo ba phelang ho lona, ba le etse hore le be molemo ho feta kamoo le leng kateng. Ke ka puo moo re utlwahatswang ho fapafapana ha ditso, mme dikamano phedisanong di phethahatswa le ho botjwa ke puo; hape ke ka puo moo dikamano tsena di ka fetofetolwang, tsa atoloswa le ho ntlafatswa.

Dikgato tsa Puo

Thuto ya puo Dikereiteng tsa 10-12 e kenyelleditse dipuo tsa semmuso kaofela tsa Afrika Borwa e leng Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi (Sesotho sa Leboa), Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda, Xitsonga - mmoho le Dipuo tseo e seng tsa Semmuso. Dipuo tsena kaofela di ka ithutwa dikgatong tsa puo tse fapaneng.

Puo ya Lapeng ke puo ya pele eo baithuti ba e ithutang yona mme ba qala ho e tseba. Empa le ha ho le jwalo, boholo ba dikolo Afrika Borwa ha di nehelane ka dipuo tsa lapeng tsa baithuti ba bang kapa baithuti bohle ba ingodisitseng dikolong; di kgetha ho ba le puo e le nngwe kapa tse pedi tseo di nehelanang ka tsona kgatong ya Puo ya Lapeng. Sephetho ke hore mabitso ana Puo ya Lapeng le Puo ya Tlatsetso ya Pele a supa feela kgato ya bokgoni eo puo e nehelwang ka yona, ho sa bolelwe hore ke puo ya maswetso (ya letswele) kapa ke puo e ithutilweng (jwalo ka dipuong tsa tlatsetso). Kahoo leanong lena ha ho buuwa ka Puo ya Lapeng ho bolelwa *kgato* ya puo, e seng *puo* ka boyona.

Kgato ya Puo ya Lapeng e nehelana ka boiphihlelo ba puo bo bontshang bokgoni ba motheo ba ho ikgokahanya le batho ba bang bo hlokehang maemong a phedisano, mmoho le bokgoni ba ho sebedisa kelello bo hlokehang ho utlwisisa dithuto tsohle ho habahanya kharikhulamo. Ho toboketswa ho ruta bokgoni ba ho mamela, ho bua, ho bala le ho ngola kgatong ena. Kgato ena hape e neha baithuti bokgoni ba ho sebedisa kelello ka boiqapelo, le ho ananela ditema, bo tla etsa hore ba kgone ho bopa botjha, ho tebisa maikutlo le ho matlafatsa kutlwisiso ya bona ya lefatshe leo ba phelang ho lona. Empa le ha ho le jwalo, toboketso le kabo ya matshwao ho bokgoni ba ho mamela le ho bua ho tloha Kereiteng ya 7 ho ya hodimo di ka tlase ho tse nehwang bokgoni ba ho bala le ho ngola.

Kgato ya Puo ya Tlatsetso ya Pele e dumela hore ha se hakaalo hore baithuti ba na le tsebo ya puo ha ba fihla sekolong. Dilemong tse mmalwa tse qalang tsa sekolo, di shebana le ho bopa bokgoni ba moithuti ba ho utlwisisa le ho bua puo - bokgoni ba motheo ba ho ikgokahanya le batho ba bang. Dikereiteng tsa 2 le 3 baithuti ba qala ho bopa litheresi motheong ona wa ho bua. Ba boetse ba kenya tshebetsong bokgoni ba litheresi boo ba seng ba ithutile bona Puong ya bona ya Lapeng.

Mokgahlelong o Mahareng le o Phahameng, baithuti ba tswela pele ho matlafatsa bokgoni ba bona ba ho mamela, ho bua, ho bala le ho ngola. Kahoo, ho lokelwa ho toboketswa haholo tshebediso ya Puo ya Tlatsetso ya Pele bakeng sa ho nahana le ho fana ka mabaka. Hape nakong ena ba kena ka matla ditemeng tsa dingolwa mme ba qala ho ba le bokgoni ba ho ananela, ho rata le ho nahana ka Puo ya Tlatsetso.

Nakong eo baithuti ba kenang kereiteng ya 10, ba lokela hore ba be ba na le boiphihlelo bo kgotsofatsang ba Puo ya Tlatsetso ya Pele mabapi le dikamano tsa bona le batho ba bang, mmoho le bokgoni ba ho utlwisisa dithuto. Leha ho le jwalo, nnete feela ke hore baithuti ba bangata ntse ba sa kgone ho ikgokahanya ka ho phethahala ka Puo ya Tlatsetso ya Pele nakong ena. Kahoo, phepetso Dikereiteng tsa 10 - 12 ke ho tshehetsa baithuti bana, mme hape le ho nehelana ka kharikhulamo e ba dumellang ho fihlela maemo a hlokehang a Kereite ya 12. Maemo ana a lokela hore a be ka tsela eo moithuti a tla kgona ho sebedisa Puo ya Tlatsetso ka boemo bo phahameng haholo ho mo lokisetsa thuto e tswelang kapa thuto e phahameng kapa lefatshe la mosebetsi.

2.2 Dipheo tse ikgethang tsa ho ithuta dipuo

Ho ithuta puo ho lokela ho etsa hore baithuti ba kgone ho:

- fumana bokgoni ba puo bo hlokehang bakeng sa ho ithuta dithuto ho habahanya kharikhulamo;
- mamela, bua, bala/boha le ho ngola/nehelana ka puo ka boitshepo mme ba natefelwa ke yona. Bokgoni le ditjhadimo tsena di bopa motheo wa ho ithuta ho etsahalang ka dinako tsohle;
- sebedisa puo ka tshwanelo, ho etswe hloko baamohedi ba ditaba, sepheo le maemo;
- utlwahatsa le ho tshehetsa mehopolo ya bona, menahano le maikutlo a bona ka boitshepo e le hore ba tle ba be batho ba nahanang ka boikemelo le ka bohlokolosi;
- sebedisa puo le ho nahana ka boiqapelo ho batlisisa le ho utolla dintlha ka maphelo a bona le ka lefatshe le ba potolohileng. Hona ho tla etsa hore ba utlwahatse boitemohelo le diphumano tsa bona ka bophelo ka ho bua ka tsona kapa ho di ngola;
- sebedisa puo bakeng sa ho fumana le ho sebetsana le tlhahisoleseding bakeng sa ho ithuta ba habahanya kharikhulamo mmoho le maemong a mang a batsi. Litheresi ya tlhahisoleseding ke bokgoni bo hlokolosi haholo nakong ena eo tlhahisoleseding e bapalang karolo ya bohlokwa, mme hape e bopa motheo wa ho ithuta bophelong bohle; le
- sebedisa puo ho nahana ka tshekatsheko le ka boiqapelo; ho utlwahatsa mehopolo ya bona ka dintlha tse amang boitshwaro le makgabane; sebetsana le ditema tse batsi ka tshekatsheko; ho phepetsa mehopolo le dintlhakemo, makgabane le dikamano tsa matla tse fuperweng ke ditema; mmoho le ho bala ditema ka maikemisetso a fapaneng, a jwalo ka ho natefelwa ke tsona, ho etsa diphuputso, kapa ho di sekaseka.

2.3. Tjhebokakaretso ya kharikhulamo ya puo

Kharikhulamo ena e hlophisitswe ho latela bokgoni le dikahare a latelang:

Tjhebokakaretso ya bokgoni le dikahare tsa puo	
Ho mamela le ho bua **Ho mamela** **Tshebetso ya ho mamela** • Pele ho ho mamela • Nakong ya ho mamela • Ka morao ho ho mamela **Mefuta e fapaneng ya ho mamela** • Ho mamela bakeng sa ho fumana tlhahisoleseding e itseng e ikgethang • Ho mamela bakeng sa tshekatsheko le ho hlahloba • Ho mamela bakeng sa ho ananela • Ho buisana le ba bang **Ho bua** **Tshebetso ya ho bua** • Ho rala, etsa diphuputso le ho hlophisa • Ho ikwetlisa le ho nehelana **Makgetha le melao ya ditema tsa molomo**	**Ho bala le ho boha** **Tshebetso ya ho bala** • Pele ho ho bala • Nakong ya ho bala • Ka morao ho ho bala **Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang** **Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo** **Dibopeho tsa dipolelo le tlhophiso ya ditema** **Ho bopa dipolelo le tlhophiso ya ditema** **Makgetha a ditema tsa dingolwa** **Ho ngola le ho nehelana** ***Tshebetso ya ho ngola*** • Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola • Ho ngola mekgwaritso • Ho boeletsa mosebetsi • Ho bala hape bakeng sa ntlafatso • Ho hlaola diphoso • Ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo nakong ya ho ngola** **Makgetha a ditema tse hlahiswang** **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo**

2.4 Mabaka a ho ruta bokgoni ba puo

Ho mamela le ho bua ke motheo wa ho ithuta dithutong kaofela. Ka ho sebedisa mawa a phethahetseng a ho mamela le ho bua, baithuti ba kgona ho bokella le ho hokahanya tlhahisoleseding, ho ikahela tsebo, ba rarolla mathata mme ba utlwahatse mehopolo le maikutlo a bona. Bokgoni ba ho mamela ka tshekatsheko bo etsa hore baithuti ba tsebe ho hlwaya makgabane le ditjhadimo tse fuperweng ke ditema le ho phepetsa tshekamelo le puo e hlohlelletsang. Bokgoni bona kaofela ba puisano ya molomo bo tsamaiswa ke tshebediso e nepahetseng ya dikarolo tsa puo. Ho ithuta dikarolo tsa puo ho tshwanetse hore ho thuse tshebetsong tsa ho ikgokahanya mme ho hokahanngwe le tshebediso ya puo jwalo ka ha e buuwa maemong a phedisano a fapaneng, mohl. ho hlahisa mehopolo kapa maikutlo a hao, ho tsebisa motho ya itseng ho ba bang (e mong); ho fana ka ditaelo le ditshupiso. Bokgoni ba ho mamela bo rutwang bo tla laolwa ke mofuta wa tema ya molomo le sepheo sa momamedi.

Ho bala le ho boha ke tshiya ya ho ithuta ho atlehileng ho habahanya kharikhulamo yohle, mme ho bohlokwa hape bakeng sa ho ba le seabo ka ho phethahala phedisanong le lefatsheng la mesebetsi. Baithuti ba bopa bokgoni bona ka ho bala le ho boha ditema tse ngatangata tsa dingolwa le tse ding tseo e seng tsa dingolwa, ho kenyelleditswe ditema tse bohuwang. Baithuti ba kgona ho hlwaya mokgwa oo mofuta wa sengolwa le rejistara di bontshang sepheo,

baamohedi ba ditaba mmoho le maemo ditemeng. Ho utlwisisa le ho fumana moelelo wa ditema tse ngotsweng le tse bohuwang ho tliswa ke tsebo ya baithuti ya dibopeho tsa puo, melao le ditlwaelo tsa puo, mmoho le boitemohelo ba bona ba bophelo. Dibopeho tsa puo di thusa baithuti ho utlwisisa kamoo ditema di bopilweng kateng. Baithuti ba tshwanetse ho sebedisa mawa a pele ho ho bala, a nakong ya hobala le a kamorao ho bala, a ba thusang ho utlwisisa le ho fumana moelelo wa ditema tse batsi tse fapaneng, mohl. ho noha, ho hlakisa le ho lekola. Baithuti ba sebedise mawa a pele ho ho bala, a jwalo ka ho okola le ho tlodisa mahlo makgetha a ditema, dikarolo tsa buka, le sebopeho sa diratswana/ditema mme ba ithute hore di phehisa jwang moelelong. Baithuti ba thuswe ho bokelletsa tlotlontswe ka ho bala ditema tse batsi tse fapaneng. Le ha ho le jwalo, mokgahlelong ona wa ho qetela wa sekolo bongata ba mesebetsi ena ha bo hloke ho toboketswa hakaalo kaha e bile karolo ya kgatelopele ya moithuti ho tloha mekgahlelong e tlase.

Ho ngola le ho nehelana ho neha baithuti monyetla wa ho bopa le ho hlahisa menahano le mehopolo ka tsela e momahaneng. Ha baithuti ba ngodiswa mesebetsi le ditlhakiso maemong le dikarolong tsa dithuto tse fapaneng kgafetsa, ba tla ikahela bokgoni ba ho ikutlwahatsa le ho ikgokahanya ka tsela e nehepahetseng le ka boiqapelo. Sepheo ke ho hlahisa bangodi ba nang le bokgoni le boitsebelo bo fapafapaneng, ba tla sebedisa bokgoni bona ho hlahisa le ho nehelana ka ditema tse loketseng tse ngotsweng, tse bohuwang le tsa mefutafuta ya dikgokahano ka maikemisetso a fapafapaneng. Tsebo ya dibopeho tsa puo le melao (ditwaelo) tsa tshebediso ya puo e tla thusa baithuti ho hlahisa ditema tse hokahaneng, tse momahaneng. Dibopeho tsa puo di rutwe ka sepheo sa ho hlahisa ditema maemong a tsona loketseng ho ka sebediswa. Tshebediso ya dibopeho tsa puo e se rutwe feela bakeng sa ho manolla dipolelo tse ikemetseng di le ding. E hlalose kamoo dipolelo di bopilweng kateng, ho hlahisa tema yohle, jwalo ka ditema tse kang dipale, meqoqo, mangolo le diraporoto tseo baithuti ba ithutang ho di bala le ho di ngola sekolong.

Bokgoni bo boletsweng ka hodimo bo hokahanngwe. Nakong eo bokgoni bona bo hokahanngwang, ha ho tsepamiswa maikutlo bokgoning bo itseng, ho ka lebisa ho ikwetliseng bokgoning bo bong. Ho tea mohlala, moithuti ya kenang ngangisanong o tla tshwanela ho bala moqoqo wa kgang/ o sa tshehetseng lehlakore, mme a ngole moqoqo wa hae wa kgang/ o sa tshehetseng lehlakore a sebedise dikarolo tsa puo tse kang mahlalosonngwe, malatodi, tatolo, makopanyi, jj.

Dikarolo tsa puo le melao ya tshebediso ya puo di na le seabo sa bohlokwa bakeng sa ho utlwisisa le ho hlahisa ditema tsa molomo mmoho le tse ngolwang, mme kahoo di lokela ho hokahanngwa le bokgoni ba puo bo boletsweng ka hodimo.

2.5 Mekgwakatamelo ya ho ruta puo

Mekgwakatamelo ya ho ruta puo e hlahisitsweng tokomaneng ena ke e itshetlehileng ditemeng, e itshetlehileng puong e sebediswang/ tshebetsong, e hokahantsweng, le e sebedisang tsela kapa tshebetso e latelang mehato e itseng.

Mokgwakatamelo o thehilweng ditemeng mmoho le **mokgwakatamelo o itshetlehileng puong e sebediswang** ka bobedi ba yona e itshetlehile tsebedisong le tlhahisong ya ditema ka tsela e tswelang pele.

Mokgwakatamelo o thehilweng ditemeng o ruta baithuti ho ba babadi, bangodi le babohi ba nang le bokgoni, ba itshepang mme ba tadimang dintho ka ihlo le sekasekang, le ho ba bahlahisi ba ditema. Hona ho kenyelletsa ho mamela, ho bala, ho boha le ho sekaseka ditema ka sepheo sa ho utlwisisa hore di bopilwe jwang le hore tshusumetso ya tsona ke efe. Ka ho sebetsana le ditema ka tsela ena e sekasekang, baithuti ba hodisa bokgoni ba ho hlahloba ditema. Ditema tsa diketsahalo tsa nnete tsa bophelo ke mohlodi o moholo wa dikahare le maemo a tse ithutwang, wa tsela ya ho ithuta le ho ruta dipuo ka mokgwa o itshetlehileng puong e sebediswang, o hokahaneng.

Mokgwakatamelo o thehilweng hodima ditema o kenyeletsa hape le ho hlahisa mefuta e fapaneng ya ditema ka maikemisetso a itseng le bakeng sa baamohedi ba ditaba ba itseng. Mokgwa ona o thehilwe hodima kutlwisiso ya mokgwa oo ditema di bopilweng ka wona.

Mokgwakatamelo o itshetlehileng puong e sebediswang o bolela hore ha moithuti a ithuta puo, o tshwanetse hore a be a sebetsana le puo eno eo a ithutang yona, a bile a na le menyetla e mengata ya ho ikwetlisa le ho hlahisa ditema tse fapafapaneng puong eo. Baithuti ba ithuta ho bala ka ho bala haholo ditema tse ngatangata, ba ithuta ho ngola ka ho ngola hangatangata.

Mokgwakatamelo o latelang tshebetso/mehato e itseng o sebediswa ha baithuti ba lokela ho hlahisa ditema tsa molomo kapa tse ngolwang. Baithuti ba latela mehato e fapaneng ha ba sebetsana le bokgoni ba ho mamela, ba ho bua, ba ho bala le ba ho ngola. Ba tshwanetse hore ba nahane ka baamohedi ba ditaba le sepheo ha ba etsa sena. Sena se tla etsa hore ba kgone ho utlwahatsa mehopolo ya bona ka tsela ya tlhaho, e lokolohileng. Mohlala, ha ho rutwa ho ngola ha ho tadingwe feela sehlahiswa se phethetsweng; ho tadingwa hape sepheo le tshebetso ya ho ngola. Nakong ya tshebetso ya ho ngola baithuti ba rutwa mokgwa wa ho hlahisa mehopolo, ho nahana ka sepheo le baamohedi ba ditaba, ho hlahisa mekgwaritso, ho boeletsa mesebetsi ho hlaola diphoso le ho nehelana ka sehlahiswa se fupereng mehopolo ya bona.

Mekgwakatamelo ya ho ruta dingolwa

Lebakabaka le leholo la ho ruta dingolwa ka phaposing ke ho etsa hore baithuti ba be sedi ka tshebediso e ikgethang ya puo ya dingolwa e sutsitseng, ya bonono e sebedisang ditshwantsho tsa mohopolo mme e bile e na le moelelo o tebileng ho feta dintho tse ding tseo ba hlolang ba di bala. Ha boholo ba ditema tse ngotsweng e le tsa boithabiso, boswaswi le boiketlo, bangodi ba bang ba ngola dipadi, ditshwantshiso le dithothokiso hobane ba na le mehopolo, menahano le dinthontho; metheo, dikgopolo le ditumelo tseo haholo ba batlang ho di arolela kapa ho di senolela babadi ba bona ba ka moso. Tshebediso ya bona ya puo ka tsela e phepetsang mohopolo ke mokgwa o mong hape o senolang, o matlafatsang le ho pepesa mehopolo ya bona.

Ho ruta dingolwa ha se mosebetsi o bonolo, empa o ke ke wa phethahala ntle le ho leka ho fumana moelelo wa tsona ka tsela e tebisang mehopolo, e hlahlobang ka ihlo le ntjhotjho le ho hlahisa maikutlo a hao ka sona; ditlhahiso tse tswang ho baithuti le tsona di bohlokwa haholo. Ka ntle le hore ba ithute ho utlwisisa tema ya sengolwa ya bona, e tla ba ha ba so ithute ho lekaneng. Matitjhere le ona a leke ho kgina mehopolo ya bona le ditlhaloso tsa bona ka dingolwa mme ba fe baithuti menyetla e mengata ya ho sebetsana le ho buisana ka dingolwa ka bobona kamoo ho ka kgonehang kateng. Ho fumana moelelo wa sengolwa ha ho bolele hore o nepile kapa o fositse. Tabakgolo ke ho fuputsa se etsang moelelo ho mmadi.

Mekgwakatamelo e metle haholo ya ho ruta dingolwa e ka kenyelletsa ena e latelang kaofela kapa e meng ya yona:

- Etsa boiteko ba ho bala boholo ba tema kamoo ho ka kgonehang kateng ka phaposing, o sa emise ho shebana le mosebetsi o mong. Hona ho se ke ha nka nako e fetang dibeke tse pedi. Ke ntho ya bohlokwa hore baithuti ba be le mohopolo o hlakileng wa se etsahalang kgatong ya motheo ya sengolwa. Ho nka nako e telele o bala sengolwa ho tla ba kotsi kutlwisisong ya phetelo ya diketsahalo le poloto. Dihlopha tse ding di ka bala tema ntle le tshehetso eo e kaalo. Hono ho lokela ho kgothalletswa. Ho rutwe manollo ya dithothokiso, e seng thothokiso ka boyona. Ho ithutwe tse ngata kamoo ho ka kgonahalang ka phaposing. Baithuti le bona ba kgothalletswe ho ngola dithothokiso.

- Ho fumana moelelo wa dingolwa hantlentle ke bokgoni ba thuto e phahameng ya yunivesithing, mme ha ho hlokehe hore baithuti ba mokgahlelo ona ba ithute bokgoni bona bo phahameng. Empa le ha ho le jwalo, sepheo sa ho ruta ditema tsa dingolwa ke ho bontsha baithuti kamoo puo ya bona ya lapeng e ka sebediswang

ka boleng bo hodimo, ka bohlale le ka bokgabo ba puo. Hona ho bolela hore tema e lokela ho shebisiswa ho bona tsela eo e bopilweng ka yona, hore ho ka sebetsanwa jwang le yona mme ya hlophiswa botjha jwang ho hlakisa le ho toboketsa se bolelwang. Mosebetsi ona o ka kenyelletsa ho hlahloba boteng kapa ho ba siyo ha karaburetso, ke mofuta ofe wa karaburetso o kgethilweng ke mongodi, hobaneng; sebopeho sa dipolelo le diratswana, kapa sebopeho sa dithothokiso; kgetho ya mantswe le bonono bo sebedisitsweng thothokisong kaofela; tshebediso ya disimbolo, modumo le mmala moo ho hlokehang teng. Boholo ba mosebetsi ona bo lokela ho itshetleha temeng, empa ho sekaseka tema ho latela mola ka mola ho ka ba le ditlamorao tse bosula.

- Bongodi ba boiqapelo bo hokahanngwe mmoho le ho ithuta ditema tsa dingolwa. Mesebetsi ya ho ngola e batlang kutlwisiso e tebileng ya sengolwa se balwang e ka thusa baithuti haholo ho fihlela bohato boo ho bona ba kgonang ho ananela sengolwa ka boiqapelo. Dipuisano tsa ka phaposing di ka ba molemo haholo, empa ha feela baithuti bohle ba ka ba le seabo. Ho feta mona, dipuisano tsa ka phaposing tse lebisang mosebetsing o ngolwang di na le sepheo se hlakileng mme di ka tswela baithuti molemo haholo.

- Qetellong, ho bohlokwa haholo ho hlahisa hore ho ithuta dingolwa ha ho bolele ho ba le dikarabo tse nepahetseng. Tema kaofela e bolele ho hong, e seng feela dingwathwana ngwathwana tsa yona; tsela e ntle ya ho bala tema ke e kenyelleditseng ho bala tema kaofela ka tsela ya ho fumana moelelo wa yona, ka ho sebedisa boiqapelo, ka ho hlahisa maikutlo a hao ka yona le ho utolla dikahare tsa yona.

2.6 Kabo ya nako kharikhulamong

Kharikhulamo ya Puo ya Lapeng e thehilwe hodima selemo sa thuto sa dibeke tse 40 se abetsweng nako ya dihora tse 4.5 ka beke. Dikahare tsa puo kaofela di rutwa nakong ya saekele ya dibeke tse pedi, ke ho re, dihora tse 9 saekeleng e nngwe le e nngwe ya dibeke tse pedi. **Ha ho hlokahale hore matitjhere a latele saekele ena ka matla, empa ba lokela ho nnetefatsa hore bokgoni ba puo, haholoholo ho bala le ho ngola bo kwetliswa kgafetsa.** Kabo ya nako bakeng sa bokgoni bo fapaneng ba puo Dikereiteng tsa 10 le 11 ke dibeke tse 36. Dibeke tse nne ke tsa Ditlhahlobo. Kereiteng ya 12 nako ya Puo ya Lapeng ke dibeke tse 30. Dibeke tse leshome ke tsa Ditlhahlobo.

Ha ho ralwa papetla ya dinakothuto ho etswe hore ho be le dipakathuto tse pedi tse kopaneng motjetje ka beke. Ho sisinngwa kabo ya nako ka tsela e latelang bakeng sa bokgoni ba puo bo fapaneng saekeleng ya dibeke tse pedi:

Bokgoni	Kabo ya nako saekeleng ya dibeke tse pedi (dihora)	Phesente %
*Ho mamela le ho bua	1	10
*Ho bala le ho boha: Temakutlwisiso le Dingolwa	4	45
*Ho ngola le ho nehelana	4	45

*Dibopeho tsa puo le tshebediso ya puo di hokahanngwe hara kabo ya nako ya bokgoni bo boletsweng ka hodimo.

2.7 Ditlhokeho tsa ho ithuta Sesotho Puo ya Lapeng e le e nngwe ya dithuto

- Moithuti ka mong a be le:

  (a) Buka ya thutapuo e amohetsweng

  (b) Mefuta e latelang ya dingolwa tse amohetsweng/balletsweng ho ithutwa:

  Padi
  Tshwantshiso/terama
  Dithothokiso

  (c) Bukantswe/ dikshenare

  (d) Mehlodi ya dikgokahano: Pokello ya dikoranta le dimakasine.

- Titjhere a be le:

  (a) Setatemente sa Leano sa Kharikhulamo le Tekanyetso

  (b) Tokomane ya Leano e bitswang *Language in Education Policy (LiEP)*

  (c) Buka ya thutapuo e sebediswang ke baithuti mmoho le dibuka tse ding tseo e leng mehlodi e tlatselletsang buka e sebediswang ke baithuti

  (d) Mefuta e latelang ya dingolwa tse amohetsweng/ balletsweng ho ithutwa:

  Padi
  Tshwantshiso/terama
  Dithothokiso

  (e) Dibukantswe/ didikshenare

  (f) Mehlodi ya dikgokahano: Pokello ya dikoranta tse fapaneng, dimakasine le dibroutjhara.

KAROLO YA 3: DIKAHARE LE MERALO YA HO RUTA BOKGONI BA PUO

Karolo ena e arotswe ka dikarolo tse PEDI e leng: tjhebokakaretso ya bokgoni, le dikahare, mmoho le Meralo ya ho ruta.

3.1 HO MAMELA LE HO BUA

Bokgoni ba ho mamela le ba ho bua ha bo tshwane, empa bobedi bo tsamaya mmoho, bo bong bo itshetlehile ho bo bong. Bobedi bo dula bo ntse bo le teng ka phaposing ya ho rutela ka tsela e sa lemohuweng ha baithuti ba amohela tlhahisoleseding le ho buisana ka yona. Ho mamela le ho bua ka tsela e hlophisitsweng ya semmuso ha mesebetsi e itseng e ikgethang e jwalo ka ngangisano, ho hloka ho rutwa ka tsela e tsepameng. Ho mamela le ho bua ka tsela e laolwang le e sa laolweng ho hokahane le ho bala, ho ngola le tshebediso ya puo, mme ho bua ho ka neha ditema tse ngotsweng sebopeho sa tema ya molomo (jk. ho bala ka kutlwahalo).

HO MAMELA

Tshebetso ya ho mamela

Ho ruta ho mamela hangata ho kenyeletsa ho sebetsa ka dikarolwana tsa tshebetso ya ho mamela. Ona ke mosebetsi o nang le mekga e meraro e bontshang mawa a ho mamela bakeng sa ho fumana tlhahisoleseding le ho rarolla/ utlwisisa puo ya molomo mmoho le ditema tse ding tse mamelwang. Ha se mehato yohle e tla sebediswa ka mehla. Ho etsa mohlala, haeba baithuti ba mametse tlhaloso e rekotilweng ba tla lokela ho etsa mosebetsi wa **pele ho ho mamela** o tla ba lemohisa tlhokeho ya ho mamela ka ho tsepamisa maikutlo ho mameleng, mme hona ho ba thusa ho etsa dikgokahanyo le tseo ba seng ba ntse ba di tseba bophelong. Mesebetsi ya **nakong ho mamela** e tla ba thusa ho hopola dintlha le ho lekola molaetsa. Mesebetsi ya **ka morao ho ho mamela** e ka thusa baithuti ho arabela tseo ba di utlwileng puisanong ya bona.

Ditlhakiso le mesebetsi ya ho mamela ka kutlwisiso di nehelana ka monyetla wa ho ruta baithuti mokgwa wa ho mamela.

Pele ho ho mamela:

- Titjhere o beha/ tshetleha maemo a loketseng
- Titjhere o tsosa thahasello
- Qholotsa tlotlontswe - titjhere o sebedisa mawa a qholotsang tlotlontswe ya baithuti
- Akanya dikahare - titjhere o sebedisa mawa a ho etsa hore baithuti ba akanye/lepe dikahare
- Titjhere o sebedisa mawa a qholotsang tsebo eo baithuti ba seng ba na le yona
- Titjhere o matlafatsa tsebo eo baithuti ba seng ba na le yona
- Titjhere o boeletsa metheo ya ho mamela
- Titjhere o tiisa sepheo sa ho mamela

Nakong ya ho mamela baithuti ba:

- sekaseka

- molaetsa
- sebui
- bopaki ba sebui/ menahano ya hae le bokgoni ba hae ba ho thetla maikutlo a bamamedi ba hae.

- etsa dikgokahano ka kelellong
- fumana moelelo
- botsa dipotso
- etsa dikakanyo le ho nnetefatsa ditebello
- tebisa maikutlo, nahanisisa le ho lekola

Ka morao ho ho mamela:

- Titjhere le baithuti ba botsa dipotso
- Baithuti ba bua ka tseo sebui se di buileng; kapa ka tse buuwang temeng e balwang
- Baithuti ba akaretsa nehelano ya sebui ka tsela ya ho bua kapa ho ngola; kapa ba akaretsa dikahare tsa tema
- Baithuti ba boeletsa dinoutso
- Baithuti ba sekaseka le ho hlahloba ka tsela e hlokolosi tseo ba di utlwileng
- Baithuti ba etsa mesebetsi e tla ntshetsa pele dikgopolo tse ithutilweng
- Tebisa maikutlo le ho nahanisisa ka nehelano ya sebui.

Mefuta e fapaneng ya ho mamela

Ho mamela bakeng sa ho fumana tlhahisoleseding e itseng e ikgethileng

Ho mamela, e seng ho utlwa feela, e tla dula e le tshiya ya ho arabela lefatshe le re potapotileng ka tsela e bohlale. Lefatsheng lena leo theknoloji e sibollotseng disebediswa tse ngatangata tse hlahisang medumo, mantswe le ho bua, ho ithuta ho mamela feela se leng bohlokwa kapa se o sebeletsang ho hlokolosi haholo. Boholo ba dintlha tse lokodisitsweng ka tlase mona, e leng ho etsahalang mehatong e fapaneng ya ho mamela e boletsweng ka hodimo, ha di ntjha ho baithuti ba mokgahlelo ona, mme botitjhere ba lokela ho sebetsana feela le mehato ya tshebetso ya ho mamela eo ba bonang baithuti ba bona ba ntse ba e hloka.

- Tsosolosa tsebo e boitshetlehong pele o mamela
- Nnetefatsa sepheo sa sebui/ sa mongodi
- Tsepamisa mehopolo kahohlehohle mosebetsing o mamelwang mme o bontsha thahasello
- Fuputsa moelelo

- Nnetefatsa kutlwisiso ya molaetsa ka ho etsa dikgokahano, etsa le ho nnetefatsa dikakanyo, etsa diqeto, lekola le ho nahanisisa
- Etsa dinoutso tse nang le moelelo, etsa mmapanyana kapa setshwantsho sa kgopolo ka seno, hlophisa ka mekga, kgutsufatsa, etsa lenanennetefatso, akaretsa, pheta hape le ho hlalosa
- Qolla molaetsa wa sebui/ mongodi
- Nahana ka maemo le moelelo o fuperweng ke mantswe
- Hlwaya, hlahloba le fumana moelelo wa melaetsa
- Hlwaya mehopolo ya sehlooho le e tshehetsang
- Sebetsana le tlhahisoleseding ka ho e: bapisa, latela ditaelo, tlatselletsa dikgeo, bona diphapano, tshwaya dintlha, fetisetsa tlhahisoleseding nqa e nngwe, lokodisa, amanya, fumana moelelo
- Sala nehelano morao ka ho: araba dipotso, lekola dinoutso hape, hlophisa mehopolo, kgutsufatsa, hlakisa, nahanisisa, bua kapa ho ngola.

Ho mamela bakeng sa ho sekaseka le ho lekola ka tsela e hlokolosi

Boholo ba mehato ya tshebetso e hlahisitsweng mona ka tlase e thusa haholo ha ho ithutwa ditema tsa dingolwa, dipapatso tsa ditokomane tsa dipolotiki. Ka mora mosebetsi wa ho mamela, hangata botitjhere ba ye ba nehelane ka monyetla wa dipuisano ho baithuti, empa ho ntse ho le bohlokwa ho fetolela sena mesebetsing ya ho ngola. Ho etsa mohlala, qotsonyana e kgutshwane ya modumo e nkilweng filiming e ka sebediswa ho qala mosebetsi wa ho ngola moqoqo wa phetelo. (“Ke eng seo o se utlwang? A ke o e hlalose.”). Kgetho ya palo e itseng ya mantswe a ‘qholotsang maikutlo’ a hlahang puong, kapa a qotsitsweng thothokisong e balwang a ka kenyeletswa karolong e ngolwang maemong a loketseng. Kenyeletsa mantswe puong e hlahisang kganyetsano ho se builweng, kapa tshebediso ya mantswe thothokisong e le ho supa kutlwisiso e hlakileng ya moelelo wa ona.

- Hlwaya le ho fumana moelelo wa puo e susumetsang, puo e fehlang maikutlo le e hlohleletsang, e nang le leeme le tshekamelo, le e tadimang dintho ke lehlakore le le leng
- Lemoha phapano dipakeng tsa hoo e leng ntlha le hoo e leng mohopolo feela
- Bontsha kelohloko le ho fumana moelelo wa sehalo, lebelo le tshebediso ya puo
- Arabela setaele, sehalo le rejistara mme o di hlahlobisisa ka nepo
- Utlwisisa tlhahlamano e utlwahalang ya tlhahisoleseding (tsebo/lesedi)
- Etsa dikahlolo mme o nehelane ka bopaki
- Etsa dikakanyo mme o nohe/ lepe ditlamorao
- Arabela tshebediso ya puo, kgetho ya mantswe, dibopeho le qapodiso.

Ho mamela bakeng sa ho ananela le ho buisana le ba bang

Ena ke mesebetsi e etswang ka ho phethahala ha ho ikwetlisetswa dingangisano, dipuisano tsa dihlotshwana mmoho le dipuisano tse ding feela tse hlophisitsweng ka tsela e laolwang. Ho boha diqotso tse nkilweng difiliming ho ka boela

ha thusa ha ho sekasekwa dintlha tse jwalo ka tsena tse hlahisitsweng ka tlase mona:

- Arabela maemong ao ho nang le dipuisano
- Sebedisa ditlwaelo tsa ho fumana sebaka sa ho bua le ho neha ba bang sebaka sa ho bua meqoqong
- Botsa dipotso ho tshwarella puisano
- Arabela ha ho sebediswa puo, puo ka ditho tsa mmele, puo ya mahlo le puo ya mmele ka kakaretso
- Bontsha kutlwisiso ya kamano dipakeng tsa puo le setso ka ho bontsha tlhompho ditlwaelong tsa setso
- Arabela ditema tsa molomo ka ho ananela makgabane a ho tsona, mohl. morethetho, lebelo, tlhahiso ya modumo, karaburetso le puo ya mmele tse ditemeng tseno.

HO BUA

Haeba baithuti qetellong ya mohato ona thutong ya bona ba ka kgona ho bua ha bobebe, ka bokgoni le ka nepo, e tla ba ba fumane lefa le leholo la bophelo ba bona, bakeng sa bona le bakeng sa mosebetsi wa bona. Ho bopa boitshepo ba motho ka mong ho bohlokwa ho feta lewa kapa matshwepenene afe le afe a ho bua setjhabeng. Baithuti ba lokela ho tseba hore ha ba lokela ho bua ho tla be ho se papadi kapa bosawana, mme ba lokela ho tshepiswa tshehetso le kgothatso tse phethahetseng tsa matitjhere a bona ka nako tsohle.

Pele baithuti ba fihla mokgahlelong ona ba se ba rutilwe boholo ba mawa a motheo a ho etsa puo e ntle. Ruta feela seo ba hlokang ho ithuta sona.

Tshebetso le mawa a ho bua

Ho ruta ho bua kapa ho tshetleha puo ho kenyeletse tsebo ya tshebetso ya ho bua le mawa a boikutlwahatso.

- ho etsa moralo, diphuputso le ho hlophisa
- ho ikwetlisa le ho nehelana.

Ho etsa moralo, diphuputso le ho hlophisa

Baithuti ba lokela ho bontsha bokgoni ba ho etsa moralo, ho batlisisa le ho hlophisa bakeng sa ho etsa nehelano ya molomo ka ho:

- sebedisa mantswe a loketseng (rejistara), setaele le ho ikutlwahatsa ka tsela e loketseng baamohedi ba ditaba, maikemisetso, maemo le mookotaba;
- sebedisa puo e loketseng;
- bontsha temoho ya tshebediso ya puo e hlokolosi ka ho nehelana ka dintlha le ho utlwahatsa mehopolo mabapi le moelelo o totobetseng le o patehileng, le moelelo o akantsweng;
- utlwahatsa le ho hlahisa makgabane le ditjhadimo tsa bona, tshekamelo, ho bona dintho ka lehlakore le le leng, puo e fehlang maikutlo, e susumetsang le e hlohlelletsang; le ho

- sebedisa mehlodi e meng eo ho ka tadingwang tse itseng ho yona e kang dibukantswe/didikshinare le thesorase ho kgetha tlotlontswe e nepahetseng e hlakileng, le ho etsa nehelano a sebedisa dinoutso, ditshehetso tse itseng, disebediswa tse mamelwang le/ kapa tse bohuwang, le dikerafo ho matlafatsa le ho ntlafatsa kgahleho le nepahalo ya nehelano.

Ho ikwetlisa le ho nehelana

Baithuti ba lokela ho ikwetlisa le ho bontsha bokgoni ba nehelano ya molomo ka ho:

- bua le bamamedi ka ho otloloha;
- bontsha tshebediso ya mehlodi e batsi e loketseng, ho kenyeleditswe le mefutafuta ya dintlha le mehlala e ileng ya sebediswa ho ya ka ditlhoko tsa mosebetsi;
- sebedisa selelekela le qetelo tse nang le sefutho; ho hlahisa le ho hodisa mehopolo le dintlha tse tshehetsang tse hlakileng, ka tsela e nang le moelelo; a tsepamise puo sehloohong a bile a phema ho tswa lekoteng, a pheme diphetapheto tse sa hlokahaleng, puo e seng e tapile le dipolelo tse sa hlokeng ho ka arabelwa jwalo ka: “Ke a leboha; ke a leboha, le a tseba hore, le a tseba hore, jj;
- sebedisa matshwao a sebopeho a jwalo ka tatelano e tlwaelehileng, dihlooho, sesosa le sephetho, ho lekanya le ho bapisa, qaka le tharollo mmoho le ho tsebisa le ho susumetsa;
- sebedisa sehalo se nepahetseng;
- nehelana le ho ntshetsa pele dintlha tsa tshehetso tse hlakileng, mme a bile a kgetha bopaki bo lokelang, (bo jwalo ka dipalopalo, bopaki, diketsahalo tse itseng tse ikgethang), ba boemo bo hlokehang empa e le bopaki bo ka nnetefatswang, ho kenyeleditswe ho kgodiseho le ho nepahalo ya bona;
- sebedisa ditlwaelo tse loketseng kapa tsela e nepahetseng ya ho ikgokahanya le batho (mohl. bomme le bontate ...) kapa phetapheto (mohl. “Ke batla ho toboketsa hore …; Ke sa pheta ke re: ..., jj.)
- sebedisa kgetho e loketseng ya mantswe, dibopeho le ditlwaelo (melao) tsa puo tse loketseng; le
- sebedisa mawa a puo e buuwang le e sa buuweng (mohl. sehalo, tlhahiso/ taolo ya lentswe, modumo wa lona, lebelo, ho bopa dipolelo, tadima bamamedi mahlong, tshebediso ya metsamao ya sefahleho, metsamao/ puo ya metsamao ya mmele) ha a nehelana.

Makgetha le melao ya ditema tsa molomo

Puo e hlophisitsweng

Dintlha tsohle tse hlalositsweng ka hodimo tlasa sehloohwana *Ho ikwetlisa le ho nehelana* di ntse di sebetsa le mona.

Puo e sa hlophiswang

- Sebedisa sehalo, tlhahiso ya lentswe, lebelo le ho tadima bamamedi mahlong, moemo le tshebediso ya ditho tsa mmele
- Sebedisa tlotlontswe le dibopeho tsa puo tse loketseng ka phethahalo
- Sebedisa selelekela le qetelo ka phethahalo.

Inthaviu

- Sebedisa bokgoni ba ho botsa dipotso, ba ho susumetsa, ba ho nka dinoutso, ba ho kgutsufatsa, ba ho mamela le ba puo e sa qapodisweng
- Etsa moralo le boitokisetso: nnetefatsa sepheo, tlhahisoleseding e hlokehang, moralo, dipotso, nako, sebaka, tlhahlamano, tikoloho (lekola makgetha a ho ngola)
- Sebedisa dithekniki tsa inthaviu ka mekgahlelo:
    - Selelekela (itsebise mme o bolele sepheo)
    - Kamohelano (bopa tikoloho ya ho tshepana le ho amohelana)
    - Dipotso (botsa dipotso tse loketseng, ho tloha ho tse akaretsang ho ya ho tse tobileng; sebedisa puo e ntle e sutsitseng, e sedi, e nang le tlhompho mmoho le tshusumetso; mamela ka mafolofolo, hlahloba dikarabo, arabela ka phethahalo ho bontsha hore o na le tsebo)
    - Kakaretso (rekota dikarabo ka ho nka dinoutso, hlahlamanya le ho hlophisa dikarabelo mmoho le dintlha tse ding tsa bohlokwa ka tsela e latelanang ka nepahahalo)
    - Phethelo (leboha mmotsuwa; nehelana ka dintlha tseo a ka ikgokahanyang le wena ka tsona).

Ho hlahisa sebui

- Hlahisa sebui ho bamamedi ka botlalo le ka tshwanelo.
- Etsa moralo, ho itokisa le ho etsa nehelano:
    - Sebedisa puo ya semmuso ha o amohela le ho hlahisa sebui. Se ke wa etsa metlae kapa wa leka ho e etsa.
    - Fuputsa ho fumana tlhahisoleseding e loketseng ho tswa ho sebui, mmoho le puo eo a tla rata ha e ka sebediswa.
    - Botsa sebui hore na ke dintlha dife tse tswang Boitsebisong (CV) ba hae tseo a ka thabelang ha di ka sebediswa.
    - Nehelana ka dintlha tse ka bang bohlokwa ka boitshetleho ba sebui.
    - Fana ka nalane e kgutshwane feela ka thuto ya sebui - dikolo le mangolo a thuto, mmoho le histori ya mesebetsi.
    - Bolela tseo sebui se di ratang le ho ba le thahasello ho tsona, ha feela di loketse maemo le puo eo a tla e tshetleha.
    - Hlalosa diphihlello tse hodimodimo tsa sebui.
    - Hokahanya selelekela le mookotaba wa puo ya hae, mohlala, hore hobaneng ha sebui se menngwe ho tla bua mosebetsing/kopanong eo.

- Tsebisa bamamedi lebitso la sebui qetellong, mme o nnetefatsa hore o le qapodisa ka tsela e hlakileng le ka nepo.
- Ho hlahisa sebui ho be hokgutshwane: bamamedi ba tlile ho mamela sebui, e seng motho ya ba tsebisang sona.

Ho etsa puo ya teboho

Leboha sebui ka mora hoba se nehelane ka puo ho bamamedi:

- Etsa moralo, itlhophise le ho nehelana.
- mamela sebui ka hloko, e le hore o tle o qolle dintlha tse bohlokwa puong ya hae;
- hlwaya dintlha tse hlokolosi puong ya hae, (mohl. leboha sebui ha se ile sa hlahisa mehopolo kapa dintlha tseo le neng le sa di tsebe)
- etsa puo ya teboho e kgutshwane, e tobileng dintlha.

Dipuisano tsa phanele

- Sebui ka seng se bua ka karolo e itseng ya sehlooho
- Ho sebediswa dipolelwana tsa ka mehla tse tlwaelehileng
- Mesebetsi ya modulasetulo:
  - ho laola tsamaiso ya kopano
  - ho laola nako
  - ho laola tsamaiso ka ho tsepamisa bohle lenanetsamaisong
  - ho kgothalletsa bohle ho ba le seabo
  - ho sa tshehetse lehlakore lefe kapa lefe
  - ho mema ditshisinyo kapa ho sisinya hore ho voutwe.

Dipuisano tseo e seng tsa semmuso/ moqoqo

- Qala mme o ntshetse pele puisano
- Ho latela tlwaelo ya ho sielana sebaka
- Sireletsa ntlhakemo
- Rerisana (ditherisano)
- Tlatselletsa dikgeo le ho kgothalletsa sebui
- Arolelana mehopolo le boitemohelo le ho bontsha kutlwisiso ya dikgopolo.

Ngangisano/ ho pheha kgang

- **Tabakgolo/sehlooho**: polelo eo mahlakore a mabedi a ngangisanang ka yona, mohl. ho beha dihlomo fatshe ke yona tharollo ya kgotso le kgutso lefatsheng ka bophara.
- **Kganyetso:** hlalosa lebaka hore hobaneng ha sehlotshwana se hanyetsana le se seng.
- **Batshehetsi:** ba dumellana le tabakgolo/sehlooho se tshohlwang. Lehlakore le tshehetsang tabakgolo le na le mosebetsi o boimahadi wa ho lokela ho nehelana ka bopaki, mme le lokela ho qala le ho phethela ngangisano.
- **Lehlakore le hanyetsanang le taba/sehlooho:** Lehlakore lena ha le dumellane le taba e tshohlwang mme ba nehelana ka dintlha tse nahanisisitsweng hantle, tse latolang tsa lehlakore le dumellanang le tabakgolo.

Tshebetso ya ho ntshetsa ngangisano pele

- Sebui sa pele sa lehlakore le tshehetsang tabakgolo se hlahisa le ho hlalosa sehlooho; ebe se fana ka dintlha tsa pele tsa bona tse tshehetsang sehlooho.
- Sebui sa pele sa lehlakore le kgahlanong le sehlooho se nehelana ka dintlha tsa bona tse kgahlanong tsa mantlha.
- Sebui sa bobedi lehlakoreng le tshehetsang se hlahisa dintlha tsa tshehetso tsa lehlakore la bona.
- Sebui sa bobedi lehlakoreng le kgahlanong se hlahisa dintlha tsa tshehetso tsa lehlakore la bona.
- Mahlakore ana ka bobedi a nehwa kgefutso e ka etsang metsotso e 5-10 ho lokisa tlhaselo ya bona ya dintlha tsa bahanyetsi. Lehlakore ka leng le tshwanetse ho hanana le ditaba tsa mohanyetsi wa bona, mme ba bope ntlhakemo ya bona botjha le ho e sireletsa.
- Lehlakore la bohanyetsi le nehelana ka ditlhaselo tse pedi dintlheng tse pedi tsa lehlakore la batshehetsi, mme le bona ba nehelana ka mabaka a mabedi.
- Lehlakore la batshehetsi le nehelana ka ditlhaselo tse pedi dintlheng tse pedi tsa lehlakore la bahanyetsi, mme le bona ba nehelana ka mabaka a bona a mabedi.

Bolele ba ditema tse lokelang ho sebediswa bakeng sa ho mamela ka kutlwisiso

Ditema	Dikereite	Bolelele ka palo ya (mantswe)
• Ditema tsa molomo, ditema tse bohuwang, tse mamelwang le ho bohuwa hong le tsa dimediya tse ngatangata tse jwalo ka diatikele tsa dimakasine, dikoranta, dikhathunu, dipapatso	10	200
	11	300
• Dibukantswe/ thesorase • Ditema tse mamelwang (ho mamela ka kutlwisiso: tema e balwang ka metsotso e mmedi Kereiteng ya 10 le ya 11, le e balwang ka metsotso e 3 Kereiteng ya 12). Tema e balwe bonyane makgetlo a mabedi pele ho ka lekanyetswa. • Buka ya dinomoro tsa mehala, buka ya mananeo a thelevishene le dipapetla tsa diprograma • Ditema tsa boiqapelo le tsa dikgokahano • Ditema tse nehelenang ka tlhahisoleseding e itseng e ikgethang • Ditema tsa matlafatso • Ditema tse mamelwang le ho bohuwa hong (difilimi, mananeo a thelevishene le didokhumentari, pontsho ya diselaete, mehlodi e hatisitsweng/ rekotilweng, mananeo a radiyo, dinepe, dividiyo tsa mmino	12	400
KAPA teko ya metsotso e 30 (e kenyelleditseng sekotwana sa tema e mamelwang ka metsotso e 2 [Dikereite tsa 10 le 11] le sa metsotso e 3 [Kereite ya 12] mmoho le ho araba dipotso)		

Bolelele ba nako e sisinngwang bakeng sa tlhahiso ya ditema tsa molomo

Ditema	Nako Dikereite tsa 10 - 12 (metsotso)
Meqoqo, dingangisano, dipuisano tsa foramo/phanele/ tsa dihlotshwana	20 - 30
Dipuisano (didayaloko)	6 - 8
Ditshupiso le ditaelo	4 - 5
Diinthaviu	10 - 15
Ho hlahisa sebui/ ho etsa puo ya teboho	4 - 5
Puo e hlophisitsweng, tlaleho, tekolokakaretso	4 - 5
Puo e sa hlophiswang	2 - 3
Ho pheta pale	8 - 10
Kopano le tsamaiso ya kopano	10 - 15

3.2 HO BALA LE HO BOHA

Karolo ena e sebetsana le tshebetso ya ho bala le ho boha mmoho le mawa a sebediswang bakeng sa ho utlwisisa le ho ananela ditema tsa dingolwa le tseo e seng tsa dingolwa.

Tshebetso ya ho bala

Thuto ya ho bala hangata e amana le ho sebetsana le dikarolwana tsa tshebetso ya ho bala. Yona ke mosebstsi wa mekgahlelo e meraro e bontshang mawa a ho bala ka boikemelo ho sibolla melaetsa e patehileng ditemeng ka sepheo sa ho di utlwisisa. Ha se hore mehato kaofela e lokela ho sebediswa ka nako tsohle. Mohlala, ha baithuti ba bala mofuta wa tema kapa wa sengolwa oo ba sa o tsebeng, ba tla lokela ho etsa mosebetsi o etswang **pele ho ho bala** oo e leng wona o tla ba lemohisa makgetha a ka hodimo feela a mofuta ona wa tema, mme hona ho tla ba thusa ho hokahanya seo ba se balang le tseba eo ba seng ba ntse ba na le yona. Mosebetsi wa **ho bala** o tla ba thusa ho sekaseka ka botebo sebopeho sa yona mmoho le sa puo e sebedisitsweng. Mosebetsi wa **ka morao ho ho bala** ke o ka etsang hore baithuti ba leke ho hlahisa mofuta ona wa tema ka ho ingolla yona.

Mohato wa ***pele ho ho bala*** o teanya baithuti le tema. O tsosollosa dikgokahano le tsebo ya kgale.

- Okola le ho tlodisa mahlo makgetha a tema: dihlooho, dihloohwana, mantswetlhaloso kapa dintlhatlhaloso, dikarolo tse bohuwang le tlhahisoleseding e tshwantshisitsweng, mohl. mofuta le boholo ba mongolo le ho nomora, sebopeho, diaekhono (matshwao), ditlhakisetso, dikerafo, ditjhate, didayakeramo, dimmapa, dikarolwana tse welang tlasa *menyu* o itseng komporong (khomputeng) jk. ha o phetla menyu wa *sebopeho* (format) o fumana tsena: *bulete le dinomoro, meedi le ho ntshofatsa, fetola mongolo, jj*), fuputsa mantswe a sehlooho, jj.

- Ho okola buka le ho tlodisa mahlo dikarolo tsa buka: leqephe la sehlooho, leqephe la dikahare, dikgaolo, lenane la mantswe le ditlhaloso tsa wona, dikahare, dihlomathiso, difutunoutso, jj.

- Ho akanya, sebedisa tlhahisoleseding e fumanweng ka ho okola le ho tlodisa ditema mahlo.

- Ho sebetsana le tlotlontswe efe feela ya sehlooho eo ebang e ha e ya tlwaeleha ho baithuti

Mohato wa ***nakong ya ho bala*** o kenyelletsa ho etsa moelelo ka tema le ho tsepamisa maikutlo haholo ho makgetha a puo a ho yona

- Ho etsa moelelo ka tema ka boikemisetso le mafolofolo;

- Ho batla moelelo wa mantswe a sa tlwaelehang le ditshwantsho ka ho manolla mantswe ho leka ho fumana moelelo wa wona, kapa ka ho batla ditemoso tse fuperweng ke ditema

- Ho sebedisa mawa a ho utlwisisa tema e balwang: ho etsa dikgokahano, ho laola kutlwisiso, ho laola lebelo la ho bala ho ya ka boima ba tema, ho bala hape moo ho hlokehang, ho balla pele temeng bakeng sa ho fumana dintlha tse ka thusang, ho botsa le ho araba dipotso (ho tloha ho tsa boemo bo tlase ho ya ho tsa boemo bo hodimo), ho bopa setshwantsho sa monahano, ho akanya, ho bala ka sepheo sa ho fumana dintlha tsa sehlooho, tsepamisa maikutlo ho kgetho ya mantswe le dibopeho tsa puo, hlwaya mofuta wa tema ka sebopeho sa yona le makgetha a puo a yona

- Ho etsa dinoutso kapa ho kgutsufatsa dintlha tsa sehlooho le tse tshehetsang.

Mohato wa ***ka morao ho ho bala*** o dumella baithuti ho shebisisa le ho arabela tema yohle

- Ho araba dipotso tse qholotswang ke tema ho tloha ho tse boemong bo tlase ho isa ho bo hodimo

- Ho bapisa (ho fumana ho tshwana le ho fapana ha dintho); ho hokella mmoho
- Ho lekola, ho etsa diqeto le ho hlahisa maikutlo a hae
- Ho hlahisa tema botjha ka ho e ngola hape ka tsela ya hae (moo ho lokelang).
- Temoho e hlokolosi ya tshebediso ya puo
    - ntlha le mohopolo
    - moelelo o otlolohileng le moelelo o patehileng/akantsweng
    - moelelo wa sethato le moelelo o ritsitseng
    - boitshetleho ba ditema le mongodi maemong a tsa phedisano le a tsa dipolotiki
    - tshusumetso e hlahiswang moelelong ke kgetho le tlohelo ya dintlha tse itseng
    - kamano dipakeng tsa puo le matla
    - puo e fehlang maikutlo le e hlohloletsang, puo e leeme, e nang tshekamelo, puo e kgethollang, e tadimang ditaba ka lehlakore le le leng, ho fapafapana ha tshebediso ya puo (jwalo ka puo ya tikoloho e itseng, puo ya sehlotshwana, jj), dikakanyo, dikgopolotaba, dintlha tse tshehetsang, mabaka a ho kenyeletsa kapa ho tlohela tlhahisoleseding.

Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang (ditema tse ngatangata tse tshwantshisitsweng le tse bohuwang)

Ho baithuti ba bangata mohlodi o moholo wa tlhahisoleseding ke ditema tse bohuwang ho ena le tse ngotsweng. Litheresi e bohuwang ke karolo ya bohlokwa thutong, mme khomputara ke mohlodi o nonneng wa litheresi ena. Tadimisisa kamoo sebopeho se leng bohlokwa kateng websaeteng e ratwang haholo; kamoo babapatsi ba hohelang kateng; kamoo motsamao le mmala di leng bohlokwa ho susumetsa mosebedisi ho ya diwebsaeteng tse ding.

- Mawa a tshusumetso: Puo e fehlang maikutlo, e susumetsang, leeme, puo e hlohleletsang
- Kamoo puo le ditshwantsho di bontshang le ho bopa makgabane le ditjhadimo kateng; ditshwantsho le puo e kgethollang ho ya ka bong, botjhaba, boholo ba motho dilemong, kapa di itshetlehile hodima matlafatso ya ho sheba dintho ka lehlakore le le leng, haholo dipapatsong
- Tshusumetso ya tshebediso ya mefuta e fapaneng ya mengolo (fonte) le boholo ba yona, mmoho le dihlooho le dintlhatlhaloso
- Sekaseka, fumana moelelo, hlahloba le ho arabela dikhathunu/ dipalenyana tsa khomiki tse batsi.

Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo

Baithuti ba rutwe tlotlontswe le tshebediso ya puo feela jwalo ka ha di hlahella ditemeng tsa nnete, temeng ya prosa le ya thothokiso ka bobedi, mefuteng ya pale e kgolwehang le e sa kgolweheng. Mohlala, ha ho rutwa dikapuo ka mehla ho ka ba bohlokwa ho sekaseka mabaka ao dikapuo tsena di sebedisitsweng ka wona ho ena le ho di qolla feela. Ho molemo ka mehla ho botsa potso e kang “Hobaneng ha mongodi a sebedisitse mothipoloho moleng ona...?” ho ena le ho botsa hore “Ke sekapuo sefe se sebedisitsweng mona?”

Ho lokelwa ho tsepamiswa maikutlo ho tse latelang:

- Hlwaya le ho fumana moelelo wa puo ya bokgabo le disebediswa tsa bonono: maele, dikapolelo (dika, dikamaele, maelana), dikapuo/makgabisopuo (papiso, tshwantshiso, mothofatso, tatolano, seemela, leetsisa, pheteletso, phoqo, tomatso, sehlohlolo, mothipoloho, aptronime/ thehello/ phetolabitso, apostrofi, anastrofi, khakhafoni, poeletsamodumo - poeletsadumanosi, poeletsadumammoho, alithereshene, mabitsohokwa, lebotsi, lehlaso, meelelomengata, lekgohledi, kganyetsano, komelo, lefosisanako, leetsisa, lepata, seemela, phoqo, pebofatso/ pebolo, tarakanyo, thehello. Le hoja tsebo ya dikapuo tsena e le bohlokwa, di lokela ho hlahiswa ho baithuti ha feela di hlahella temeng ya prosa le dithothokisong, ditema tsa nnete tse kgolwehang le tseo e seng tsa nnete tse sa kgolweheng.
- Hlwaya phapano pakeng tsa moelelo o otlolohileng le o akantsweng.
- Sebedisa dibukantswe/ didikshenare, thesorase le mehlodi e meng ho fumana moelelo wa mantswe, mopeleto, qapodiso, dinoko le setho sa puo (ke sefe) tsa mantswe a sa tlwaelehang.
- Hlwaya moelelo wa dihlongwapele le dihlongwanthao tse tlwaelehileng.
- Fumana moelelo wa mantswe le kgokahano ya wona le mantswe a mang a tsamaelanang le wona ka ho sebedisa tsebo ya metso e tlwaelehileng, dihlongwapele le dihlongwanthao.
- Sebedisa temoso e leng tikolohong e potileng tema/maemo (mohl. ditlhaloso tse kenelletseng dipolelong), ditemoso tse ding (mohl. feelwane, diqotso) le temoso tse tshwantshisitsweng (mohl. mongolo o ntshofaditsweng) ho fumana moelelo wa mantswe a sa tlwaelehang.
- Hlwaya ka hara mantswe meelelongata (dipolisime) mantswe a supang dihlooho a leng ka hara ditema tse sa rarahanang.
- Ho hlwaya komelo e tlwaelehileng. Mohlala, ho hlwaya komelo ha ho thwe motho ya atlehileng o lehlohonolo e se tshitshidi; kapa ha mosadi a nyalehile a phela hamonate lenyalong re re o botsitse Telejane.
- Bontsha kutlwisiso ya dipolelwana le maele a tlwaelehileng, mmoho le puo ya bonono.
- Hlahloba tshusumetso eo mantswe a maswetso a hlahang ditsong tse fapaneng a nang le yona ditemeng (mohl. mantswe a sethato a boholoholo, moelelo o ritsitseng, puo ya sehlotshwana se itseng, puo ya sebaka se itseng.
- Hlwaya mantswe ao hangata a tarakanyang a jwalo ka meelelomengata, mepeletotshwano, jj. tsebe (re utlwa ka yona)/tsebe (ho se tsebe), jj;
- Pheta pale kapa polelo hape o sebedisa matswe asele (mahlalosonngwe kapa malatodi).
- Sebedisa lentswe le le leng bakeng sa a mangata/ polelwana.
- Sebedisa mantswe ao hangata a sebediswang a tsamaya mmoho (jk. pheha le kgobe > ho pheha kgobe; pheha kgang > ho pheha kgang, mathe le leleme; kamoo le kateng - mohl. kamoo a buang haholo kateng.

Dibopeho tsa dipolelo le tlhophiso ya ditema

Boholo ba dintlha tse lokodisitsweng mona di se di ile tsa ithutwa ka tsela e nngwe e itseng mekgahlelong e tlase. Ho batla ho le bobebe ho ruta dibopeho le dipaterone tsena dithutong tsa ho ngola moo baithuti ba nang le monyetla wa ho di sebedisa mme ba bona matla a tsona ka ho otlololoha, ho ena le hore ba di hlwaye temeng ya motho e mong.

- Hlwaya, hlalosa le ho sekaseka moelelo le mesebetsi ya dibopetso tsa puo le melao (ditwaelo) tsa tshebediso ya puo ditemeng:
    - Makopanyi le mantswe a mang a hokelang: jk. tabeng ya pele…/ ntlheng ya pele/ ha e le hantle…, tabeng ya bobedi …, ka lehlakoreng le leng …, seo ke se bonang…/ke ka hoo …, jj.
    - Dikgutsufatso le diakeronime tse batsi.
    - dibopeho tsa leetsi le mathusi ho hlahisa makgathe le dikapolelo ka nepo;
    - Dipolelonolo, polelotswako/kopane, polelomararane, dipolelokopane/mararane ka ho sebedisa dipolelwana le makopanyi.
    - Boetsi le boetsuwa.
    - Puo ya mmui le puopehelo.
    - Tatelano e nepahetseng ya mantswe.
    - Mahokedi, tao, leba.
    - Matshwao a puo.
- Sekaseka sebopeho/ tlhophiso ya ditema tse sebediswang ho habahanya kharikhulamo, mmoho le mantswe a hokelang/ a supang ho hong a amanang le sebopeho kapa tlhophiso eno; tatelano e tlwaelehileng, tlhaloso, sesosa le sephetho, mokgwa wa tshebetso, ho batla ho tshwana le ho fapana, tatelano ho ya ka bohlokwa ba ntho, tlhophiso sebakeng, kgetho ya diratswana, seratswana se hlophisang, seratswana se hlalosang, seratswana se hlahlobang, ho pepeswang, ditlaleho (diraporoto), seratswana se qetellang (sheba ho ngola diratswana ka mantswe a hokelang)

Makgetha a ditema tsa dingolwa

Ke ka ditema feela bangodi ba ka utlwahatsang mehopolo ya bona. Bangodi ba hlwahlwa ke ba leng sedi ka boleng le ho fapana ha puo ya Sesotho, le ha se ka ba bonolonolo jwang. Ho bohlokwa hore ho ithutwe makgetha a ditema tsa dingolwa le tshusumetso ya wona; empa ho bohlokwa ho feta ho utlwisisa tshusumetso eo makgetha ana a nang le yona molaetseng, mookotabeng tseo mongodi a lekang ho di fetisa ho baamohedi ba ditaba.

Dithothokiso

Ho na le dipotso tse pedi feela tseo moithuti a lokelang ho ipotsa tsona ka thothokiso: Ke eng se phetwang moo? Ke tseba seo jwang? Potso ya bobedi e se e ntse e ama karabo ya potso ya pele; ha ya pele yona e ama seo potso ya pele e tla se hlahisa. Bangodi ba dingolwa kaofela ba ngola hobane ba na le ho hong hoo ba batlang ho ho hlahisa - ho hong hoo ba nahanang hore ho tla tsosa thahasello, mme ho bohlokwa setsong sa bao a ba ngollang. Re ithuta tema ho tshehetsa, ho sebetsana le, ho hlakisa le ho senola seo bangodi ba re bolellang sona. Mosebetsi ona o re qosa hore re tadime tshebediso e hlokolosi ya puo, le tsela eo dipolelo, ditemanathothokiso le thothokiso yohle

e bopilweng ka yona, re shebe tshebediso ya karaburetso, morethetho, lebelo le modumo, mmoho le maikutlo ao ditshwantsho tseo di a hlahisang. Tsena tsohle di etswa e le teko ya ho fihlela qeto ka molaetsa kapa moelelo wa thothokiso oo sethothokisi se hopolang hore re tla o fumana thothokisong. Hangata ha ho ke ho be le tumellano e tshwanang ka molaetsa wa thothokiso.

Dintlha tse lokodisitsweng ka tlase mona di tla thusa ho matlafatsa kutlwisiso ya molaetsa oo sethothokisi se ratang ho o finyelletsa:

- Moelelo o otlolohileng/totobetseng
- Moelelo o hlahiswang ke tshebediso ya puo ya bonono/o akanngweng/o patehileng
- Sehalo
- Maikutlo/thanyo
- Mookotaba le molaetsa
- Karaburetso
- Dikapuo, karaburetso, kgetho ya mantswe, sehalo, disebediswa tsohle tsa bonono le bokgabo, mmoho le karabelo e bontshang ho ameha maikutlong, melathothokiso, mantswe, ditemanathothokiso, kgokahano ya mela, matshwao a puo, phetapheto (hlaahlela), disebediswa tsa modumo (poeletsamodumo/alithereishene, poeletsadumanosi (asonense) le poeletsadumammoho (khonsonense), raeme/ morumo, morethetho, enjambamente (pholletso/ pholletsi/ motjetje/ molamotjetje)

Terama/ Tshwantshiso

Bohlokwa ba tshwantshiso ha bo felle feela puong le mantsweng a ho yona: bo ama hape le motsamao, lentswe, kganya le lefifi, tshebetsommoho, tsa kalaneng. Tsela eo tshwantshiso e tsamayang ka yona (lebelo) e bohlokwa; mokgwa oo dibapadi di hokahanang, seo ba se etsang ha ba sa bue; tsela eo motsamao wa sefahleho o ka fetolang moelelo wa mola - tsena tsohle di ka lahleha ha tshwantshiso e ka balwa jwalo ka ha eka ke padi. Le ha ho le jwalo, ha se mohopolo o motle ho bontsha 'vidiyo' ya tshwantshiso pele baithuti ba bala tshwantshiso ka botlalo, ba buisana ka yona le ho e 'tshwantshisa' ka phaposing. Ha sena se sa etswe, 'vidiyo' e ba yona nnete ya tshwantshiso, ebile e ke ke ya ba molemo ho senola meelelo e ikgethang ya sengolwa seo.

Monahano o bapala karolo ya bohlokwa ha ho balwa terama. Ho bopa setshwantsho sa kalana ka hloohong le kamoo dibapadi di hlahellang kateng le ho nahana kamoo mola kapa puo ya bona e ka buuwang ka tsela e fapaneng, ke dintlha tsa bohlokwa tsa ho ruta tshwantshiso ka phaposing. Poloto le sekapoloto; tsela eo mongodi wa tshwantshiso a hlahisang dibapadi ka yona le kamoo dibapadi di holang kateng tshwantshisong; tikoloho le boitshetleho (kamoo di phehisang kateng kutlwisisong ya tshwantshiso); lebelo; tshebediso ya karaburetso le ditshwantsho; dithekenike tsa tshwanstshiso tse jwalo ka boipuiso/ puonotshi; tomatso tshwantshisong (mothinya/ sephetho se sa lebellwang); ditaelo tsa kalaneng; ho bopeha ha tsitsipano, boswaswi, masisapelo kapa kobiso, kaofela di ka ithutwa ha tshwantshiso e balwa ka tsela ya botshwantshisi.

Dintlha tsena tse latelang di tla matlafatsa kutlwisiso ya moithuti ya tshwantshiso:

- Poloto le sekapoloto (tlhekelo, tlhahiso le kgolo ya diketsahalo, kgohlano, sehlohlolo, mothipoloho, phethelo/ tharollo, ho tjebela mmadi pele le ho hetla morao/ hopola tse fetileng)
- Popeho le kgolo ya dibapadi/ baphetwa

- Seabo sa mopheti le ntlhakemo ya mongodi
- Mookotaba le molaetsa
- Boitshetleho, tikoloho le nako - kamano le mophetwa le mookotaba
- Sebopeho sa tshwantshiso: poloto, sekapoloto (tlhekelo tlhahiso le kgolo ya diketsahalo le sehlohlolo)
- Maikutlo le sehalo
- Mothinya le sephetho se sa lebellwang
- Ditaelo tsa kalaneng
- Kamano pakeng tsa puisano/boipuiso (puonnotshi) le ketsahalo
- Tomatso tshwatshisong
- Nako

Padi/Dipalekgutshwe

(Dipalekgutshwe di ithutwa feela bakeng sa matlafatso)

Dipadi le mefuta e meng ya prosa ya ho pheta pale di lokela ho balwa, ho buisanwe ka tsona mme di natefele ba di balang. Ho bala tema tsena hodimo ka phaposing ya ho rutela hangata ho bohlokwa haholo, haholoholo ha baithuti ba sa ratisise hakaalo ho bala, kapa ba hanana le ho bala tlasa mabaka a itseng. Bala ka potlako, mme o tsose le ho tshwarella thahasello ka ho sebedisa mawa a bonolo a ho bala ka ho tsosa ditebello kapa dikakanyo; hlahloba le ho natefelwa ke sengolwa. Mesebetsinyana e bonolo e kang kgutsufatso e botjwang ka monahanong (kgutsufalletsa motswalle diketsahalo tsa pale ka mantswe a mmalwa; ho boloka setshwantsho sa monahano se ntse se le teng ka phaposing, bula faele kapa profaele ka baphetwa ba sehlooho; batla le ho hlokomela ho hlahella ha mantswe le ditshwantsho tse toboketsang mehopolo le mookotaba paleng) di ka thusa ho boloka baithuti ba tsamaya mmoho le pale. Hang ha pale e se e qadilwe ho balwa baithuti ba lokela ho elellwa diphapano pakeng tsa phetelo (*ho tla etsahala eng jwale*?) le poloto (*ke hobaneng ho etsahala hono*?); ba utolle le ho fumana meelelo ya pale e ka bang teng; ba lekole hore na mongodi o sebedisitse puo jwang ho bopa mophetwa (tlhaloso le puo ya mmui); na baphetwa ba ikgokahanya jwang ka bobona; tikoloho (puo e hlalosang le ho bua ka dibaka paleng empa e se ka maikemisetso ho etsa jwalo) mme hape ba leke ho utolla dikgopolo le mehopolo e sa totobalang empa di laola tsela ya pale yohle. Ditso kaofela, mmoho le batho ba bangata ba phela maphelo a tswakaneng le dipale. Eng kapa eng eo titjhere a e etsang ka dipadi le dipale ka phaposing, ho ka sehloohong e lokela ho ba ho bala pale ka sepheo sa ho natefelwa ke yona.

Dintlha tsena tse latelang di tla matlafatsa kutlwisiso ya moithuti ya tema:

- Poloto le sekapoloto (tlhekelo, tlhahiso le kgolo ya diketsahalo, kgohlano, sehlohlolo, mothipoloho, phethelo/ tharollo), ho tjebela mmadi pele, ho hetla morao/ hopola tse fetileng)
- Kgohlano
- Popeho le kgolo ya baphetwa
- Karolo ya mophethi

- Mookotaba le melaetsa
- Boitshetleho, tikoloho le phetelo - kamano le mophetwa le mookotaba
- Maikutlo, mothinya le qetelo (tse makatsang, tse sa lebellwang)
- Nako

Ho ithuta ka difilimi (bakeng sa matlafatso)

Ho ithuta ka difilimi ha ho tshwane le ho bala padi. Leha ho sebetsana le difilimi ho ka latela paterone ya ho padi le tshwantshiso ka setlwaedi, dithekniki tsa ho tsamaisa filimi/ tsa baesekopo tse lokodisitsweng ka tlase mona di lokela ho shebisiswa. “Ho bala filimi” ka bohlokolosi le ka nepahalo ho itshetlehile haholo ho kamoo mmohi a leng sedi kateng dintlheng tse kang bohlophisi, ditshwantsho tsa khamera, tatellano ya ditshwantsho tsa khamera, ho nkuwa ha dikarolwana tsa ditshwantsho (dinepe), moaparo, tshebediso ya mabone. Ho kgona ho bala filimi mona boemong bona, ho matlafatsa bobohi ba motho ka tsela e ke keng ya lekanngwa; mmohi ha e be motho feela ya bohang filimi ntle le ho ba ‘karolo ya yona’ ya setseng mola wa diketsahalo morao feela; empa o boha “ka ho tsepamisa maikutlo” mme hona ho mo fa kutlwisiso e hlakileng ya tsela eo motsamaisi, molekanyetsi, mohlophisi le ba bang, ba hlohlolleditseng le ho sothasotha tseo re di bohang kateng ho etsa hore re ikutlwe ka tsela eo re ikutlwang ka yona.

- Puisano le diketsahalo, le kamano ya tsona le mophetwa le mookotaba; ho bala le ho ngola pale ya filimi
- Poloto le sekapoloto, tlhahiso ya baphetwa, kgohlano, sepheo sa tshwantshiso, sebopeho sa tshwantshiso, ho ho kenyelleditswe sephetho se nkang mothinya o sa lebellwang; ho na le ntlha eo e hlahiswang ka tshohanyetso le e tshosang, le hore di bopilwe jwang. Tomatso, mothinya le sephetho tse sa lebellwang: ho makatsang le ho tshosang le tsela eo di botjwang ka yona.
- Mawa a sebediswang ha ho etswa diflimi: (ho bohuwang, ho mamelwang, ho mamelwang le ho bohuuwa hong) ho jwalo ka tshebediso ya mmala, ya dihloohwana, ya ho kopanngwa ha filimi, ya puisano, ya mmino, ya modumo, tshebediso ya mabone, bohlophisi le ho hokahanya mmoho, ho e freima, mokgwa wa ho nka ditshwantsho, dithekenike tsa khemera, motsamao wa khemera, qatsohiso le ho behella morao.

DITEMA TSE SEBEDISWANG HA HO RUTWA BOKGONI BA PUO KA MOKGWA O MOMAHANENG, DIKEREITE TSA 10-12

Ntle le ditema tsa dingolwa tse ithutwang semmuso, mefuta ya ditema tse sebediswang dikereiteng tsa 10-12 e kenyelletsa ditema tse ngotsweng, tse bohuwang le tsa bophatlalatsi ba mefutafuta, tse sebediswang ka merero e fapaneng. Ditema tse ding di tla sebediswa bakeng sa ho ananela botle ba tsona; tse ding di tla sebediswa ho nehelana ka mehlala ya mefuta ya ditema mmoho le ho motlola ditema tse ngolwang. Matitjhere a lokela ho nnetefatsa hore hara selemo baithuti ba bala mefuta e batsi ya ditema mmoho le dingolwa. Ho be le tekatekano dipakeng tsa ditema tse telelele le tse kgutshwane le ho bala ka maikemisetso a fapaneng, jk. ho bala tema bakeng sa ho ananela botle (ho ithuta dingolwa ka tsela ya semmuso), ditema tse phatlalatswang mediyeng, ditema tse bohuwang bakeng sa ho ithabisa.

Ditema tsa dingolwa

Mefuta e ya dingolwa e kgothalletswang

Mefuta ya dingolwa e latelang e a kgothaletswa, mme e kenyeleditswe Khathalokong ya Dingolwa ya Naha:

Padi

Terama

Thothokiso

Kereite ya 10 - dithothokiso tse 10

Kereite ya 11 - dithothokiso tse 10

Kereite ya 12 - dithothokiso tse 12

Matlafatso

Ho ithuta ka difilimi

Lethathama la dipale tsa TV/ didokhumenthari tse kgethilweng

Ditshwantshiso tsa radiyong

Meqoqo

Bayokerafi

Othobayokerafi

Dipale tsa setso

Dipale tsa bosatsejweng le dipale tsa bahale

Ditema tse ngotsweng tse nehelanang ka tlhahisoleseding

Bukantswe/dikshenare

Diensaetlelophedia

Diskejule

Buka ya pokello ya dinomoro tsa mehala

Dibukakgakollo/ditekstbuku

Buka ya mahlalosonngwe/thesorase

Dipapetla tsa nako

Dibuka tsa tataiso ya mananeo a thelevishene

Ditema tse ngotsweng tse hlahiswang ke bophatlalatsi

Diatikele tsa dimakasine

Diatikele tsa dikoranta

Tsa bohlophisi ba masedinyana/ dikoranta

Ditsebiso

Nalane ya Bophelo ba Mofu/ Obitjhuari

Ditekolokakaretso (*reviews*)

Dibroutjhara

Dipapatso (tsa kgwebo le tse hlophisitsweng)

Ditema tse mamelwang empa di ngotswe

Dipuisano/ didayaloko

Dipuo

Dipina

Metlae

Ditema tse sebediswang ngollanong pakeng tsa batho le tsa kgokahano

Mangolo

Didayari/dibukatsatsi

Dimemo

Di-emeili

Melaetsa e mekgutshwanyane ya selefouno (sms); thwitha (twitter); feisebuku (facebook);

Dinoutso

Ditlaleho/ dipehelo/ diraporoto

Ditema tse sebediswang ngollanong pakeng tsa batho ka tsa dikgwebo

Mangolo a semmuso

Metsotso le mananetsamaiso

Ditema tsa mefuta e fapaneng ya bophatlalatsi/tse bohuwang tse nehelanang ka tlhahisoleseding

Ditjhate/dimmapa

Dikerafo, mananetafole, ditjhate tsa diphae, mmapa ya monahano, didaekeramo,

Diphoustara

Dipampitshana/diphephetjhana tsa tlhahisoleseding/flayara, diphamfolete, dibroutjhara

Matshwao le disimbolo

Didokhumenthari tsa thelevishene

Maqephe a websaete, a inthanete, dibloko inthaneteng, difeisbuku, le marangrang a mang a dikgokahano tsa phedisano

Tlhahiso ya tsebo/lesedi ka datha projekthara

Ditransparensi

Ditema tsa mefuta e fapaneng ya bophatlalatsi/tse bohuwang bakeng sa kananelo ya botle

Difilimi

Difotokerafo

Ditshwantshisi

Ditema tsa mefuta e fapaneng tsa bophatlalatsi/tse bohuwang bakeng sa boithabiso le boikgathollo

Difilimi

Mananeo a thelevishene

Dividiyo tsa mmino

Dikhathunu

Metlae/ dipalenyana tsa dikhomiki

Metlae (e tshwantshisitsweng)

Metlae ya ditshwantshisi

Kerafiti/Mengolo e maboteng

Ditema tse mamelwang

Mananeo a radiyo

Padiso ya diterama

Padiso ya padi le dipalekgutshwe

Puo e rekotuweng

Dipapatso tsa radiyong, thelevisheneng, masedinyaneng le dimakasineng

Bolele ba ditema tse ngotsweng tse lokelang ho sebediswa/ ho balwa

MOFUTA	DIKEREITE	BOLELELE KA PALO KA MANTSWE	
Temakutlwisiso	10	500 - 600	
	11	600 - 700	
	12	700 - 800	
MOFUTA	**DIKEREITE**	**BOLELELE BA TEMA KA MANTSWE**	**BOLELELE BA KGUTSUFATSO KA MANTSWE**
Kgutsufatso	10	280	80 - 90
	11	320	
	12	350	

3.3 HO NGOLA LE HO NEHELANA

Ho ngola le ho nehelana ho kenyelleditse dikarolwana tse tharo e leng: 1) ho sebedisa Tshebetso ya ho ngola 2) ho ithuta le ho sebedisa tsebo ya sebopeho le makgetha a mefuta e fapaneng ya ditema 3) ho ithuta le ho sebedisa tsebo ya ho bopa dipolelo le diratswana mmoho le tshebediso ya matshwao a puo.

Tshebetso ya ho ngola

Ho ruta ho ngola ditema ka mehla ho tla kenyelletsa ho sebetsa ka tsela/tshebetso kapa mehato e itseng ya ho ngola. Empa le ha ho le jwalo ha se mehato yohle e tla sebediswa ka mehla ha ho ngolwa tema. Mohlala, ha baithuti ba ngola mofuta wa tema o tlwaelehileng ha ho hlokehe hore ba sekaseke sebopeho sa yona le makgetha a puo ka botebo bo bokaalo. Hape ho ka ba le dinako tseo matitjhere a tla tshwanelang ho tsepamisa maikutlo popehong ya dipolelo le diratswana, kapa baithuti ba ngole ditema tse se nang mekgwaritso ha ba itokisetsa ditlhahlobo.

Nakong ya tshebetso ya ho ngola baithuti ba lokela ho etsa tse latelang:

- Ho etsa moralo/ Boitokisetso ba ho ngola
- Ho ngola mekgwaritso
- Ho boeletsa mosebetsi
- Ho boella tema bakeng sa ntlafatso
- Ho bala hape ho hlaola diphoso
- Ho nehelana

Ho etsa moralo/boitokisetso ba ho ngola

- Etsa qeto ka sepheo le baamohedi ba ditaba ba tema e tla ngolwa le/kapa ho takwa.
- Etsa qeto ka ditlhokeho tsa sebopeho, setaele, ntlhakemo.
- Ngola dintlha tse tlang kelellong, o sebedisa mohlala mmapa wa monahano, manane a nkang sebopeho sa bolepo ba sekgo, ditjhate tse bontshang tatelano kapa manane.
- Lekola mehlodi e loketseng, kgetha tlhahisoleseding e loketseng.

Ho ngola mekgwaritso

- Sebedisa dintlha tsa sehlooho le tse tshehetsang tse tswang mohatong wa moralo ka phethahalo
- Hlahisa mokgwaritso wa pele o etseng hloko sepheo, babadi, sehlooho le mofuta wa mosebetsi o ngolwang;
- Bala mekgwaritso ka tshekatsheko mme o fumane hape le tlalehopoeletso ho tswa ho ba bang (baithutimmoho);
- Shebisisa kgetho ya mantswe ka ho sebedisa mantswe, dipolelwana le dipolelo tse loketseng, tse hlalosang, mme di na le sefutho ho etsa hore seo e se ngolang se hlake ka ho fetisisa
- Hlahlobisisa mokgwa wa bongodi kapa setaele ka ho amanya puo ya hao le sehalo hore di tsamaelane le sepheo sa ho ngola mmoho le baamohedi ba ditaba

- Bontsha ntlhakemo ya hao ka ho hlalosa makgabane, seo o se dumelang mmoho le boitemohelo ba hao
- Kenyelletsa dintlha tse tobaneng le tema e hlokehang (tshebediso ya diqotso, fana ka mabaka a nnete a hlakileng ho tshehetsa dintlha tsa hao)

Ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana

- Sebedisa makgetha a behilweng bakeng sa ho lekola mosebetsi wa hao le wa ba bang ka kakaretso, ho tlisa ntlafatso
- Lokisa hape kgetho ya mantswe, sebopeho sa dipolelo le diratswana (eketsa ka tlhahisoleseding e nngwe hape, sebedisa mantswe/ dipolelwana tse hokelang tse loketseng).
- Qoba meelelomengata, tshebediso ya mantswe a mangata a sa hlokeheng, ho iphetakaka, puo e seng ya semmuso le e hlohlontshang ditsebe
- Lekodisisa dikahare, setaele le rejistara
- Lekola tshebediso e nepahetseng le e loketseng ya matshwao a puo, mopeleto le thutapuo
- Lokisa sehlahiswa sa ho qetela
- Nehelana ka tema

Dibopeho le melao ya ho ngola

Rejistara, setaele le boikutlwahatso

- Sebedisa rejistara e loketseng: ya semmuso, e seng ya semmuso, mohl. ho sebedisa setaele se iketlileng seo ekang ho a iqoqelwa le motho wa pele ha ho ngolwa lengolo la setswalle, le puo ya semmuso lengolong la semmuso
- Bua le mmadi ka ho otloloha ka tsela e mo tobileng
- Ngola ka boitshepo, o kgodisehile hore o tseba seo o ngolang ka sona; seka kopa tshwarelo bakeng sa qeto efe kapa efe eo o e nkileng
- Sebedisa dintlhakemo/ ditjhadimo tse fapaneng feela ha ho hlokeha

Kgetho ya mantswe

- Sebedisa maetsi a fapaneng a bontshang ketso, makgethi, mahlalosi ho fana ka mohopolo o itseng, dintlha le tlhaloso e hlakileng ha a ngola, mohlala, moqoqo wa phethelo, moqoqo o hlalosang.
- Sebedisa puo ya semmuso le eo e seng ya semmuso (puo ya sehlotshwana se itseng sa batho, puo e sa amoheleheng (slang/colloquialism) jakone) ka tshwanelo.
- Nehelana ka dintlha le ho utlwahatsa mehopolo.
- Hlahisa moelelo o otlolohileng (totobetseng), o patehileng, o akantsweng (o fuperweng ke tema).

- Ba ikutlwahatse dintlheng tse kang makgabane, ditjhadimo, leeme, ho nka dintho ka lehlakore le le leng feela, puo e fehlang maikutlo, puo e susumetsang le e hlohlelletsang, mohlala, e fumanwang ditemeng tse kang moqoqo wa kgang, diatikele tsa dikoranta.
- Sebedisa mehlodi e kang dibukantswe, le thesorase ho kgetha tlotlontswe e totobetseng, e kgohlelang.

Ho bopa dipolelo

- Ngola mefuta e fapaneng ya dipolelo tsa bolelele bo fapaneng.
- Sebedisa dikarolo tsa puo ka nepahalo.
- Sebedisa moetsi, leetsi, moetsuwa, dikao, makgathe, sebopeho sa tiiso (tumelo), tatolo, maetsi dikao, sebopeho sa boetsi le boetsuwa, puo ya mmui le puopehelo ka nepahalo.
- Sebedisa mabotsi (hobaneng, neng, jwang, eng).
- Sebedisa mefuta e fapaneng ya dipolelo mohl. dipolelo tsa pehelo, tsa potso, dipolelonolo, dipolelotswako/ kopane, polelomararane, dipolelokopane-mararane.
- Sebedisa makopanyi, maemedi, mahlalosi le mantswe a hokahanyang, ho bopa dipolelo tse momahaneng.
- Sebedisa mefuta e fapaneng ya maemedi ho bontsha ho tsepama, ho toboketsa, boetsuwa le ho qoba tshebediso ya mantswe a mangata a sa hlokeheng.
- Sebedisa tatelano ya mantswe e nepahetseng dipolelong ho bontsha thahasello le ho matlafatsa.
- Sebedisa mahokedi ka nepo.

Ho bopa diratswana

- Ngola dikarolo tse fapaneng tsa seratswana: polelo ya sehlooho, mehopolo ya sehlooho le e tshehetsang, selelekela se phethahetseng, mmele, qetelo mmoho le polelo e kwalang
- Ho tlisa kgokahano, ngola diratswana le ditema tse fapaneng a sebedisa matshwao a amehang kapa makopanyi kapa mantswe le dipolelo tse hokahanyang tse kang:
    - tatelano ya dintho: wa pele, bobedi, boraro, pele ho, ka mora, ha ho ne ho, ha moraonyana, ho fihlela, qetellong, ha/ ho latela, moraonyana tjena, nakong e fetileng, ka morao ho moo
    - ditlhaloso/ sesosa le sephetho: ka hoo, ka baka leo, ka lebaka la hore, ho tloha ka nako eo, ho etsahetse hobane, ho a utlwahala ke hona hore, jj.
    - mokgwa wa tshebetso: pele, bobedi, boraro, jj.
    - papiso - ho tshwana le ho fapana: tshwana, fapana, nyenyane ho, kgolo ho, le ha ho le jwalo, empa he, jj.
    - tatelano e bontshang bohlokwa ba dintho: ka mehla, qetellong,
    - Tlhahlamano ya bodulo ba ho hong: ka hodimo ho, ka tlase ho, ka hlakoreng le letona, ka ho le letshehadi, jj.

- ho akaretsa: ka kakaretso, ho qetella sena/ ho phethela, le
- seratswana se qetellang: e se be kgutsufatso ya se seng se ngotswe. Seratswana se qetellang se lokela ho siya mmadi ka ntlha kapa mohopolo o tla dula kelellong nako e telele, moqoqo o se o fetile, o lebetswe. Hangata kgutsufatso ha e fihlele sephetho sena, mme e lebaleha habonolo.

Matshwao a puo le mopeleto

- Sebedisa ditlhaku tse kgolo, feelwane, ditsejana, dikgutlopedi, ho sehela mela, matshekalle, kgutlwanafeelwane, tlami, le masakana ka tshwanelo.
- Sebedisa tsebo ya melao le dipaterone tsa mopeleto ho peleta mantswe ka nepo:
  - Tsebo ya dipaterone le maloko a mantswe
  - Tsebo ya metso, dihlongwapele le dihlongwanthao
  - Tsebo ya ho arola mantswe ka dinoko tsa wona
  - Tsebo ya mantswe a ngolwang a kopane kapa a arohane
- Sebedisa dibukantswe le tse ding tsa mopeleto
- Sebedisa dikgutsufatso le diakeronime ka nepo ho tsamaelena le bophatlalatsi le baamohedi ba ditaba ba fapaneng.

Mefuta ya ditema: sebopeho le makgetha

Karolo ena e hlalosa mefuta e fapaneng ya ditema (meqoqo le ditema tsa kgokahano) tseo baithuti ba lokelang ho di rutwa le ho di ngola Dikereiteng tsa 10-12.

Moqoqo wa phetelo

Ho ngola ka tsela ya phetelo ke ho hlahisa lethathama la diketsahalo ka tlhophiso e itseng e nang le moelelo. Ana ke a mang a makgetha a hlalosang moqoqo wa phetelo:

- Ngola pale kapa ho pheta diketsahalo tsa nako e fetileng/ palenyana ya boiqapelo e seng ya nnete;
- Sebedisa poloto e kgolwehang;
- Hangata ho sebediswa lekgathe lefitile, le ha bangodi ba bangata ba sebedisa lejwale ho hlahisa mohopolo wa ho potlaka le ho toba;
- Sebedisa seratswana sa selelekela se hohelang;
- Nnetefatsa hore qetelo e a kgotsofatsa, kapa e meelelomengata, kapa e a tarakanya; empa e se ke ya lepa tse lebelletsweng;
- Sebedisa puo ya mmui ha o batla ho hlahisa mohopolo ‘wa ho potlaka’ kapa o batla ho matlafatsa mophetwa; sebedisa boetsuwa ha o batla hore mmadi wa hao a be hole le mmui;

- Sebedisa disebediswa tse hlalosang le ho hlakisa taba moo ho hlokehang, empa dipale tse ntle di folletswe ka momahano, mme bangodi ba tlohela lentswe le leng le le leng le se nang molemo. Mohlala o motle wa ho hlakisa ntlha ena ke wa “kgutsufatso ya mantswe a mashome a mahlano”.

Moqoqo o hlalosang

Ho hlalosa ke ntho e sebetsang haholo bophelong ebile e na le bokgabo. Bobedi di batla puo e hlwekileng, e bonolo. Etsa hore baithuti ba qobe ho ngola ka mokgwa o hlalosang ho feta tekano, o tletsetletseng dikgethi kapa hona ho matha hodima sehlooho feela. Ba ithute ka diratswana tse hlalosang tse ngotsweng ka bangodi ba batle: ba bangata ba sebedisa dikgethi tse seng kae empa ba nne ba bope ditlhaloso tse phethahetseng. Ere baithuti ba ikwetlise ka diratswana tsena. Kgaola seratswana nqe nngwe mme o re ba tswele pele ho ngola ho tloha moo o kgaotseng teng. Tlhaloso ya seo o se bonang ha e tsose thahasello hakaalo, empa e bohlokwa haholo phedisanong: ho hlalosa dintho tse bonolo ka nepahalo, mohl. lekotikoti la namoneiti le pela hao, selefouno. Kapa ba ka hlalosa batho ba ditshwantshong kapa dinepeng. Ho hlalosa ke mokgwa o sebediswang hangata ho bopa tikoloho le maikutlo ho feta setshwantsho: difilimi di fihlela sepheo sena ka ho boha, bangodi ba se fihlela ka ho ngola, moo kgetho ya mantswe e hlahiswang ke moelelo o akantsweng ho ena le o otlolohileng.

Ditlhahiso tse ding ke tsena bakeng sa ho ngola moqoqo o hlalosang:

- hlalosa motho e mong kapa ho hong ho dumella mmadi ho itemohela sehlooho ka tsela e hlakileng
- bopa setshwantsho ka mantswe;
- kgetha mantswe le dipolelo ka hloko ho fihlela sephetho se batlehang;
- sebedisa dikutlo tsa pono, tsa ho utlwa, tsa modumo, tsa tatso, le tsa ho ama (karaburetso);
- sebedisa dikapuo;

Moqoqo wa kgang, o sa tshehetseng lehlakore, wa boimamelo/o tebisang maikutlo

Moqoqo wa kgang o nehelana ka kgang e tshehetsang sehlooho kapa e kgahlano le sona (*mabaka ao ka wona ke dumelang hore basadi ba matla ho feta banna*); Moqoqo o sa tshehetseng lehlakore o nehelana ka kgang e ka mahlakoreng a mabedi a sehlooho - dintlha tse tshehetsang sehlooho le tse kgahlano le sona ka ho lekana; mme mongodi o bontsha ntlhakemo ya hae feela qetellong. (‘Na basadi ba matla ho feta banna? E le Tjhe; empa seratswaneng sa ho qetela o re E). Moqoqo o tebisang maikutlo o nehelana ka menahano le mehopolo ka sehlooho, o sa haba ho pheha kgang ka ho tshehetsa sehlooho kapa ho ba kgahlano le sona (‘*Seo ke se nahanang ka mosadi wa sejwalejwale’).*

- *Moqoqo wa kgang* o batla o na le leeme kapa tshekamelo ka ha o nka lehlakore: tshehetso kapa kgahlano/ tlhaselo e tsitsitse mme e hlahiswa ka matla a maholo; e wela lehlakoreng le le leng feela; qetelo e hlahisa ntlhakeno ya mongodi le mabaka a hae ka ho phethahala.
- *Moqoqo o sa tshehetseng lehlakore* o batla o lekalekana mme o hlahisa mahlakore a kgang ka bobedi; o bopehile ka tlhoko ka tsela e ikgethang; o lokela ho hlahiswa ho se na leeme, empa mongodi a ka ba le tshekamelo a itlhahisa; ho sebediswa puo e fehlang maikutlo, empa kgang e hlolwa ka ho hlahisa mabaka a utlwahalang, a etsang kelello. Qetelo e siya mmadi a se na pelaelo ya ntlakemo ya mongodi.
- *Moqoqo o tebisang maikutlo* o nehelana ka maikutlo, menahano le mehopolo ya mongodi ka sehlooho se itseng, hangata ke ka ntho eo ba e boulellang haholo, ba nang le maikutlo a matla ka yona. E ye e be

kamoo mongodi boyena a bonang dintho kateng, e seng ho ya ka seo e leng tlwaelo; o hloka ho botjwa ka hloko, empa hakaalo ha o hloke qetelo e ikgethang ka ho hlaka. Hape ha o hloke ho nehelana ka kgang e lekalekanang, le ha o ka nna wa etsa jwalo ka nako e nngwe. Sehalo e ka ba sa boswaswi kapa sa ho tiisa mehopolo.

Moqoqo wa sengolwa

Meqoqo ena e nehelana ka karabelo ya mongodi ho tema ya dingolwa, moo teng a sekasekang taba e itseng, a hlahloba, a lekola mme ka nako e nngwe a fana ka maikutlo a hae. O nehelana ka kgang, a tshehetsa le ho hlakisa ka ditaba tsa tema; ho ka utullwa puo e sebedisitsweng temeng ho bontsha hore e fupere makgetha a itseng a puo kapa a bongodi ba dingolwa. Setaele ke sa semmuso, empa se iketlileng. Dikarabelo tse itshetlehileng maikutlong a mongodi di ka ba teng meqoqong e meng, haholoholo ha e le ntlha e botsitsweng.

Ditema tsa kgokahano:

Lengolo la Semmuso

Ho ngola mangolo a semmuso e tla dula e le karolo ya bohlokwa ya bophelo ba rona ba ka mehla. Baithuti ba lokela ho latela melao yohle ya sebopeho ka phethahalo ha ba ngola mangolo. Baithuti ba lokela ho ngola mangolo a semmuso a nnete, ebe kamoo ho hlokehang kateng, ba a romele mme ba emele dikarabo. Ho ngola mangolo a semmuso a ngotsweng a se na dikahare tse utlwahalang ke mosebetsi a kgathatsang maikutlo. Ha mangolo a kopang tlhahisoleseding ka sehlahiswa, yunivesithi, bophaphathehi kapa ho nka maeto, mesebetsi, jj. a ka romelwa dibakeng tse nepahetseng, tla feela a arajwe. Ka tsela e jwalo, bohlokwa ba lengolo la semmuso bo a totobala. Ka mokgwa o jwalo feela, romelang mangolo ho boradikoranta ba selehae haholoholo ka dikahare tsa ditaba tse ka sehloohong nakong eo. Le ha ho ka hatiswa le le leng feela, le tla ba le tshusumetso e kgolo baneng bohle ka phaposing. Dikahare, e seng sebopeho, di hlokolosi ditokomaneng tsena.

Ikwetlise ka ho ngola mefuta e fapaneng ya mangolo a semmuso, mohl. lengolo la kopo ya mosebetsi, lengolo le yang ho mohlophisi wa koranta, lengolo la tletlebo, jj.

- Latela ditlhokeho tse fapaneng tsa lengolo la semmuso tse kang sebopeho le setaele sa ho ngola.
- Ngola ka puo e tobang, e bonolo.
- Hopola hore ya ngollwang o tshwanetse ho utlwisisa seo a se bolellwang e le hore sephetho kapa karabo e be e kgotsofatsang.
- Bongodi bo lokela ho ba bo hlakileng, bo otlolohileng, bo tobileng taba o sa ye lolololo mme ho be le kelello nthong tsohle tse buuwang.
- Bongodi bo bontshe rejistara ya puo ya semmuso.
- Qetelo e be ya semmuso, mme e latelwe ke le sefane sa mongodi mmoho le ditlhaku tse qalang mabitso a hae.

Lengolo la setlwaedi/ setswalle/ leo e seng la semmuso

Le hoja ho bonahala eka ho ngolwa ha lengolo la setswalle ho se ho nketswe sebaka ke ho ngolwa ha dikgokahano tsa elektronike (tse kang imeile, fekese le di-sms), baithuti ba tshwanetse ba nne ba rutwe ho a ngola. Mangola ana a lokela ho ngolwa ka bobatsi ho tloha mangolong a tlwaelehileng a yang ho metswalle le ba leloko ho isa ho a seng a semmuso a yang bophatlalatsing, ho tea mohlala.

Ho nehelanwa ka ditshisinyo tse latelang bakeng sa ho ngola mangolo a setlwaedi/ a setswalle kapa ao e seng a semmuso:

- ho sebediswa setaele le rejistara ya puo e seng ya semmuso ho ya ho e batlang ho ba ya semmuso;
- ngola ka puo e hlwahlwa, e bonolo;
- bontsha tatelano e utlwahalang ya dintlha, o ntse o hodisa ntlha eo o e habileng;
- le na le selelekela, mmele le qetelo;
- le na le aterese e le nngwe feela, e leng ya mongodi; letsatsi la mohla leo lengolo le ngolwang le ngolwa ka tlasa aterese, ho tlotswe mola pele;
- tumediso ke ya puo e seng ya semmuso ho ya ho e batlang ho ba ya semmuso, mme yona e ngolwa ka tsohong le letshehadi;
- qetelo e tloha ho eo e seng ya semmuso ho ya ho e batlang ho ba ya semmuso, mme e latelwa ke lebitso la mongodi.

Lenanetsamaiso la kopano

Ho ngola dimemorandamo, mananetsamaiso le metsotso di ka kgona ho sebetsa feela ha di na le moelelo. Tsela e molemo haholo ya ho etsa hore mesebetsi ena e etswe hantle ke ha o ka etsa hore baithuti ba bohe vidiyo kapa ba be teng kopanong ya nnete mme ba ngole metsotso; ba akanye lenanetsamaiso ho tswa metsotsong, mme ba bapise mosebetsi wa bona le lenanetsamaiso mmoho le metsotso ya nnete ya kopano. Ntle le moo baithuti ba lokela ho hlahisetswa dibopeho tsena ka tsela e phepetsang kelello e le ka nnete. Ipopele lenanetsamaiso la komiti eo o inahanetseng yona mme o re baithuti ba ngole metsotso kamoo ba nahanang hore e ne e tla ba kateng, ba latela lenanetsamaiso leo o ba fileng lona. Ho hlokomelwe hore metsotso e ngolwang ka tsela e tjena e fapane le ho ngola metsotso maemong a nnete.

Ela dintlha tse latelang hloko:

- Fana ka dintlha tse tla tshohlwa kopanong ka bokgutshwanyane.
- Romela dintlha tsena ho ba menngweng kopanong pele ho letsatsi la kopano.
- Hlophisa dintlha ho latela bohlokwa le bohlokolosi ba tsona pele ho kopano.
- Lekanya hore ntlha ka nngwe e tla abelwa nako e kae.

Metsotso

- Ke rekoto ya se etsahetseng kopanong.
- E bontshe tse latelang:
    - lebitso la mokgatlo;
    - letsatsi, sebaka le nako eo kopano e neng e tshwerwe ka yona
    - ngodiso ya lenane la ba neng ba le teng kopanong.

- Qotsa diqeto tse nkuweng feela jwalo ka ha di buuwe.
- Nehelana ka kakaretso ya se ileng sa sisinngwa ha ba ha dumellanwa ka sona.
- Ngola ka lekgathe lefitile.

Puo, puisano le inthaviu

Mefuta ena ya ditema e hokahane haholo le ho bua, mme e se ke ya etswa feela e le ditema tse ngolwang.

Puo

- Nahana mme o qale ka setaele seo o tla se sebedisa, neng, kae, hobaneng (lebaka), mang (mmadi) le eng
- Pulo e lokela ho hohela le ho tsosa tjantjello
- Hodisa dintlha ka bokgeleke mme o qobe ho sebedisa mantswe le dipolelo tse tapileng, tse jwalo ka *le a bona he jwale, e sa le neng, jj*.
- Sebedisa dipolelo tse kgutshwane tse nang le mehopolo e bonolo, o qotsa mehlala e tlwaelehileng
- Seholla o ntse o fana ka ditlhahiso tse utlwahalang
- Qetelo e bohlokwa haholo, mme ha se kgutsufatso ya se seng se ngotswe

Puisano (dayaloko)

- E bontsha moqoqo pakeng tsa batho ba babedi kapa ho feta
- Ho rekotwa puo ha e ntse e buuwa jwalo, ho tswa ntlhakemong ya sebui ka ho otloloha
- Ngola mabitso a dibui ka lehlakoreng le letshehadi la leqephe
- Ngola sebui se setjha se tla bua moleng o motjha
- Eletsa dibui (kapa babadi) ka mokgwa oo ba tshwanetseng ho bua kapa ho hlahisa ketso e boletsweng ka masakaneng pele mantswe a buuwa
- Etsa moralonyana pele o qala ho ngola
- Puisano (dayaloko) ke tema e ntle ya ho qala lenaneo la ho ngola ka baka la hore puisano e ntle e bontsha puo e buuwang/ e tshebetsong e bile e fella leqepheng

Inthaviu

- Fatisisa mmotsuwa ka ho mmotsa dipotso
- Ngola mabitso a dibui ka lehlakoreng le letshehadi la leqephe
- Ngola sebui se setjha se tla bua moleng o motjha
- Diinthaviu ke ditaba tse ngololloteng mme ke sona se lokelang ho etsahala mona: diinthaviu tsa ‘bonkesitsane’ di ka nna tsa fetoha meqoqo ya phetelo. Ha baithuti ba ngololla inthaviu hang feela ba ithuta

phapano pakeng tsa puo e buuwang le e ngolwang mme ba tla elellwa hore ha ba lokela ho nehelana ka inthaviu e balehang, ba tla tshwanela ke ho e bala botjha ho hlaola diphoso. Ona ke wona molemo wa ho re baithuti ba ngole diinthaviu, ho sa shejwa dikahare hakaalo.

Raporoto/ Tlaleho/ Pehelo (ya semmuso le eo e seng ya semmuso)

Diraporoto ke ditokomane tsa semmuso, mme di sebetsa ka phethahalo ha se lekolwang e le sa nnete mme se le bohlokwa ho baithuti. Ha ho ntho e nyahamisang jwalo ka ho ngola diraporoto tseo e seng tsa nnete, kapa ho ngola raporoto eo mongodi a se nang thahasello ho hang ho yona.

- Fana ka tlaleho ya ketsahalo eo kamoo e etsahetseng kateng, mohl. kotsi ya mmileng, diphumano tse hlahelletseng.
- Bontsha sehlooho, selelekela (boitshetleho, sepheo le mosebetsi o lokelang ho etswa), mmele (Mang? Hobaneng? Kae? Neng? Eng? Jwang?), diqeto, ditshisinyo, ba ka botswang, dihlomathiso.
- Rala: bokelletsa le ho hlophisa tlhahisoleseding mme o ngole ka dintlha.
- Sebedisa puo e tswakaneng - e batlang e le ya semmuso ho isa ho ya semmuso, mmoho le rejistara le setaele.
- Sebedisa:
    - Lekgathe lejwale (ntle le ha eba e le raporoto ya histori);
    - Mabitso a tlwaelehileng;
    - Motho wa boraro (thutapuong);
    - Ditlhaloso tse hlakileng, tse fupereng dintlha;
    - Mantswe le dipolelo tse theknikhale;
    - Puo ya semmuso e sa kenyeletseng maikutlo a hao;

Tekolokakaretso

Ha se ka mehla tekolokakaretso e latelang sebopeho se itseng. Ha ho qobelle hore ho buuwe ka dikarolo tse itseng tsa buka, filimi kapa CD. Ka kakaretso sa bohlokwa seo balekodi ba se hlahisang ke seo ba se lekolang, le hore ke mang ya amehang; tse ding ha di bohlokwa ho bona. Ditekolokakaretso tse ngolehileng hantle ke tse hlalosang nnete ya se lekolwang; ditekolokakaretso tse ngolehileng hampe ke tse sehollang feela ntle le lebaka, sepheo e le ho qhaqha le ho heletsa. Ho thabisa e ntse e le karolo ya tekolokakaretso, mme ho balekodi ba bangata ke letshwao leo ba tsebahalang ka lona. Hlahisa ditekolokakaretso tse tswang mehloding e fapaneng ho bontsha baithuti hore tema ena e ke ngolwa ka mekgwa efe e fapaneng.

- Ke karabelo ya motho ka mosebetsi wa bonono, filimi, buka, ketsahalo e itseng, jj.
- Molekodi o hlahisa seo re ka reng ke ‘kahlolo’/ pono ya hae ya mosebetsi oo a o lekolang.
- Ditekolokakaretso di bontsha maikutlo a mongodi. Ka hoo, hoba e bontsha maikutlo a molekodi, balekodi ba babedi ba ka lekola tema e le nngwe ka ditsela tse fapaneng.

- Fana ka dintlha tse loketseng, mohlala, lebitso la mongodi/ mohlahisi/ monga mosebetsi wa bonono, sehlooho sa buka/ mosebetsi, lebitso la baphatlalatsi/ khampani e phatlaladitseng seo mmoho le theko (moo ebang ho a hlokeha).

Atikele ya koranta

- Hlahisa dintlha ka bokgutshwane, empa ka nepahalo
- Haba ho fetisa molaetsa le bohlokwa ba wona, o sa lahle mmadi morao
- Kgutsufatsa ka nepo, o sa nyotobetse nnete
- Fana ka sehlooho se setle, se hohelang, o be o eketsa ka sehloohwana se hlakileng
- Qala ka dintlha tsa bohlokwa haholo, tse amang mantswe: mang, eng, jwang, neng, kae, hobaneng le ho fihla boemong bofe.

Atikele ya makasine

Hangata diatikeleng tsa dimakasine re fumana hore dintho tseo mongodi wa atikele a di ratang le tseo a sa di rateng, le setaele se ikgethang sa bongodi ba hae di hlahella pele atikeleng, mme sena se lokela ho kgothalletswa baithuti. Hape ba lokela ho ngola diatikele tsa dimakasine tse phepetsang ka ntho e nngwe le e nngwe eo ba kgathatsehang ka yona, hammoho le diatikele tse makatsang, moo baithuti ba somang, ba phoqang le ho nyefola, kapa ba tshehang kapa ho seholla taba e itseng. Bongata ba diatikele tsa dimakasine tseo baithuti ba di balang ke tsa mofuta ona.

Inthaneteng ho fumanwa diatikele tsa mefutafuta, mme dikahare le setaele sa ho ngolwa ha tsona ha di a fapana hakaalo le tse tholwang dimakasineng, haholoholo tse fumanwang dibolokong, tseo hona jwale e leng mokgwa o tsebahalang haholo wa ho ngola. Baithuti ba ka kwetliswa ho bopa diboloko tsa bona dipampiring (le jwale re kgolwa hore ho se ho na le baithuti ba nang le diboloko tsa bona) mme hona ho tla ba matlafatsa bongoding ba bona ka ha ba tla ela hloko baamohedi ba ditaba, ho potlaka ha taba le sehalo se nepahetseng.

Hlokomela hore tse latelang di be teng:

- Sehlooho e be se hohelang, se thahasellisang
- Setaele e be se sebedisang puo ya mmui, a bua le mmadi ka ho otloloha
- Setaele e ka ba se hlalosang le sa puo ya bonono, se phepetsang maikutlo a babadi
- Atikeleng ho kenyelletswe mabitso, dibaka, dinako, maemo le dintlha dife feela tse ka hlokehang ho nehelanwa ka tsona
- Atikele e tsose le ho tshwarella thahasello ya mmadi ho bala atikele ho fihla qetellong
- Jwalo feela ka ha ho ngolwa tekolokakaretso, atikele ya makasine ha e na sebopeho se itseng se tiisitsweng.

Tokomane ya Boitsebiso le diphihlello

Kaha bongata ba batho kajeno ba sebedisa meralo e seng e ntse e bopilwe, ho ka thusa haholo ho lekola hore meralo e metle ka ho fetesisa e botjwa ke eng, mme o ka e sebedisa le ho e tlatsa ka tsela efe e tla thusa.

Dintlha tse latelang e ka ba tsa bohlokwa:

- Itlhahise, o iponahatse lefatsheng ka tokomane ena.
- Boiponahatso ba hao bo lokela ho ba matla o sa qala feela.
- Hlahisa tlhahisoleseding ka tsela e hlakileng, ho se tshekamelo le ka bokgutshwane.
- Toba sekgeo sa mosebetsi oo o o batlang.
- Nehelana ka:
    - tlhahisoleseding ka wena
    - mangolo a thuto a o a fihletseng
    - boitemohelo ba mosebetsi (haeba bo le teng)
    - batho bao ho ka ikgokahangwang le bona ho batla tlhahisoleseding ka wena, mmoho le dinomoro tsa bona tsa mehala

Pale/ Nalane ya bophelo ba mofu (Obitjhuari)

Nalane ya bophelo ba mofu e fupere tlhahisoleseding ya bohlokwa e latelang:

- Mofu ke mang, ke wa ha mang; batswadi ba hae ke bomang.
- Tlhaho ya hae: sebaka moo a hlahetseng teng, letsatsi la tswalo le selemo; o dilemo di kae; ke wa bokae baneng ba bakae.
- Tsa kgolo ya mofu: dikolo, mangolo a thuto; mosebetsi; lenyalo; seabo sa hae setjhabeng.
- Dipalenyana tsa bophelo ba hae - ho ka hlahiswa diketsahalonyana tse amang maikutlo tseo a hopolwang ka tsona.
- Tsa lefu la hae: letsatsi le tsela eo a orohileng lefatseng ka yona; sebaka sa moo a hlokahalletseng teng. sesosa sa lefu la hae le ba leloko le metswalle di ka abelanwa le setjhaba se tlilo mo boloka. Mmadi o lokela ho tseba mofu e le ka nnete.
- Maballo: bao a ba siyang.
- Sereto sa habo: hangata ho qetellwa ka theneketso e mofuthu ka sereto sa habo; nakong e nngwe ho ka nna ha kenngwa thoko e amang/ thobang maikutlo
- Sebedisa pebofatso, mohl. *o orohile/ o fetile* ho ena le hore o re *o shwele.*
- Puo, setaele le rejistara ke tsa semmuso.
- Ho ka kenyelletswa molaetsa o mokgutshwane wa matshediso ho ba leloko.

Bolelele (ka palo ya mantswe) ba ditema tse ngolwang tse hlahiswang

DITEMA	DIKEREITE	DITHOTHOKISO (MANTSWE)	PADI / TERAMA (MANTSWE)
Meqoqo ya sengolwa	10	150 - 200	300 - 350
	11	200 - 250	350 - 400
	12	250 - 300	400 - 450

DITEMA	DIKEREITE	BOLELELE KA MANTSWE
Meqoqo Phetelo/ tlhaloso/ tebisang maikutlo/ kgang / o sa tshehetseng lehlakore	10	300 - 350
	11	350 - 400
	12	400 - 450
Ditema tsa kgokahano Tokomane ya Boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso/ Inthaviu e ngotsweng/ Puisano/ Mangolo a semmuso le a seng a semmuso a yang dikoranteng/ Lengolo la semmuso la kopo ya mosebetsi, kopo, tletlebo/ mangolo a setlwaedi/ Diatikele le dikholomo tsa dimakasine le dikoranta/ Metsotso le lenanetsamaiso (di botswe di tsamaya mmoho)/ Nalane ya bophelo ba mofu/ Tlaleho/Raporoto (ya semmuso le e seng ya semmuso)/ Tekolokakaretso/ Puo ya semmuso le e seng ya semmuso e ngotsweng	10-12	180 - 200 (dikahare feela)

3.4 DIBOPEHO TSA PUO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

Ha baithuti ba se ba le mokgahlelong ona ba lokela hore ba be ba se ba tseba metheo ya thutapuo: dikarolo tsa puo (ditho tsa puo), melao ya puo, mahokedi, mathusi le dikao, le dibopeho tsa dipolelo. Dithuto tsa dikarolo tsa puo tse arohileng le ho ikemela di le ding di ke ke tsa hlola e ba karolo ya nako ya ho ruta: ho tloha jwale thuto ya dikarolo tsa puo e tla ba sesebediswa sa bohlokwa dintlheng tsena tse pedi.

- E ba bohlokwa ha ho lekolwa, ho sekasekwa le ho hlahloba ditema, tsa boiqapelo tsa ditaba tsa nnete le tseo e seng tsa nnete. Mona baithuti ba lokela ho ela hloko kamoo bangodi ba di sebedisang kateng, jwalo ka, sebopeho sa ditho tsa puo, dipaterone tsa dipolelo tse hlokang ho elwa hloko (bolelele, tse bonolo kapa tse thata ho ya ka sebopeho), ho ba teng kapa ho siyo dihlopha tsa mantswe (ho ba teng kapa ho siyo ha makgethi kapa maetsi, ho etsa ho etsa mohlala); tshebediso e sa tlwaelehang ya makgathe (lejwale bakeng sa lefetile le lebeletsweng); tshebediso ya puo ya mmui le puopehelo, tshebediso ya sebopeho sa boetsuwa ho na le sa boetsi. Ka ho elellwa kamoo sebopeho sa puo se leng bohlokwa kateng tlhahisong ya moelelo, ho pepeseng nnete la ho ntshetsa pele kutlwisiso ya ditema le kamoo e sebetsang, baithuti ba ka nna ba kgona ho bona bohlokwa ba sebopeho sa puo, le ho re hobaneng e lokela ho ba karolo ya puo ya Sesotho.

- E ba bohlokwa ha ba etsa mesebetsi e ngolwang ya bona. Hoba ho ngola ke o mong wa mesebetsi e meholo e etswang ka phaposing, ho a hlokeha hore ba ngole mekgwaritso ya meqoqo ka phaposing. Hona ho neha botitjhere monyetla hore ba bontsha baithuti diphoso tsa bona tsa thutapuo ha ba ntse ba ngola. Ka ho etsa ditokiso, ho na le ho emela ho fihlela ha mosebetsi o tliswa, botitjhere ba elellwa hore diphoso tse lokelang ho tshwauwa di fokotsehile haholo, mme baithuti ba di bontshwa (diphoso) pele ba phethela mosebetsi wa bona, le ho re ba ka ntlafatsa mosebetsi wa bona jwang. Ke ka sewelo moo baithuti ba thahasellang ho etsa ditokiso ha mosebetsi o kgutlisetswa ho bona, mme ha ho bolele ho re ba ithuta ho itseng mosebetsing oo. Mokgwa ona wa ho sebetsa o neha botitjhere monyetla wa ho bona karolo efe kapa efe ya puo (thutapuo) eo ho nang le bofokodi ho yona, mme eo ba tla e ruta baithuti bohle. Tsela e nngwe hape eo mosebetsi wa thutapuo o ka hokelwang ho o ngolwang ka yona, ke ho neha baithuti mosebetsi wa bona o ngotsweng (e se be mosebetsi o ngotsweng ke moithuti ka boyena) empa o tletse diphoso tsa dikarolo tsa puo, mme ho thwe ba o tshwaye ka bobedi bobedi, ba be ba 'hlalosetse' mongodi se fosahetseng le ho re hobaneng. Botitjhere ba ka tshetleha maikutlo a bona haholo hodima diphoso tse tlwaelehileng (jwalo ka tshebediso ya ho arolwa le ho kopanngwa ha mantswe ha ho sebediswa lebopi la lehlalosi 'ha' > ha Dimakatso; ha ka kgahlanong le hampe, haholo) kapa ho ka kenyeletswa mefuta e meng e mangata ya diphoso bakeng sa ho lokiswa. Hakaana tsela e nepahetseng ka ho fetisisa ya ho sebetsana le dikarolo tsa ke ha ho sebetswanwa le mosebetsi o ngolwang. Ntho tsena tse pedi di hokahane, mme phihlelo e kgabane ka ho e nngwe e tla nne e lebise ho phihlello e kgabane ka ho e nngwe.

Papetla e fumanwang **Sehlomathisong sa 1 e** lotomanya dikarolo tsa puo le melao ya tshebediso ya puo tseo baithuti ba lebelletsweng ho ithuta tsona nakong ya ditshebetso tsa ho mamela, ho bua, ho bala le ho ngola. Dikarolo tsena di lokela ho rutwa jwalo ka ha ho hlokela ditemeng tse fapaneng tsa molomo, tse bohuwang le tse ngotsweng. Kotareng e nngwe le e nngwe ho na le saekele e behetsweng thoko bakeng sa ho ruta dikarolo tsa puo ka ho otloloha, e leng *Beke ya 7 le ya 8 Kereiteng ya 10.* Empa le ha ho le jwalo, ho ka sebediswa thuto e le nngwe ka beke ho phethahatsa morero ona.

3.5 MERALO YA HO RUTA

Meralo e latelang ya beke le beke a hlahisitswe feela e le **tshisinyo** ho matitjhere, mme ha e thibele mekgwa ya ho ruta e ka sebetsang kgahlanong le meralo eo ho nehelanweng ka yona. Mohlala, titjhere a ka kgetha ho bala tema ya sengolwa haholo kamoo e ka kgonang ka phaposing. Sena se ka etswa ka beke tse pedi. Titjhere a ka kgetha hape ho sebedisa thuto e le nngwe kapa tse pedi bakeng sa ho ruta thutapuo ka tsela e hlophisitsweng semolao feela jwalo ka ha ho hlokeha.

Meralo ya ho ruta ya Dikereite tsa 10, 11, le 12 e bopilwe ka saekele ya dibeke tse pedi tse momahaneng tsa dihora tse 9 tsa nako ya ho ruta le ho ithuta. Hantlentle dihora tsena tsa ho ithuta di tla eketswa ke mesebetsi ya hae ya ka mehla, mesebetsi ya diprojeke, le ho bala ho ekeditsweng. Kereiteng ya 10 - 12 baithuti ba lokela ho etsa bonyane dihora tse 3 ka beke tsa mosebetsi wa hae hammoho le ho bala ho ekeditsweng puong e tobilweng. Baithuti ba ka phethela mesebetsi e ngolwang jwalo ka mesebetsi ya hae.

Ha ho ralwa saekele ya dibeke tse pedi tse momahaneng titjhere a ka kgobokanya mesebetsi mabapi le sehlooho, mohl. *lefatshe la ba sebetsang*, kapa taba e itseng, mohl. *Diphetoho tsa boemo ba lehodimo*, kapa sengolweng se balwang, kapa bokgoni kharikhulamong, mohl. dingangisano, moqoqo wa ngangisano, dibopeho tsa ngangisano, kapa tema kapa sehlopha sa ditema tse tswang “Ditemeng tse sebediswang bakeng sa ho ruta bokgoni ba dipuo ka tsela e momahaneng.” Dithuto di ka latelana ka tsela efe kapa efe saekeleng ya beke tse pedi (mohl. saekele e ka qala ka ho bala mme ya fetela pele ho puisano (puo) e ka latelwang ke ho ngola. Ho ka sebediswa tema ya sengolwa se balwang (moo ebang ho lokela) ha sebediswa ditema dife kapa dife bakeng sa mesebetsi e latelang.

Mehlala ya meralo ya ho ruta e latelang e bopilwe ka tsela eo e leng hore dibekeng tse ding le tse ding tse pedi baithuti ba :

- ba be le seabo mosebetsing wa ho mamela le ho bua
- ba bale tema ya kutlwisiso ba be ba arabe dipotso, kapa ba ngole kgutsufatso
- ba bale sengolwa se ntseng se balwa
- ba ngole moqoqo kapa tema ya kgokahano
- ba hlahise le ho ikwetlisa tsebo ya dikarolo le ditlwaelo tsa puo bakeng sa ho ikgokahanya (ho bua, ho mamela, ho bala le ho ngola)

Ha ho hlokehe hore titjhere e tshwaye mesebetsi kaofela ya molomo le e ngotsweng e hlahisitsweng ke baithuti. Moralo wa ho ruta o bontsha palo le mefuta ya mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso e tshwanetseng ho tshwauwa ke titjhere. Mesebetsi e meng e ka tshwauwa ke baithutimmoho, ba tataiswa ke titjhere. Titjhere a ka nna a kgetha ho tshwaya mesebetsi e mmalwa feela ya tekanyetso e seng ya semmuso ya baithuti kapa karolwana ya yona feela hore a tle a fe baithuti tlaleho.

Ho tea mohlala, Kereiteng ya 10 kotareng ya 1, baithuti **ba tla ngola meqoqo e mmedi le ditema tsa kgokahano the tharo. Ho tsena ke moqoqo o le mong feela, le tema ya kgokahano e e le nngwe feela tse tla tshwauwa ke titjhere e le mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso**. Titjhere a ka nna a se ke a tshwaya mesebetsi e meng, ntle le haeba a rata ho e tshwaya.

Tlhahlamano ya dikahare ha se e balletsweng, mme le nako eo ho nehelanweng ka yona e mpa e le kakanyo feela ya hore ho ka nka nako e kae ho ruta dikahare tseno. Matitjhere a iketsetse disekejule tsa mosebetsi tsa bona (kapa ba sebedise/ lokisetse tshebetso tseo ba di fumanang ka hara dibukakgakollo tsa bona) ho ruta dikahare kotareng ka nngwe, ba sebedisa tatelano efe feela ka boikgethelo.

Kaha bolelele ba kotara bo fapana selemo le selemo, moralo wa ho ruta/ sekejule sa mosebetsi se lokela ho lokiswa selemo le selemo ho tsamaelana le dibeke mmoho le dikahare kotareng ka nngwe.

Bokgoni, dikahare le mawa tse lokodisitsweng ka tlase mona ha se tsona kaofela. Titjhere e lokela ho tadima lenane le entsweng ka botlalo la bokgoni, dikahare le mawa karolong ya 3.1 - 3.4.

Dikarolo tsa puo di rutwe ka mokgwa o itshetlehileng temeng ka tshebediso ya puo e buuwang. Di se rutwe di ikemetse di le ding. Moralo wa ho ruta o hlophisitswe ka tsela eo dikarolo tsa thuto di kenyelleditsweng le ho momahana le ho ruta bokgoni bo bong ba puo.

Le ha bokgoni bo hlahang moralong wa ho ruta bo hlahisitswe bo arohane ikemetse, bo lokela ho rutwa bo momahane ka hohle kamoo ho ka kgonehang kateng, mohl. ha ho rutwa inthaviu ya molomo baithuti ba ka bala tema ya mofuta ona e ngotsweng mme ha morao ba fuwe mosebetsi wa ho ngola inthaviu. Dikarolo tsa puo tse kgethelwang ho rutwa saekeleng e itseng di lokela ho matlafatsa tlhahiso le kutlwisiso ya ditema tsa molomo le tse ngotsweng, tse tla hlahiswa saekeleng eo, mohl. makgethi, mahlalosonngwe, malatodi, mahlalosi mmoho le lekgathe lefitile di lokisetsa baithuti ho ngola moqoqo wa phetelo kapa o hlalosang. Sekaoho se ka thusa baithuti ha ba ngola moqoqo o tebisang maikutlo.

Mawa a mesebetsi ya molomo le a ho ngola a tla rutwa saekeleng ka nngwe ya dibeke tse pedi a tshwanetse ho tiisetswa ke mofuta wa tema e tla hlahiswa, mohl. ha ho rutwa moqoqo wa phetelo baithuti ba tshwanetse ho tseba tsela ya ho ngola seratswana ka momahano ka tshebediso ya mantswe a hokelang a bontshang sesosa le sephetho, mmoho le/ kapa tatelano e tlwaelehileng.

3.5.1 KEREITE YA 10: MORALO WA HO RUTA

KEREITE YA 10 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
1 le 2	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Makgetha a sehlooho a ditema le dikarolo tsa buka ho kenyelleditswe le a dingolwa** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
3 le 4	**Ngangisano:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** Wa phetelo/tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
5 le 6	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema tsa kgokahano**: Tlaleho (Raporoto) /Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
7 le 8	**Puisano / moqoqo (wa molomo):** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** Wa phetelo/tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Melao ya tshebediso ya puo **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
9 le 10	**Puo e hlophisitsweng / Puo e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana. Nako: hora e le 1	• **Ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa**. Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo / Puisano/ Inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 1			
Mosebetsi wa 1	**Mosebetsi wa 2**	**Mosebetsi wa 3**	**Mosebetsi wa 4**
Mosebetsi wa molomo: Ho mamela bakeng sa kutlwisiso	***Ho ngola:** Moqoqo wa phetelo/ hlalosang/ kgang	***Ho ngola:** Tema ya kgokahano	**Teko ya 1:** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** Tekokutlwisiso Kgutsufatso Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo

*__Ho ngola:__ Kgetha moqoqo o le mong le tema ya kgokahano e le nngwe bakeng sa tekanyetso ya semmuso mafelong a Kotara.

KEREITE YA 10 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
11 le 12	**Puisano/Inthaviu/Puo:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	**Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo / Puisano/ Inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
13 le 14	**Puo e hlophisitsweng / Puo e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • (mawa a ho bua pontsheng ya batho, sebopeho le boitokisetso) tsa tema e kgethilweng • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngolwa kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: Dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** Wa phetelo/tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
15 le 16	**Dipuisano tseo e seng tsa semmuso/ moqoqo** • Makgetha le melao ya tema • Ho sebediswa ditlwaelo le melao Nako: hora e le 1	• **Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang** mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
17 le 18	**Dipuisano tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Tlaleho (raporoto)/ tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
19 le 20	**Tlhahlobo ya bohareng ba selemo**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 2		
Mosebetsi wa 5	**Mosebetsi wa 6**	**Mosebetsi wa 7**
***Mosebetsi wa molomo:** Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang.	**Dingolwa:** Dipotso tse kgutshwane Potso ya moqoqo wa sengolwa	**Tlhahlobo ya bohareng ba selemo:** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola (E ka ngolwa ka kgwedi ya Motsheanong/ Phupjane)

KEREITE YA 10 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
21 le 22	**Kopano le tsamaiso ya kopano** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa ho sebediswa ditema tse ngotsweng: Sheba karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
23 le 24	**Ho pheta pale:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** wa phetelo/ tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
25 le 26	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana . Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng: Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo / Puisano/ Inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
27 le 28	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** Wa phetelo/ tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
29 le 30	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (nehelana ka tlhahisoleseding, e a lekolwa le ho ananelwa) Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Ditema tsa kgokahano:** Tlaleho (Raporoto) / Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 3	
Mosebetsi wa 8	**Mosebetsi wa 9**
Mosebetsi wa molomo : Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang	**Teko ya 2:** Dingolwa: Dipotso tse kgutshwane le potso ya moqoqo wa sengolwa

KEREITE YA 10 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
31 le 32	**Ho hlahisa sebui / Ho nehelana ka puo ya teboho:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Ho fumana moelelo wa tema e bohuwang • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
33 le 34	**Dipuisano tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa ditlwaelo le melao ya tshebetso Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** Phetelo/ tlhaloso/ kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
35 le 36	**Dipuisano tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa ditlwaelo le melao ya tsamaiso Nako: hora e le 1	• **Ho ngolwa kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Ditema tsa kgokahano:** Tlaleho (Raporoto) /Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
37 le 38	**Dipuisano tsa foramo/ tsa dihlotshwana / tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa ditlwaelo le melao ya tsamaiso Nako: hora e le 1	**Boitokisetso ba ditlhahlobo** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** Tekokutlwisiso Kgutsufatso le Dibopeho le tshebediso ya puo Dingolwa: *Pale / dingolwa tsa setso *Tshwantshiso/ Terama *Dithothokiso	**Boitokisetso ba ditlhahlobo** **Ho ngola le ho nehelana:** Meqoqo Ditema tsa kgokahano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 10 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
39 le 40	**Tlhahlobo ya makgaolakgang**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 4	
Mosebetsi wa 10	**Mosebetsi wa 11**
***Mosebetsi wa molomo:** Ho bua ho hlophisitsweng - ho hlahisa sebui/ ho etsa puo ya teboho	**Tlhahlobo ya makgaolakgang:** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola Pampiri ya 4 – Mesebetsi ya molomo

3.5.2 KEREITE YA 11: MORALO WA HO RUTA

KEREITE YA 11 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
1 le 2	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Makgetha a sehlooho a ditema le dikarolo tsa buka ho kenyelleditswe le dingolwa** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
3 le 4	**Ngangisano:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana	**Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** 1 x o tebisang maikutlo/ o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
5 le 6	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Tlaleho (Raporoto)/ tekolokakaretso/ atikele e yang koranteng/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
7 le 8	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** mawa a ho bua pontsheng ya batho, sebopeho mmoho le tshebetso ya boitokisetso • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang** mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
9 le 10	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 1			
Mosebetsi wa 1	**Mosebetsi wa 2**	**Mosebetsi wa 3**	**Mosebetsi wa 4**
***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso	***Ho ngola:** Moqoqo o tebisang maikutlo/ o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang	***Ho ngola:** Tema ya kgokahano	**Teko ya 1:** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** Tekokutlwisiso Kgutsufatso Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo

*__Ho ngola:__ Kgetha moqoqo o le mong le tema ya kgokahano e le nngwe bakeng sa tekanyetso ya semmuso mafelong a kotara.

KEREITE YA 11 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
11 le 12	**Dayaloko/ Inthaviu/ dipuisano / moqoqo:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
13 le 14	**Puo e hlophisitsweng /e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngolwa kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** Moqoqo o tebisang maikutlo/ o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
15 le 16	**Dipuisano tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Ho sebediswa ditwaelo le melao ya tshebetso Nako: hora e le 1	• **Tema e bohuwang** **Ho fumana moelelo wa tema e bohuwang** mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Tlaleho (Raporoto)/ tekolokakaretso/ atikele e yang koranteng/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
17 le 18	**Dipuisano tseo e seng tsa semmuso/ moqoqo:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa melao ya tshebetso • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
19 le 20	**Tlhahlobo ya bohareng ba selemo**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 2		
Mosebetsi wa 5	**Mosebetsi wa 6**	**Mosebetsi wa 7**
Mosebetsi wa molomo: Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang	**Dingolwa:** Dipotso tse kgutshwane Potso ya moqoqo wa sengolwa	**Tlhahlobo ya bohareng ba selemo:** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola (E ka ngolwa ka Motsheanong kapa Phupjane)

KEREITE YA 11 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
21 le 22	**Dikopano le tsamaiso ya kopano:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
23 le 24	**Ho phetha pale le / kapa dithoko**: • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso: Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng** Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** O tebisang maikutlo /o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **DDibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
25 le 26	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
27 le 28	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo / Puisano/ Inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
29 le 30	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (bakeng sa tlhahisoleseding bo lekola le ho ananela) Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse bohuwang Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**1 x Moqoqo:** O tebisang maikutlo /o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 3	
Mosebetsi wa 8	**Mosebetsi wa 9**
Mosebetsi wa molomo: Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang	**Teko ya 2:** Dingolwa: Dipotso tse kgutshwane le potso ya moqoqo wa sengolwa

KEREITE YA 11 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
31 le 32	**Ho hlahisa sebui/ etsa puo ya teboho:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse bohuwang Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** O tebisang maikutlo/ o sa tshehetseng lehlakore/ wa kgang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
33 le 34	**Dipuisano tse seng tsa semmuso/ moqoqo:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa melao ya tsamaiso Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
35 le 36	**Ngangisano/ dipuisano tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngolwa kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Ditema tsa kgokahano:** Tlaleho (Raporoto) /Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
37 le 38	**Raporoto (tlaleho)/ Tekolokakaretso:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	**Boitokisetso ba Tlhahlobo ya makgaolakgang** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** Temakutlwisiso Kgutsufatso Dibopeho tsa puo le ditlwaelo (melao) ya tshebediso ya puo Dingolwa: Pale / dingolwa tsa setso Tshwantshiso/ Terama Dithothokiso Nako: dihora tse 4	**Boitokisetso ba Tlhahlobo ya makgaolakgang** **Ho ngola le ho nehelana:** Meqoqo Ditema tsa kgokahano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 11 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
39 le 40	**Tlhahlobo ya makgaolakgang**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 4	
Mosebetsi wa 10	**Mosebetsi wa 11**
***Mosebetsi wa molomo:** Puo e hlophitsweng-raporoto/ tekolokakaretso	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang:** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola Pampiri ya 4 – Mesebetsi ya molomo

3.5.3 KEREITE YA 12: MORALO WA HO RUTA

KEREITE YA 12 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
1 le 2	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Makgetha a sehlooho a ditema le dikarolo tsa buka ho kenyelleditswe mefuta ya dingolwa** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
3 le 4	**Dipuisano / moqoqo/ raporoto / tekolokakaretso:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng: Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** 1 x o tebisang maikutlo / wa phetelo/ wa kgang / o sa tshehetseng lehlakore / o hlalosang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 12 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
5 le 6	**Ho mamela bakeng sa kutlwisiso** (Bakeng sa tlhahisoleseding, ho lekola le ho ananela le ho buisana le ba bang) Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano** Tlaleho (Raporoto)/ tekolokakaretso/ atikele e yang koranteng/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
7 le 8	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Mawa a ho bua pontsheng ya batho, sebopeho mmoho le tshebetso ya boitokisetso • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang** mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 12 KOTARA YA 1			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
9 le 10	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngolwa kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** O tebisang maikutlo/ phetelo/ wa kgang/ o sa tshehetseng lehlakore/ o hlalosang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopeleto **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 1				
Mosebetsi wa 1	**Mosebetsi wa 2**	**Mosebetsi wa 3**	**Mosebetsi wa 4**	**Mosebetsi wa 5**
Mosebetsi wa molomo: Ho mamela bakeng sa kutlwisiso	**Ho ngola:** Moqoqo	**Ho ngola:** Tema ya kgokahano	**Mosebetsi wa molomo:** Puo e hlophisitsweng/ e sa hlophiswang	**Teko ya 1:** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** Temakutlwisiso Kgutsufatso Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo

***Ho ngola:** Kgetha moqoqo o le mong le tema ya kgokahano e le nngwe bakeng sa tekanyetso ya semmuso mafelong a kotara.

KEREITE YA 12 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
11 le 12	**Dayaloko/ Inthaviu - sebopeho/ makgetha:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng Sheba Karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
13 le 14	**Ngangisano/ dipuisano tsa foramo/ dipuisano tsa dihlotshwana / tsa phanele:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Moqoqo:** O tebisang maikutlo/ phetelo/ wa kgang/o sa tshehetseng lehlakore/ o hlalosang **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 12 KOTARA YA 2			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
15 le 16	**Dipuisano tse seng tsa semmuso/ moqoqo:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa ditlwaelo le melao Nako: hora e le 1	• **Ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang** mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse
17 le 18	**Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang:** • Makgetha le melao ya tema • Ho etsa moralo, diphuputso, tlhophiso ya dintlha, ho ikwetlisa le ho nehelana Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano**: Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
19 le 20	**Tlhahlobo ya bohareng ba selemo**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 2		
Mosebetsi wa 6	**Mosebetsi wa 7**	**Mosebetsi wa 8**
Dingolwa: Dipotso tse kgutshwane le Moqoqo wa sengolwa	**Mosebetsi wa molomo:** Puo e hlophisitsweng / e sa hlophiswang	***Tlhahlobo ya bohareng ba selemo** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola (E ngolwang ka Motsheanong kapa Phupjane) KAPA Teko e ngolwang

***Ditlhahlobo tsa bohareng ba selemo:** Kereiting ya 12 o mong wa mesebetsi Kotareng ya 2 le/ kapa ya 3 e loke-la ho ba tlhahlobo ya ka hare sekolong. Ha eba sekolong ho ngolwa tlhahlobo e le nngwe feela ho tse pedi tsena, Kereiteng ya 12 ho ngolwe teko mafelong a kotara bakeng sa tlhahlobo e sa ngolweng (Mesebetsi ya 8 le 10).

KEREITE YA 12 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
21 le 22	**Dipuisano tseo e seng tsa mmuso / moqoqo:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa melao ya tshebetso Nako: hora e le 1	**Ho balla kutlwisiso**: • Mawa a ho bala ho sebediswa ditema tse ngotsweng • Sheba karolo ya 3.2 • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Ditema tsa kgokahano:** Tlaleho (Raporoto) /Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
23 le 24	**Ho hlahisa sebui/ ho etsa puo ya teboho:** • Makgetha le melao ya tema • Sebedisa melao ya tshebetso Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** ho fumana moelelo wa ditema tse bohuwang mohl. dipapatso, dikhathunu, ditshwantsho • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Puo/ puisano/ inthaviu **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 12 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
25 le 26	**Bolekanyetsi ba mosebetsi wa molomo** Nako: hora e le 1	• **Ho ngola kgutsufatso** • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Tema ya kgokahano:** Lengolo la setswalle kapa la semmuso (la kopo, tletlebo, kopo ya mosebetsi/ la kgwebo)/ mangolo a semmuso le ao e seng a semmuso a yang bophatlalatsing/ Tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso / Nalane ya bophelo ba mofu/ Lenanetsamaiso le metsotso ya kopano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
27 le 28	**Bolekanyetsi ba mosebetsi wa molomo** Nako: hora e le 1	• **Ho balla kutlwisiso:** o Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo o Dibopeho tsa dipolelo • **Ho ithuta dingolwa** Nako: dihora tse 4	**Ditema tsa kgokahano:** Tlaleho (Raporoto) /Tekolokakaretso/ atikele ya dikoranta/ atikele ya makasine **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

KEREITE YA 12 KOTARA YA 3			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
29 le 30	**Tlhahlobo ya sekamakgaolakgang / boitokisetso**		

Mesebetsi ya Tekanyetso ya semmuso ya Kotara ya 3	
Mosebetsi wa 9	**Mosebetsi wa 10**
Mosebetsi wa molomo: Puo e hlophisitsweng - ho hlahisa sebui/ etsa puo ya teboho	***Tlhahlobo ya sekamakgaolakgang** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola (e ka nna ya ngolwa ka kgwedi ya Phato / Loetse) KAPA Teko e ngotsweng

*** Tlhahlobo ya sekamakgaolakgang:** Kereiteng ya 12 o mong wa mesebetsi Kotareng ya 2 le/ kapa Kotareng ya 3 e tshwanetse e be tlhahlobo ya ka hare sekolong. Maemong ao e leng hore Kereiteng ya 12 ho ngolwa tlhahlobo e le nngwe feela ho tsena tse pedi, ho lokela ho ngolwe teko mafelong a kotara sebakeng sa tlhahlobo e nngwe e sa ngolweng (Mesebetsi ya 8 le 10).

KEREITE YA 12 KOTARA YA 4			
Dibeke	**Ho mamela le ho bua**	**Ho bala le ho boha**	**Ho ngola le ho nehelana**
31 le 32	**Bolekanyetsi ba mosebetsi wa molomo** Nako: hora e le 1	**Boitokisetso ba ditlhahlobo ka ho sebedisa dipampiri tsa ditlhahlobo tse fetileng:** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** • Temakutlwisiso • Kgutsufatso • Dibopeho le ditlwaelo (melao) ya tshebediso ya puo Dingolwa: • Pale / dingolwa tsa setso • Tshwantshiso • Dithothokiso Nako: dihora tse 4	**Boitokisetso ba ditlhahlobo ka ho sebedisa dipampiri tsa ditlhahlobo tse fetileng:** **Ho ngola** Meqoqo Ditema tsa kgokahano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4
33 le 34	**Bolekanyetsi ba mosebetsi wa molomo**	**Boitokisetso ba ditlhahlobo ka ho sebedisa dipampiri tsa ditlhahlobo tse fetileng mme ho:** **Puo jwalo ka ha e sebediswa:** • Temakutlwisiso • Kgutsufatso • Dibopeho tsa puo le ditlwaelo (melao) ya tshebediso ya puo Dingolwa: • Pale / dingolwa tsa setso • Tshwantshiso • Dithothokiso Nako: dihora tse 4	**Boitokisetso ba ditlhahlobo ka ho sebedisa dipampiri tsa ditlhahlobo tse fetileng ho:** **Ho ngola** Meqoqo Ditema tsa kgokahano **Tsepamisa ho:** **Tshebetso ya ho ngola** Ho etsa moralo/ boitokisetso ba ho ngola, ho ngola mekgwaritso, ho boeletsa mosebetsi, ho bala hape bakeng sa ntlafatso, ho hlaola diphoso le ho nehelana **Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo:** • Rejistara, setaele le boikutlwahatso • Kgetho ya mantswe • Ho bopa dipolelo • Ho bopa diratswana • Matshwao a puo le mopelet **Sebopeho le makgetha a tema e kgethilweng** Nako: dihora tse 4

35 le 36	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang**
37 le 38	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang**
39 le 40	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang**
	Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa **Pampiri ya 2** – Dingolwa **Pampiri ya 3** – Ho ngola **Pampiri ya 4** – Mesebetsi ya molomo

KAROLO YA 4: TEKANYETSO PUONG YA LAPENG

4.1 Selelekela

Tekanyetso ke tshebetso e radilweng, e tswelang pele ya ho hlwaya, ho bokelletsa le ho fumana moelelo wa tlhahisoleseding ka phihlello ya baithuti, ho sebediswa mefuta e fapaneng ya tekanyetso. Tshebetso ena e latela mehato e mene: ho hlahisa le ho bokelletsa bopaki ba phihlello; ho lekola le ho hlahloba bopaki bona; ho rekota diphumano le ho sebedisa tlhahisoleseding ena ho utlwisisa boemo ba moithuti le ho mo thusa kgolong ya hae ka ha ho ntlafatswa tshebetso ya ho ithuta le ho ruta.

Tekanyetso e lokela ho ba mekga e mmedi, e leng oo e seng wa semmuso (tekanyetso e tsepamisitseng hodima tshebetso ya ho ithuta) le wa semmuso (tekanyetso ya se ithutilweng). Mekgeng ena e mmedi baithuti ba lokela ho nehwa tlaleho hore ba tle ba ntlafatse ho ithuta ha bona.

Tekanyetso ya bokgoni ba puo e hokahanngwe. Tekanyetso ya tema ya tekokutlwisiso e hokahanngwe le tshebediso ya puo. Tekanyetso ya ditema tse ngolwang e kenyelletse dihlooho tsa dintho tse etsahalang bophelong boo re bo phelang.

4.2 Tekanyetso e seng ya semmuso kapa ya tsatsi le leng le le leng

Sepheo sa tekanyetso ya ho ithuta e etswang tsatsi le leng le le leng ke ho bokelletsa tlhahisoleseding ka phihlello ya moithuti ka nako tsohle; ebe tlhahisoleseding ena e ka sebediswa ho tlisa ntlafalo ho ithuteng ha bona.

Tekanyetso eo e seng ya semmuso e sebediswa letsatsi le leng le le leng ho laola kgatelopele ya moithuti. Hona ho etswa ka ho ba lekola kapa ho boha se etswang ke moithuti, ho tshwara dipuisano, dipontsho tseo ba di etsang, dikopano tsa moithuti-le-titjhere, ho ikgokahanya ho sa laolweng ha moithuti le ba bang ka phaposing, jj. Tekanyetso e seng ya semmuso e ka ntho e bonolo feela jwalo ka ho ema mahareng a thuto o lekola moithuti kapa o buisana le baithuti ka hore na thuto e tsamaya jwang. Tekanyetso ena e sebediswe ho neha baithuti tlalehopoeletso; e ka sebediswa hape jwalo ka motheo wa ho rala bakeng sa ho ruta. E se ke ya nkuwa e arohane le mesebetsi ya ho ithuta e etswang ka phaposing. Titjhere kapa baithuti ba ka tshwaya mesebetsi ena ya tekanyetso.

Boitekanyetso le tekanyetso ka moithutimmoho di susumetsa baithuti ho sebetsana le tekanyetso. Hona ho bohlokwa hobane ho fa baithuti sebaka sa ho nahanisisa ka mosebetsi wa bona. Sephetho sa tekanyetso e seng ya semmuso ha se rekotwe semmuso ntle le haeba titjhere e batla ho etsa jwalo. Diphetho tsa tekanyetso e seng ya semmuso ya letsatsi ka leng ha di natswe mme ha di na seabo kgatelopeleng ya moithuti, mmoho le ho nehelana ka mangolo a thuto.

4.3 Tekanyetso ya semmuso

Mesebetsi ya tekanyetso yohle e bopang lenaneo la tekanyetso ya semmuso selemong e nkuwa e le *Mesebetsi ya Tekanyetso ya Semmuso.* Mesebetsi ya Tekanyetso ya Semmuso e tshwauwa le ho rekotwa semolao ke titjhere bakeng sa kgatelopele le nehelano ya mangolo a thuto. Mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso yohle e lokela ho fetiswa bolekanyetsing ka sepheo sa ho nnetefatsa hore mesebetsi ke ya boleng bo nepahetseng, bo loketseng ho latela dintlhatheo. Ha ho fihlwa ditemeng tse ngolwang, ha boitokisetso ba ho ngola ditema tsena bo ka nna ba etswa ka ntle ho phaposi ya ho rutela, sehlahiswa sa ho qetela se lokela ho ngolwa ka phaposing ya ho rutela tlasa maemo a laolwang.

Tekanyetso ya semmuso e neha matitjhere tsela e molaong, e latelang mehato e itseng ya ho lekola kgatelopele ya baithuti kereiteng mmoho le thutong e itseng. Mehlala ya tekanyetso ya semmuso e kenyelleditse diteko, Ditlhahlobo, mesebetsi e etswang ka matsoho, diprojeke, nehelano ya mesebetsi ya molomo, dipontsho, jj. Mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso e bopa karolo ya Lenaneo la Tekanyetso ya semmuso la selemo kaofela kereiteng ka nngwe le thutong ka nngwe.

Dipapetla tse latelang di nehelana ka ditlhokeho tsa tekanyetso ya semmuso Puong ya Lapeng:

Papetla ya 1: Tjhebokakaretso ya Tekanyetso ya semmuso Dikereite tsa 10 - 11

Tekanyetso ya Semmuso		
Hara selemo	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang**	
25%	**75%**	
Tekanyetso e etswang sekolong (TES) -	**Dipampiri tsa tlhahlobo ya makgaolakgang**	
25%	**62,5%**	**12,5%**
• Diteko tse 2 • Mesebetsi e 7 • Tlhahlobo e le 1 (ya bohareng ba selemo)	**Ditlhahlobo tse ngolwang** Pampiri ya 1 (dihora tse 2) – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 (Kireite. 10: dihora tse 2, Kireite. 11 dihora tse 2,5) – Dingolwa Pampiri ya 3 (Kireite. 10 dihora tse 2, Kireite. 11 dihora tse 2,5) – Ho ngola	**Tekanyetso ya mesebetsi ya molomo: Pampiri ya 4** Ho mamela Puo (e hlophisitsweng le e sa hlophiswang) Mesebetsi ya molomo e entsweng hara selemo e bopa karolo ya tekanyetso ya makgaolakgang

Papetla ya 2: Tjhebokakaretso ya Tekanyetso ya semmuso Kereite ya 12

Tekanyetso ya Semmuso		
Hara selemo	**Ditlhahlobo tsa makgaolakgang**	
25%	**75%**	
Tekanyetso e etswang sekolong (TES) -	**Dipampiri tsa tlhahlobo ya makgaolakgang**	
25%	**62,5%**	**12,5%**
• Teko e le 1 • Mesebetsi e 7 • Ditlhahlobo tse 2 (bohareng ba selemo/ teko le sekamakgaolakgang/ teko)	**Ditlhahlobo tse ngolwang** Pampiri ya 1 (dihora tse 2) – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 (dihora tse 2,5) – Dingolwa Pampiri ya 3 (dihora tse 2,5) – Ho ngola	**Tekanyetso ya mesebetsi ya molomo: Pampiri ya 4** Ho mamela Puo (e hlophisitsweng le e sa hlophiswang) Mesebetsi ya molomo e entsweng hara selemo e bopa karolo ya tekanyetso ya makgaolakgang.

Mefuta ya tekanyetso e dumellane le dilemo tsa baithuti mmoho le kgato ya phihlello eo ba leng ho yona. Ha mesebetsi ya tekanyetso e ralwa e lokela ho kenyelletsa dikahare tsa thuto mme e be le ditshebetso tse fapaneng tseo sepheo sa tsona e leng ho fihlela diphetho tse behilweng tsa thuto.

Mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso e kenyelletse dikgato tse batsi tsa boiphihlelo le bokgoni ba baithuti jwalo ka ha bo bontshitswe tafoleng e latelang:

Papetla ya 3: Dikgato tsa boiphihlelo tsa tekanyetso

Dikgato tsa boiphihlello	Mesebetsi	Peresente ya mosebetsi
Totobetse/ otlololohile **(Kgato ya 1)** **Hlophisa botjha** **(Kgato ya 2)**	Dipotso tse amang tlhahisoleseding e boletsweng ka ho otloloha temeng. • Bolela dintho /batho/dibaka/matshwao a… • Hlahisa dintlha/mabaka/ mehopolo … • Hlwaya mabaka/batho/sesosa … • Lokodisa dintlha/mabitso/ mabaka … • Hlalosa tulo /motho/mophetwa ... • Pheta ketsahalo/se ileng sa hlaha/se hlahetseng … Dipotso tse qosang baithuti ho sekaseka, ho qhaqha le ho tlamahanya kapa ho hlophisa botjha ha tlhahisoleseding e hlahisitsweng temeng ka ho otloloha. • Akaretsa dintlha/ mehopolo ya sehlooho/ bolela melemo/ bobe ba … • Bokanya matshwao a tshwanang a… • Hlahisa ho tshwana/ ho fapana ha… • Fana ka setshwantsho/ mabalankwe a …	**Kgato ya 1 le ya 2: 40%**
Akanya **(Kgato ya 3)**	Dipotso tse qosang moithuti hore a sebetsane le tlhahisoleseding e boletsweng temeng jwalo ka ha a e utlwisisa kapa a itemohela yona ka sebele/ botho ba hae. • Hlalosa ntlha/mohopolo wa sehlooho … • Bapisa mehopolo/ ditjhadimo/ diketsahalo … • Sepheo/ tjhadimo/ tsotello/ lebaka la mongodi/ sebapadi/ mophetwa ke sefe … • Hlalosa sesosa/ sephetho sa … • Ketsahalo/ puo/ tlhahiso ... e itseng e senola eng ka mopheti/ mongodi/ mophetwa … • Na o utlwisisa eng ka papiso/ tshwantshiso/ karaburetso … • Na o bona sephetho/ tshusumetso ya ketsahalo ... e tla ba sefe/ efe ...	**Kgato ya 3: 40%**

Lekola/ Hlahloba/ etsa kahlolo **(Kgato ya 4)**	Dipotso tsena di amana le ho etsa dikahlolo mabapi le boleng/ bohlokwa ba ntho. Di kenyelletsa kahlolo mabapi le ditaba tsa nnete, bohlokwa ba ho itseng, etsa qeto hore na ke ntlha kapa mohopolo, bobe/ botle ba ho itseng, kutlwahalo le mabaka, dintho tse kang ho hlokeha kapa ho amoheleha ha diqeto le diketsahalo tse amang dintlha tsa boitshwaro ... • Na o nahana hore se etsahetseng se bohlokwa/ se a kgolweha/ se ka etsahala …? • Na kgang e hlahiswang ke mongodi/ sebui e a utlwahala/ amoheleha/ ke yona qeto ya ditaba …? • E qaqa/ sekaseka/ seholla/ tsenkolla ketsahalo/ sepheo/ mabaka/ tjhadimo, tshusumetso … • Na o dumellana le mohopolo/ polelo/ tlhahiso/ moelelo ... • Ka tjhebo ya hao na mongodi/ mopheti/ mophetwa/ o nepile ha a hatella hore … (tshehetsa karabo ya hao/ fana ka mabaka a karabo ya hao). • Na boitshwaro/ tjhadimo/ ketso ya mophetwa e a amoheleha ho wena? Fana ka lebaka la karabo ya hao. • Na diketso/ tjhadimo/ puo/ ditabatabelo tsa mophetwa di senola eng ka botho ba hae, ho tadinngwe bophelo ka kakaretso? • Hlalosa o sekaseka/ hlalosa makgabane a hlahellang temeng	**Dikgato tsa 4 le 5: 20%**
Ananela **(Kgato ya 5)**	Sepheo ka dipotso tsena ke ho lekanyetsa tshusumetso e tlang kgopolong ka tema kapa ho ananela botle ba tema ho moithuti. Mona ho tsepamiswa mohopolo karabelong e tletseng maikutlo ho dikahare, ho ikamahanya le baphetwa kapa diketsahalo, le ho arabela tsela eo mongodi a sebedisitseng puo ka yona (jwalo ka kgetho ya mantswe le karaburetso). • Hlalosa karabelo ya hao ya tema/ ketsahalo/ maemo/ kgohlano/ qaka … • Na o utlwela mophetwa bohloko? Na ke ketso/ qeto efe eo o neng o tla e nka/ etsa ha o ne o ka ba maemong ao na? • Hlalosa/sekaseka tshebediso ya mongodi ya puo … • Na setaele/ selelekela/ qetelo/ dipapiso/ karaburetso/ tshebediso ya dibetsa tsa bongodi kapa bothothokisi ba mongodi di fihletse sephetho? Manolla…	

4.4 Lenaneo la Tekanyetso

Lenaneo la Tekanyetso le radilwe ka tsela eo mesebetsi ya tekanyetso ya semmuso e qhalantsweng kotareng dithutong kaofela.

4.4.1 Tjhebokakaretso ya ditlhokeho

Papetla e latelang e nehelana ka tjhebokakaretso ya ditlhokeho tsa Lenaneo la Tekanyetso ya Sesotho Puo ya Lapeng kotareng ka nngwe:

Papetla ya 1: Tjhebokakaretso ya ditlhokeho tsa Lenaneo la Tekanyetso Dikereite tsa 10-11

Lenaneo la Tekanyetso			
Mesebetsi ya Tekanyetso Kotareng ka nngwe			
Kotara ya 1:	**Kotara ya 2:**	**Kotara ya 3:**	**Kotara ya 4:**
Teko e ngolwang e le 1 + Mesebetsi e 3	Mosebetsi o le 1 + Tlhahlobo ya bohareng ba selemo e le 1 e kenyeleditseng: Dipampiri tse 3: Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola	Teko e ngolwang e le 1 + Mesebetsi e 2	1 Mosebetsi wa TES + 1 Tlhahlobo ya makgaolakgang ya ka hare sekolong, e kenyelleditseng dipampiri tse 3: Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola + Pampiri ya 4 – Wa molomo
Matshwao a kotara (Dikotara tsa 1-4): • Kotareng ka nngwe kopanya matshwao a fumanweng ke moithuti le dipalohohle mme o fetolele ho %. **Matshwao a kgatelopele (a ho fetela kereiteng e latelang):** • Kopanya matshwao a moithuti le dipalohohle tsa mesebetsi ya TES ho tloha kotareng ya 1 ho fihla ho ya 4 ebe o di fetolela ho 25%, • Fetolela Pampiri ya 1 ho 17,5%, • Fetolela Pampiri ya 2 ho 20%, • Fetolela Pampiri ya 3 ho 25% • Fetolela matshwao a mesebetsi ya molomo (Pampiri ya 4) ho 12,5%			

Papetla ya 2: Lenaneo la Tekanyetso Dikereite tsa 10-11

Lenaneo la Tekanyetso			
Kotara ya 1			
Mosebetsi wa 1	**Mosebetsi wa 2**	**Mosebetsi wa 3**	**Mosebetsi wa 4**
***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela ka kutlwisiso - (matshwao a 15) Puo e hlophisitsweng -(matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (15)	**Ho ngola: (matshwao a 50)** Moqoqo wa phetelo / tlhaloso / moqoqo wa kgang (Kereite.10) Ho ngola: Moqoqo o tebisang maikutlo/ o sa tshehetseng le hlakore/ wa kgang (Kereite. 11)	**Ho ngola: (matshwao a 25)** Ditema tsa kgokahano: Mangolo a setlwaedi/ semmuso (kopo/ tletlebo/ kopo ya mosebetsi)/ kgwebo) / mangolo ao e seng a semmuso le a semmuso a yang phatlalatsong ba ditaba/dikoranteng/ tokomane ya boitsebiso le diphihlello e tsamayang le lengolo la tlhaloso/ nalane ya bophelo ba mofu/ Obitjhuari/ lenanetsamaiso le metsotso ya kopano raporoto (tlaleho)/ tekolokakaretso/ atikele ya koranteng/ atikele ya makasine/ puo/ dayaloko / inthaviu	****Teko ya 1: (35 matshwao)** **Puo jwalo ka ha e sebediswa** Kutlwisiso, Kgutsufatso Dibopeho tsa puo le ditlwaelo (melao) ya tshebediso ya puo

Kotara ya 2		
Mosebetsi wa 5	**Mosebetsi wa 6**	**Mosebetsi wa 7**
***Mesebetsi ya molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso (matshwao a 15) Puo e hlophiisitsweng (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (10)	**Dingolwa: (matshwao a 35)** Dipotso tse kgutshwane (matshwao a 10) Potso ya moqoqo (matshwao a 25)	**Tlhahlobo ya Phupjane/ Phupu (matswao a 250)** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa (matshwao a 70) Pampiri ya 2 – Dingolwa (80) Pampiri ya 3 – Ho ngola [E ka ngolwa ka kgwedi ya Motsheanong] (matshwao a 100)

Kotara ya 3	
Mosebetsi wa 8	**Mosebetsi wa 9**
***Mosebetsi wa molomo** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso (matshwao a 15) Puo e hlophisitsweng (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (matshwao a 15)	**Teko ya 2: Dingolwa (matshwao a 35)** Dipotso tse kgutshwane (matshwao a 10) Moqoqo wa sengolwa (matshwao a 25)
Kotara ya 4	
Mosebetsi wa 10	**Mosebetsi wa 11**
***Mosebetsi wa molomo** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso (matshwao a 15) Puo e hlophisitsweng (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (matshwao a 15)	**Tlhahlobo ya makgaolakgang: (matshwao a 300)** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa (matshwao a 70)Pampiri ya 2 – Dingolwa (matshwao a 80) Pampiri ya 3 – Ho ngola [E ka ngolwa ka kgwedi ya Mphalane/ Pudungwan] (matshwao a 100) Pampiri ya 4 – Mesebetsi ya molomo (matshwao a 50)

***Mesebetsi ya molomo: baithuti ba be le mosebetsi o le mong wa ho mamela bakeng sa kutlwisiso, e mmedi ya puo e hlophisitsweng le o le mong wa puo e sa hlophiswang selemong.**

**** Teko ya 1** e ka hlophiswa tlasa palohohle ya **matshwao a 35** kapa, ha e ka ba matshwao a fetang ana qetellong matshwao a lokela ho **fetolelwa ho a 35**. Ho sisinngwa hore ho lekanyetswe Temakutlwisiso, Kgutsufatso le Dibopeho tsa puo le tshebediso ya puo; empa leha ho le jwalo matitjhere a na le bolokolohi mme a kgothalletswa ho kenyelletsa motswako wa dikarolo tse ka lokelang ho lekanyetswa ho dumellana le moralo wa sekolo (lenaneo la diteko, kabo ya nako, jj.).

Lenaneong la Tekanyetso teko e se botjwe ke ditekonyana tse nyenyane tse mmalwa. Teko ka nngwe e thehwe hodima dikahare tse toma, tse mothamonyana mme ebe e tla ngolwa nakong ya metsotso e 45 - 60; hape e kenyelletse dikgato tsa boiphihlello tseo dipampiri tsa Ditlhahlobo di hlophiswang ho ya ka tsona.

Papetla ya 3: Tjhebokakaretso ya ditlhokeho tsa Lenaneo la Tekanyetso Kereite ya 12

Lenaneo la Tekanyetso			**Tlhahlobo ya makgaolakgang**
Mesebetsi ya Tekanyetso ya kotara ka nngwe			
Kotara ya 1: Teko e le 1 e ngolwang + Mesebetsi e 4	**Kotara ya 2:** Mesebetsi e 2 + Tlhahlobo ya bohareng ba selemo e kenyelleditseng Dipampiri tse 3: Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola	**Kotara ya 3:** 1x Tlhahlobo ya seka-makgaolakgang e kenyelleditseng: Dipampiri tse 3: Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola KAPA Teko e ngolwang + Mosebetsi o le 1	**Kotara ya 4:** 1x Tlhahlobo ya makgaolakgang e kenyelleditseng: Dipampiri tse 4: Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa Pampiri ya 2 – Dingolwa Pampiri ya 3 – Ho ngola + Pampiri ya 4 – Mesebetsi wa molomo

Matshwao a kotara (dikotara tsa 1- 3):

- Kotareng ka nngwe, kopanya matshwao a moithuti le kaofela ebe o fetolela ho % bakeng sa ho fumana matshwao a kotara

Matshwao a tekanyetso e etswang sekolong (TES):

- Kopanya matshwao a moithuti le kaofela tsa mesebetsi ya tekanyetso ho tloha kotareng ya 1 ho isa ho ya 3 o fetolela ho 25%

Tlhahlobo ya makgaolakgang

- Fetolela pampiri ya 1 ho 17,5%,
- Fetolela pampiri ya 2 ho 20%,
- Fetolele pampiri ya 3 ho 25%
- Fetolela matshwao a mesebetsi ya molomo (Pampiri ya 4) ho 12,5%

Papetla ya 4: Lenaneo la Tekanyetso Kereite ya 12

Lenaneo la Tekanyetso				
Kotara ya 1				
Mosebetsi wa 1	**Mosebetsi wa 2**	**Mosebetsi wa 3**	**Mosebetsi wa 4**	**Mosebetsi wa 5**
***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso - (matshwao a15) Puo e hlophisitsweng - (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (15)	**Ho ngola:** **(matshwao a 50)** Moqoqo wa Phetelo / o hlalosang / o sa tshehetseng lehlakore / o tebisang maikutlo / wa kgang	**Ho ngola: (matshwao a 25)** Tema ya kgokahano: Lengolo la setlwaedi / la semmuso (la kopo / tletlebo/ kopo ya mosebetsi, jj./ la kgwebo/ mangolo ao e seng a semmuso le a semmuso a yang phatlalatsong ba ditaba/ dikoranteng/ tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo la tlhaloso/ Nalane ya bophelo ba mofu / lenanetsamaiso le metsotso ya kopano/raporoto/ tekolo kakaretso/ atikele e yang koranteng/ atikele ya makasine/ puo/ dayaloko / inthaviu	***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso (15) Puo e hlophisitsweng - (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (15)	****Teko ya 1: (matshwao a 35)** Temakutlwisiso, kgutsufatso, di-bopeho le melao ya tshebediso ya puo

Kotara ya 2		
Mosebetsi wa 6	**Mosebetsi wa 7**	**Mosebetsi wa 8**
Dingolwa: (matshwao a 35) Dipotso tse kgutshwane (10) Moqoqo wa sengolwa (matshwao a 25)	***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso - (matshwao a 15) Puo e hlophisitsweng (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (15)	****Tlhahlobo ya bohareng ba selemo (matshwao a 250)** Pampiri ya 1 – Puo jwalo ka ha e sebediswa (70) Pampiri ya 2 – Dingolwa (80) Pampiri ya 3 – Ho ngola (e ka ngolwa ka Motsheanong/ Phupjane) (100)

Kotara ya 3	
Mosebetsi wa 9	**Mosebetsi wa 10**
***Mosebetsi wa molomo:** Ho mamela bakeng sa kutlwisiso - (matshwao a 15) Puo e hlophisitsweng (matshwao a 10) Puo e sa hlophiswang (matshwao a 15)	****Tlhahlobo ya sekamakgaolakgang (matshwao a 250)** e kenyelleditseng dipampiri tse 3: **Pampiri ya 1** – Puo jwalo ka ha e sebediswa **Pampiri ya 2** – Dingolwa **Pampiri ya 3** – Ho ngola (e ka ngolwa ka kgwedi ya Phato/ Loetse) (100) **KAPA** Teko e ngolwang

***Mesebetsi ya molomo:** baithuti ba etse mosebetsi o le mong ho mamela bakenga sa kutlwisiso, e mmedi ya puo e hlophisitsweng le o le mong wa puo e sa hlophiswang bakeng sa tekanyetso ya semmuso selemong.

** **Teko ya 1** e ka hlophiswa tlasa palohohle ya **matshwao a 35** kapa, ha e ka ba matshwao a fetang ana, qetellong matshwao a lokela ho fetolelwa ho a 35. Ho sisinngwa hore ho lekanyetswe Tekokutlwisiso, Kgutsufatso le Dibopeho tsa puo le tshebediso ya puo; empa leha ho le jwalo matitjhere a na le bolokolohi mme a kgothalletswa ho kenyelletsa motswako wa dikarolo tse ka lokelang ho lekanyetswa, ho dumellana le moralo wa sekolo (lenaneo la diteko, kabo ya nako, jj.).

Lenaneong la Tekanyetso teko e se botjwe ke ditekonyana tse nyenyane tse mmalwa. Teko ka nngwe e thehwe hodima dikahare tse toma, tse mothamonyana mme ebe e tla ngolwa nakong ya metsotso e 45 - 60; hape e kenyelletse dikgato tsa boiphihlello tse fapaneng tseo dipampiri tsa Ditlhahlobo di hlophiswang ho ya ka tsona.

***Tlhahlobo ya bohareng ba selemo le ya sekamakgaolakgang:** Kereiteng ya 12 mosebetsi o mong wa Kotara ya 2 le/ kapa kotareng ya 3 e be tlhahlobo ya ka hare sekolong. Maemong ao e leng hore ho ngolwa tlhahlobo ya ka hare sekolong e le nngwe feela ho tse pedi tsena Kereiteng ya 12, ho ngolwe teko mafelong a kotara sebakeng sa tlhahlobo e nngwe e sa ngolweng (Mosebetsi wa 8 le wa 10).

4.4.2 Ditlhahlobo

Sebopeho sa dipampiri tsa Ditlhahlobo - Pampiri ya 1, 2 le 3

<table>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="3">KAROLO</th><th colspan="2">MATSHWAO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td rowspan="11">1. Puo jwalo ka ha e sebediswa</td><td colspan="3">A: Tekokutlwisiso
(Ho sebediswe mefuta e batsi ya ditema tse kenyelleditseng ditema tse bohuwang le tse tshwantshisitsweng)
• Baithuti ba hlwaye le ho hlalosa tshusumetso e tliswang ke mawa a kang tshebediso ya mefuta ya mongolo le boholo ba yona, dihlooho le dintlhatlhaloso/ ditlhakisetso, jj.</td><td rowspan="4">30</td><td rowspan="10">70</td><td rowspan="10">Dikereite 10 - 12:
dihora tse 2</td></tr>
<tr><td>Dikereite</td><td colspan="2">Bolelele ba tema</td></tr>
<tr><td>10</td><td colspan="2">mantswe a 500 - 600</td></tr>
<tr><td>11</td><td colspan="2">mantswe a 600 - 700</td></tr>
<tr><td>12</td><td colspan="2">mantswe a 700 - 800</td></tr>
<tr><td colspan="3">B: Kgutsufatso: Ho se sebediswe Temakutlwisiso.</td><td rowspan="4">10</td></tr>
<tr><td></td><td>Bolelele ba tema</td><td>Bolelele ba kgutsufatso</td></tr>
<tr><td>10</td><td>mantswe a ka bang 280</td><td rowspan="3">mantswe a 80 - 90</td></tr>
<tr><td>11</td><td>mantswe a ka bang 320</td></tr>
<tr><td>12</td><td>mantswe a ka bang 350</td></tr>
<tr><td colspan="3">C: Dibopeho tsa puo le ditlwaelo (melao) ya tshebediso ya puo
• Tlotlontswe le tshebediso ya puo.
• Dibopeho tsa dipolelo.
• Temoho ya tshebediso ya puo e hlokolosi.</td><td>30</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="2">KAROLO</th><th colspan="2">MATSHWAO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td rowspan="11">2. Dingolwa</td><td colspan="2">A: Dithothokiso - tse rutilweng (dipotso tse kgutshwane / ya moqoqo ho tswa dithothokisong tse nne tse balletsweng ho ithutwa, mme ho arajwa tse pedi.) le tse sa rutwang (dipotso tse kgutshwane) (rutilweng = 20; sa rutwang = 10)</td><td rowspan="5">30</td><td rowspan="10">80</td><td rowspan="10">Kereite ya 10:
dihora tse 2
Dikereite tsa 11 - 12:
dihora tse 2½</td></tr>
<tr><td>Dikereite</td><td>Bolelele ba moqoqo wa sengolwa</td></tr>
<tr><td>10</td><td>mantswe a 150 - 200</td></tr>
<tr><td>11</td><td>mantswe a 200 - 250</td></tr>
<tr><td>12</td><td>mantswe a 250 - 300</td></tr>
<tr><td colspan="2">Lekanyetsa tse latelang moqoqong wa sengolwa
• Dikahare (ho fumana moelelo wa sehlooho, botebo ba dintlha, ho tshehetsa le ho utlwisisa thothokiso) (60%)
• Puo le sebopeho (sebopeho, tlhahiso ya dintlha ka tsela e utlwahalang le nehelano; puo, sehalo le setaele) (40%)</td></tr>
<tr><td colspan="2">B: Padi (Pale) / Sengolwa sa boholoholo - Potso ya moqoqo kapa dipotso tse kgutshwane</td><td>25</td></tr>
<tr><td colspan="2">C: Tshwantshiso/ Terama - Potso ya moqoqo kapa ya dipotso tse kgutshwane
• ELA HLOKO: Baithuti ba arabe potso e le nngwe YA MOQOQO le e le nngwe ya DIPOTSO TSE KGUTSHWANE ho tswa Karolong ya B kapa ya C.</td><td rowspan="5">25</td></tr>
<tr><td>Dikereite</td><td>Bolelele ba moqoqo wa sengolwa</td></tr>
<tr><td>10</td><td>mantswe a 300 - 350</td></tr>
<tr><td>11</td><td>mantswe a 350 - 400</td></tr>
<tr><td>12</td><td>mantswe a 400 - 450</td></tr>
<tr><td colspan="2">Lekanyetsa tse latelang moqoqong wa sengolwa
• Dikahare (ho fumana moelelo wa sehlooho, botebo ba dintlha, ho tshehetsa le kutlwisiso ya tema) (60%)
• Puo le sebopeho (sebopeho, tlhahiso ya dintlha ka tsela e utlwahalang le nehelano; puo, sehalo le setaele) (40%)</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="2">KAROLO</th><th colspan="2">MATSHWAO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td rowspan="11">3. Ho ngola</td><td colspan="2">A: Moqoqo - Moqoqo o le mong
Phetelo / hlalosang / wa kgang / o tebisang maikutlo / o sa tshehetseng lehlakore</td><td rowspan="5">50</td><td rowspan="11">100</td><td rowspan="11">Kereite ya 10:
dihora tse 2
Dikereite tsa 11-12:
dihora tse 2½</td></tr>
<tr><td>Dikereite</td><td>Bolelele ba moqoqo</td></tr>
<tr><td>10</td><td>mantswe a 300 - 350</td></tr>
<tr><td>11</td><td>mantswe a 350 - 400</td></tr>
<tr><td>12</td><td>mantswe a 400 - 450</td></tr>
<tr><td colspan="2">Lekanyetsa tse latelang:
• Dikahare le moralo (60%)
• Puo, setaele le ho hlaola diphoso (30%)
• Sebopeho (10%)</td><td rowspan="6">50
(2 X 25)</td></tr>
<tr><td colspan="2">B: Ditema tse pedi - Ditema tsa kgokahano:
Mangolo a setlwaedi/ mangolo a semmuso (la kopo/ tletlebo/ kopo ya mosebetsi/ la kgwebo/ la teboho/ la thoholetso/ la kutlwelobohloko)/ mangolo a yang ho boradikoranta a semmuso le ao e seng a semmuso/ tokomane ya boitsebiso le diphihlello (e tsamaye mmoho le lengolo la tlhaloso)/ nalane ya bophelo ba mofu/ lenanetsamaiso le metsotso ya kopano (di botswe di le mmoho)/ raporoto / tekolokakaretso / atikele e yang dikorante/ atikele ya makasine / puo/ puisano/ inthaviu</td></tr>
<tr><td>Dikereite</td><td>Bolelele ba tema</td></tr>
<tr><td>10 - 12</td><td>mantswe a 180 - 200 (dikahare feela)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Lekanyetsa tse latelang:
• Dikahare, moralo le sebopeho (60%)
• Puo, setaele, le ho hlaola diphoso (40%)</td></tr>
</table>

Dikahare tse lokelang ho rutwa le ho ithutwa

Tekanyetso e tobane le dikahare tse hlahisitsweng tokomaneng ena. Ka baka la kgatelopele e ka kgopolong ya dikahare ho habahanya dikereite, dikahare le bokgoni ho tloha Kereiteng ya 10 - 12 di tla lekanyetswa dipampiring tsa tlhahlobo ya makgaolakgang pheletsong ya Kereite ya 12.

Mesebetsi ya tekanyetso ya molomo: Pampiri ya 4

Mesebetsi ya tekanyetso ya molomo e entsweng hara selemo e bopa karolo ya tekanyetso ya makgaolakgang mafelong a selemo Kereiteng ya 12. Yona e nka matshwao a 50 matshwaong a 300 a tekanyetso ya ka ntle ya mafelo a selemo. Tlase mona ho latela dintlha tse felletseng tsa mesebetsi ya molomo e etswang sekolong hara selemo:

PAMPIRI YA 4	DINTLHA	MATSHWAO		
Mesebetsi ya molomo	Mesebetsi ya molomo e tla ralwa sekolong, e lekanyetswe sekolong mme e fetiswe bolekanyetsing ba ka ntle. **Ho bua:** *Puo e hlophisitsweng* ***Lekanyetsa:*** *bokgoni ba ho etsa diphuphutso, ho rala le ho hlophisa dikahare, sehalo, bokgoni ba ho bua le ho nehelana, temoho ya tshebediso e hlokolosi ya puo, kgetho, tlhophiso le tshebediso ya disebediswa tse mamelwang, tse mamelwang le ho bohuwa hong*	2X10	20	50
	Ho bua *Puo e sa hlophiswang* ***Lekanyetsa:*** *Ho rala le ho hlophisa dikahare, sehalo, bokgoni ba ho bua le ho nehelana, temoho ya tshebediso e hlokolosi ya puo*		15	
	Ho mamela *Ho mamela bakeng sa kutlwisiso* ***Lekanyetsa****: Ho mamela ka tshetshefo bakeng sa ho utlwisisa, bakeng sa ho fumana tlhahisoleseding le ho hlahloba/ lekola*	15	15	

4.5 Ho rekota le ho tlaleha

Ho rekota ke tshebetso eo ho yona titjhere a ngolang le ho boloka boemo ba phihlello ya moithuti mosebetsing wa tekanyetso o itseng. Tshebetso ena e bontsha kgatelopele ya moithuti mabapi le ho fumana phihlello e boletsweng Setatementeng sa Naha sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso sa Naha. Direkoto tsa phihlello ya moithuti di lokela ho fana ka bopaki ba kgatelopele e kgopolong ya moithuti kereiteng eo a leng ho yona mmoho le ho tshwanela ha hae ho ya kapa ho fetisetswa kereiteng e latelang. Direkoto tsa phihlello ya moithuti di ka sebediswa hape ho nnetefatsa kgatelopele e entsweng ke titjhere mmoho le baithuti tshebetsong ya ho ruta le ho ithuta.

Ho tlaleha ke tshebetso ya ho tsebahatsa phihlello ya moithuti ho moithuti ka boyena, batswadi, sekolo mmoho le ba bang ba nang le seabo thutong ya moithuti. Phihlello ya moithuti e ka tlalehwa ka ditsela tse mmalwa. Ditsela tsena di kenyelleditse dikarete tsa tlaleho, dikopano tsa batswadi, matsatsi a ho etela sekolong, dikopano tsa motswadi-le-titjhere, ho letsa mehala, mangolo, lesedinyana la ka phaposing kapa la sekolo, jj. Matitjhere Dikereiteng kaofela a tlaleha phihlello ya moithuti thutong e itseng ka diperesente. Dikgato tsa phihlello tse fapaneng mmoho le diperesente tse tsamaelanang le tsona di bontshitswe papetleng e mona ka tlase.

Dikhouto le diPeresente tsa ho rekota le ho tlaleha

KHOUTO	TLHALOSO YA BOKGONI	PERESENTE
7	Phihlello e babatsehang	80 - 100
6	Phihlello e kgabane	70 - 79
5	Phihlello e ntle	60 - 69
4	Phihlello e mahareng	50 - 59
3	Phihlello e foofo	40 - 49
2	Phihlello e karolwana feela	30 - 39
1	Ha ho phihlello	0 - 29

Matitjhere a tla rekota matshwao a nnete mabapa le mosebetsi ka mong ka ho sebedisa pampiri ya ho rekota; mme ba tlalehe ka diphesente malebana le thuto kareteng ya raporoto ya moithuti.

4.6 Bolekanyetsi ba tekanyetso

Ka bolekanyetsi ho bolelwa tshebetso e nnetefatsang hore mesebetsi ya tekanyetso e nepahetse ntlheng tsohle, e a tshepahala mme e ka amohelwa. Bolekanyetsi bo lokela ho etswa mekgeng yohle - sekolong, ke ba sedika (distriki), profense le ke ba lefapha la thuto la naha. Ho lokela hore ho hlophiswe mme ho be le ditshebetso tsa bolekanyetsi tse fupereng dintlha tsohle, tse phethahetseng mme tse tla nnetefatsa le ho tiisa boleng ba tekanyetso dithutong kaofela.

4.6.1 Tekanyetso ya semmuso Tekanyetso e Etswang Sekolong (TES)

- Diteko le ditlhahlobo tsa dikereite tsa 10 le 11 di etswa bolekanyetsi ba ka hare sedikeng. Moeletsi wa Thuto o lokela ho lekola mesebetsi ya tekanyetso e mmalwa nakong eo a etetseng sekolong ka yona ho nnetefatsa boleng ba mesebetsi le maemo a bolekanyetsi bo entsweng sekolong.
- Diteko le ditlhahlobo tsa kereite ya 12 di lokela ho etswa bolekanyetsi ba profensi. Tshebetso ena e tla laolwa ke ba lefapha la thuto la profensi.
- Baeletsi ba thuto ba etse bolekanyetsi ba diteko le dipampiri tsa Ditlhahlobo tse seng kae pele di ngolwa ke baithuti ho nnetefatsa boleng ba dipotso le ho tataisa matitjhere ka ho rala mesebetsi ena.

4.6.2 Mesebetsi ya molomo ya tekanyetso

- **Dikereite tsa 10 le 11**: Mosebetsi wa molomo wa tekanyetso o mong le o mong oo e leng karolo ya Lenaneo la Tekanyetso o tshwanetse o iswe bolekanyetsing ho hlooho ya lefapha pele baithuti ba o etsa. Matitjhere a lekanyetse mesebetsi ya molomo kereiteng ya 10 le ya 11. Moeletsi wa thuto a etse bolekenyetsi ba mesebetsi ya molomo e mmalwa nakong ya ha a etetse sekolong ho nnetefatsa boleng ba mesebetsi eo le hore na bolekanyetsi ba ka sekolong bo entswe.
- **Kereite ya 12**: Mesebetsi ya molomo e hlophiswe sekolong, e lekanyetswe ka hare sekolong mme e fetiswe bolekanyetsing ba ka ntle ho sekolo. Mosebetsi wa molomo wa tekanyetso o mong le o mong oo e leng karolo ya Lenaneo la Tekanyetso o tshwanetse o iswe bolekanyetsing ho hlooho ya lefapha pele baithuti ba o etsa. Matitjhere a lekanyetse mesebetsi ya molomo. Moeletsi wa thuto a etse bolekenyetsi ba mesebetsi ya molomo e mmalwa nakong ya ha a etetse sekolong ho nnetefatsa boleng ba mesebetsi eo le ho bona hore na bolekanyetsi ba ka sekolong bo entswe. Ho kgethwe baithuti ba mmalwa sekolong se seng le se seng mme ba etsetswe bolekanyetsi ba mesebetsi ya molomo ho hlahloba boleng ba boiphihlelo ba bona mesebetsing ya molomo.

4.7 Kakaretso

Tokomane ena e balwe hammoho le ditokomane tse latelang:

4.7.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement, Grades R - 12.*

4.7.2 Tokomane ya leano e bitswang: *National Protocol for Assessment Grades R - 12.*

LENANE LA MANTSWE LE DITLHALOSO TSA WONA

Akeronime -lentswe le qapodisehang le bopilweng ka tlhaku/ditlhaku tse qalang lentswe la sehlooho kapa mantswe a sehlooho polelwaneng (Mohl. **P**uo ya ho **I**thuta le ho **R**uta =PIR, FET = Further Education le Training)

Puo ya tlatsetso - (sheba hape Puo ya Lapeng) - puo eo ho ithutwang yona e tlatselletsa puong ya lapeng

Botemengata bo eketsehang - ke ha motho a ithuta puo (kapa dipuo) e nngwe ho tlatselletsa puo ya lapeng. Puo ena ha e tlose puo ya lapeng empa e ithutwa ho bapa le yona. Lenaneong la *botemengata bo eketsehang* puo ya lapeng e a matlafatswa le ho tiiswa, mme puo ya tlatsetso eo ho ithutwang yona empa feela e eketsa boleng (mohl. Dipuo tsa Tlatsetso kaofela, ho kenyeleditswe Puo ya ho Ithuta le ho Rutwa (PIR) di rutwa ho bapa le puo ya lapeng; ha di e tlose hore ho kene tsona sebakeng sa Puo ya Lapeng).

Kananelo ya botle (Aesthetic) - 1. Ho ela hloko botle le bohlokolosi ba puo mme kahoo, o be sedi le ho ananela makgabane a fuperweng ke ditema ao re phelang le wona ka dinako tsohle. 2. Motho ya sedi bohlokolosing ba puo ke motho ya ananelang botle ba bonono bofe le bofe. Lentswe la English le sothofaditsweng, “Aesthetike” le bolela botle bo fumanwang mosebetsing wa bonono. Motho a ka boledisa ka botle ba bonono mosebetsing o itseng, kapa wa etsa qeto e thehilweng hodima bonono.

Alithereishene/ Poeletsamodumo - Bonono bo sebediswang dingolweng, haholoholo dithokong le dithothokisong; Alithereishene /Poeletsamodumo ke ha modumo o le mong o sebediswa o latelane kapa salane morao, o entse lethathama qalang kapa hare feela mantsweng le polelong. Poeletsamodumo e tla ka dibopeho tse pedi tse latelang:

Poeletsadumannotshi/ Asonense - ke ha ho phethwa dumannotshi e le nngwe qalong ekasitana le hare feela mantsweng, (mohl. polelong ena ‘**o** b**o**kgabane, **o** shweshwe, **o** rwetse b**o**tle’, asonense e hlahella ho dumannotshi ‘o’.)

Poeletsadumammoho/ Khonsonense - ke ha ho phethwa dumammoho e le nngwe qalong ekasitana le hare mantsweng, (mohlala, poelelwaneng ena “**L**efatshe, **l**ebidi, **l**e a phethohaka, poeletsadumammoho e hlahella ho dumammoho ‘l’).

Botemengata - ke meelelo ya lentswe e mmedi kapa ho feta e hlahellang lentsweng ho ya ka kgetho le tshebediso ya lona. Meelelo ena ka bobedi ha e lwantshane empa e kgohlela hantle tikolohong eo lentswe le sebedisitsweng ho yona(Mohlala: Jwale ke lla sa mmokotsane, ke a tsetsela ke a hihitsa, …)

Akanya - Ho lepa/akanya hore na ho tla etsahala eng ha pale e tswela pele

Palenyana ya bophelo Anekedouto (Anecdote) - phetelo ya diketsahalo tse itseng tse nyenyane tse phetwang ka sepheo sa ho nehelana ka tlhahisoleseding, ho thabisa, ho swaswa/qabola, ho phoqa kapa ho hlahisa semelo

Sehlohlolo - ke seng sa matshwao a moralo dingolweng. Ke ketsahalo e hodimodimo ho diketsahalo tsohle, e hohelang, e thabisa ebile e na le tshusumetso e matla maikutlong a mmadi. Hangata ke moo kgohlano e fihlang tsullung, ho senyehile, ho dubehile ho le mahleke ruri.

Mothipoloho - ke ha tebello e phahameng e itseng ya ketsahalo e kgolo ya bohlokwahadi e sa phethahala, kapa kgohelo ntseng e tliswa ke poloto ya sengolwa e se e fela hanghang, e fediswa ke ho kgeloha ha poloto kapa ke ketsahalonyana e se nang molemo. Mona ho a utlwahala hore ditaba di se di ya pheletsong.

Kganyetsano/Tarakanyo *(Anthithesis*) - Ke tshebediso ya dipolelo kapa dipolelwana tse hanyetsanang, mehopolo e atameleneng e a hanyetsana. Mohlala: (se)hloho ke sang aparo di benya?

Lelatodi (Antonym) - lentswe le nang le moelelo o fapaneng le lentswe le itseng le tobilweng, (mohl. 'botle' le 'bobe')

Loketseng - ha ntho efe feela kapa puo e loketswe ke ho amoheleha memong ao e sebedisitsweng ho wona Mohlala: (tumediso ya, 'dumela Monghadi Mokoena', e loketse maemo a ofisi mosebetsing ho ena le, 'helele thakantona' eo o e sebedisang ho dumedisa metswalle)

Baamohedi ba ditaba (audience)– 1. Babadi, bamamedi kapa babohi ba tobilweng ka tema e itseng; bangodi/ dibui ba lokela ho ela hloko sepheo sa ho ngola le baamohedi ba ditaba ha ba rala sekotwana se ngolwang kapa puo eo a tla nehelana ka yona, hore ba tle ba tsebe ho kgetha mokgwa o loketseng wa ho ngola

Ditema tsa diketsahalo tsa nnete tsa bophelo (Authentic Texts) - ke ditema tse amang diketsahalo tsa nnete tsa bophelo ba ka mehla, tseo e seng tsa dingolwa mme di sebediswa thutong ya puo ho ithuta le ho ruta, tse kang diatikele tsa dimakasine le dikoranta, ditaba tse rekotilweng radiyong le thelevisheneng, dipapatso, dileibole tsa dihlahiswa, dibroutjhara tse babatsang kgwebo, diforomo tsa mmuso, mehlala ya mangolo a nnete

Maikutlo (Mood) - ana ke maikutlo a dikileng tikoloho, a susumeditseng ho ngolwa ha taba kapa ditaba tse itseng. Ho hlaloswa maikutlo a sehlooho a hlodileng ho ngolwa, a hlaloswang ke kgetho ya mantswe, puisano, tlhaloso ya tikoloho. Hangata pono ya pele e bulang tshwantshiso kapa padi e bopa maikutlo ao e tla bang motheo wa pale yohle. Mohlala: Tshwantshisong ya *Leru le lefubedu*, pherekano ya maikutlo ka ditaba tsa naha ya Lesotho eo morena Moshoeshoe a iphumanang a le ho yona qalong ya Terama ena e bontsha hore ntwa ho tla kupa e kgolo na nnete.

Leeme/Tshekamelo (Bias) - ke mokgwa kapa tlwaelo ya ho rata kapa ho sekamela lehlakoreng le itseng, e ka ba ho ho tshehetsa motho, ntho, mohopolo kapa tjhadimo e itseng, mme sena se sitisa ho etsa kahlolo e nepahetseng.

Ho kadima/ (Maadingwa): ke tshebetso eo ho yona puo e adimang mantswe ho tswa puong e nngwe. Mantswe ana a bitswa maadingwa kapa melata

Sehlooho (Caption) - lentswe kapa polelwana le fumanwang ka hodimo ho tema, atikele, setshwantsho, senepe, jj.(tema efe kapa efe feela)

Kharikhetjha (Caricature) - 1. tlhahiso (e ngotsweng kapa e bohuwang) ya mophetwa ka tsela e feteleditsweng haholo (pheteletso), moo ebang ho nyatsuwa kapa ho nyefolwa semelo kapa botho ba hae

2. Eketsa. Ditshwantsho le botaki bo etswang ke bataki ba dikhathunu dikoranteng hangata ba etsa ka sepheo sa ho fetelletsa sebopeho sa seo hore ba tle ba bontshe boswaswi kapa phoqo

Sesosa (sheba hape le sephetho) - taba kapa ntho eo e leng mohlodi wa ketsahalo e itseng kapa maemo a itseng

Tlhahiso le kgolo ya baphethwa (Characterization) - dingolweng, ke tsela eo dibapadi kapa baphetwa ba hlahiswang ka yona, le kgolo (phetoho ya semelo sa bona) ha diketsahalo di ntse di tswela pele

Polelwana (Clause) - ke polelo e sa ikemelang ka boyona, e hlokang tse ding hore e phethahale. Mohlala: "Monna ya neng a apere hempe e kgubedu o balehile." Polelo ya sehlooho (polelwanakutu) ke "Monna o balehile" Mantswe ana "ya neng a apere hempe e kgubedu" ke polelwana. Ha e ya ikemela ka boyona, le ha leetsi le le teng ka botlalo. Dipolelwana di hlahiswa ke makopanyi (leha, empa, kahoo, jj) kapa mahokanyi. Lekopanyi kapa lehokanyi le hokela polelwana ho karolo e itseng ya polelo ya sehlooho (polelwanakutu)

Kgokahano (Coherence) - 1. ke kamano ya mehopolo e fuperweng ke tema eo ka yona mehopolo e hokahanang ho etsa tema kapa seratswana e be ngatana e le nngwe

2. Koketso. E ka nna hape ya bolela bokgoni bo botle ba thutapuo ho nehelana ka moelelo, kapa sebopeho sa dipolelo ka tsela e phethahetseng. Tshebediso ya thutapuo ka tsela e kopakopaneng e ka hlahisa dipolelo tse lobokaneng.

Momahano (cohesion) - ho hokahanya dipolelo kapa diratswana ka dihokahanyi tsa thutapuo tse kang tshebediso ya matshwao a puo, makopanyi, maemedi kapa phetapheto

Puo e seng molaong (colloquialism) - ke puo eo hangata e sebediswang moqoqong o tlwaelehileng, empa e sa sebediswe mme e sa amohelehe puong ya semmuso

Dikgato tsa papiso (comparative/ superlative) - ke dikgato tsa ho bapisa, mme di fumanwa boholo makgething mohl. "*moholo, moholwanyane, moholo haholo"*

Bapisa le ho arohanya (compare & contrast) - ho hlahloba ho tshwana le ho se tshwane/ ho fapana ha dintho

Kgohlano (conflict) - ke twantshano kapa qwaketsano e bang teng pakeng tsa dibapadi tse pedi kapa pakeng tsa batho ba babedi le maemo/tikoloho eo ba leng ho yona. Kgohlano dingolweng e ka hlahiswa hape ke ditabatabelo tse kgahlanong kapa makgabane a ka kelellong ya sebapadi. Kgohlano ke motheo wa dipale tsa dingolwa; e bopa poloto. Ho na le mefuta ena e mene ya kgohlano eo re kopanang le yona:

Motho o lwantshana le motho e mong

Motho o lwantshana le tlhaho

Motho o lwantshana le setjhaba

Motho o a itwantsha ka boyena

Mefuta e meraro ya pele e ka rehwa *kgohlano ya ka ntle*, ha wa ho qetela e le *kgohlano ya ka hare*

Lekopanyi - ke lentswe le sebediswang ho kopanya dipolelwana tse pedi, mantswe kapa dipolelo

Mantswe a hokelang - ka ntle ho makopanyi dikarolo tsa puo tse fapaneng di ka sebediswa ho kopanya dipolelo le ho di atolosa; ha di sebetsa ka tsela e tjena ebe di sebetswa e le mantswe kapa dipolelwana tse hokelang; mehlala: tabeng ya pele…/ ntlheng ya pele/ ha e le hantle…, tabeng ya bobedi …, ka lehlakoreng le leng …, seo ke se bonang…/ke ka hoo …, jj.

Moelelo o patehileng (connotative/ denotative meaning) - ke mehopolo e metle le e mebe e patehileng lentsweng, eo lentswe le e bokellang ha le ntse le sebediswa; e fetang le moelelo o otlolohileng wa lentswe

Maemo (context) - kamehla tema e sebediswa le ho hlahiswa maemong a itseng; maemo ana a kenyelleditse tikoloho ya tema ka bohaufi le bophara, ho kenngwa dintlha tse kang boitshetlelo ho tsa phedisano, setso le dipolotiki; lereo lena le ka sebediswa hape ho bolela se tlang ka pele kapa ka morao ho lentswe kapa tema, mme se bohlokwa haholo moelelong wa lona/yona.

Melao ya puo (language conventions) - mekgwa (ditlwaelo) e amohelehileng kapa melao e laolang tshebediso ya puo. Ditlwaelo tse ding di thusa ho fana ka moelelo (mohl. melao ya thutapuo, matshwao a puo, botlanyi, ditlhaku tse kgolo); tse ding di thusa ka nehelano ya dikahare (mohl. dikahare, sebopeho ka kakaretso, dihlooho, difutunoutso, ditjhate, manane, ditshwantsho, papetla ya dikahare); mme tse ding di bontsha paterone ya puo e seng e fetohile molao (mohl. ditumediso, moqoqonyana o sa reng letho, jj.)

Ho nahana ka boiqapelo (creative thinking) - ke tshebetso ya ho nahana ka dikgopolo kapa maemo ka tsela ya ho qapa le e sa tlwaelehang ka sepheo sa ho di utlwisisa hantle le ho arabela ka tsela e ntjha e bopang/ hahisang, baithuti ba nahana ka boiqapelo dithutong kaofela ha ba nahanisisa, ba qapa, ba lokisa kapa ba ntlafatsa lereo kapa sehlahiswa

Ho bala ho ekeditsweng/ atolositsweng (extended reading) - baithuti ba kgothalletswa ho bala ka bobatsi ka nako ya bona e ka thoko ho ya dithuto; ba kgothalletswa ho bala ditema tse fapafapaneng mabakeng a kang ho eketsa tsebo ya bona, bakeng sa boithabiso, ho ikekelletsa tlhahisoleseding ha ba etsa mesebetsi e fapaneng ya dithuto tsa bona

Tekanyetso e tswelang pele - tekanyetso e ahang moithuti mme e kenyelleditse mesebetsi ya tekanyetso e etswang ka dinako tsohle hara selemo

Temoho ya tshebediso e hlokolosi ya puo - ke tshekatsheko ya mareo/dipolelo, jj. ho batla hore na moelelo o bopilwe jwang, ka kutlwisiso ya dikamano tsa matla tse teng ka hare le ho potoloha dipuo; e matlafatsa moithuti hore a se hlohlelletse le ka tsela efe feela, mme a sebedise puo ka tsela e sedi

Moelelo o totobetseng (denotative meaning) (sheba hape moelelo o patehileng) - ke moelelo wa sethato wa lentswe kapa moelelo o otlolohileng, o bonahalang ntle le bothata ba letho

Tharollo/Phethelo (Denoucement): Ke ho fela ha qaka kapa ntwa; ho phethilwe diketsahalo, ha lwantshanwa, 'madi a tsholoha', ha rarahana haholo; jwale ekakgona ntwa e ye meriting, kgotso e be teng. Ka ha e se ka mehla qaka e rarollwang, ke kahoo lentswe 'phethelo' le sebediswang. Phethelo e etsahala hangata kgaolong kapa ponong ya ho qetela, hang feela ka mora sehlohlolo; mona ho a hlaka hore poloto jwale e ya pheletsong, mme ditholwana tsa diketso tsa molwantshi le molwantshuwa di a totobala

Letso - lentswe le bopilweng ka le leng kapa ho tswa kutung mme hangata le botjwa ka ho hlomathisa sehlongwapele kapa sehlongwanthao (mohl. banana > banananyana)

Puo ya tikoloho/dayalekte (Dialect) - 1. ke mofuta wa puo e sebediswang ke setjhabana se itseng, puo ena e na le ho arohana ho itseng ka mantswe, sebopeho le qapodiso ha e bapiswa le boholo ba puo yona eo ka kakaretso

2. dipuo tsena ke tsa tikoloho e itseng mme hangata ho na le mabaka a nalane a entseng hore di be teng. Ho a kgonahala hore motho a tsebe ho arohanya puo ya tikoloho le puo ya semmuso e amohelehileng. Ditsebi tsa dipuo di bua feela ka mefutafuta ya dipuo; ha di etse kahlolo efe le ha e le efe dipuong tsena tsa tikoloho

Kgetho ya mantswe (Diction): Kgetho ya mantswe a itseng ho ena le a mang ka sepheo se itseng. Mohl. bakeng sa lentswe 'lla' mongodi a ka kgetha ho sebedisa mantswe 'bokolla' 'hihitsa', 'hlaba sa mmokotsane', jj. Kgetho ya mantswe ao mongodi a a sebedisang e hlahisa setaele le sehalo sa hae, mme mantswe ao a na le tshusumetso ho mmadi mabapi le tsela eo ka yona a tla arabela seo mongodi a buang ka sona

Tomatso tshwantshisong (Dramatic irony) - Ke ketsahalo paleng moo mmadi a tsebang ho hong ka maemo a ka nako eo kapa a nako e tlang, tseo mophetwa a sa di tsebeng. Ketsahalong eo, mophetwa o etsa ho hong hoo mmadi a tsebang hore ho fosahetse haholo ha ho bapiswa le kamoo maemo a nnete a leng kateng ; kapa mophetwa o lebelletse ho kgahlanong le kamoo mmadi a tsebang e le sephetho sa ho itseng; hona ho eketsa tsitsipano, monate le ho etsa hore babadi (babohi) ba be le seabo diketsahalong tsa tema.

Sebopeho sa tshwantshiso - 1. Matshwao a ikgethang a bongodi ba tshwantshiso 2. Tlhophiso ya poloto, diketsahalo, dipono, dibapadi, mme ka nako e nngwe ho kene makgetha a puo tshwantshisong.

Ho etsa diqeto - hona ke lewa la ho bala le sebediswang ka mora tshebetso ya ho bala. Ho etsa diqeto ho bolela hore moithuti o sebedisa temoso e fumanwang temeng e ngotsweng kapa e bohuwang ho utlwisisa ho hong ho sa bolelwang ka ho otloloha temeng. Matitjhere a sebedisa lewa lena ka ho botsa dipotso tse amang le ditaba tse balwang. Ebe he baithuti ba tla arabela ka ho ntsha mehopolo ya bona, menahano kapa dintlha tse itshetlehileng ditabeng tseo ba di badileng

Hlaola diphoso - ke tshebetso ya ho ngola mekgwaritso e mengatanyana ha ho ngolwa tema, ho kenyeleditswe le ho lokisa diphoso tsa thutapuo, tsa matshwao a puo le tsa mopeleto, le ho lekodisisa tema ho bona hore e na le kgokahano ya mehopolo le momahano ya sebopeho. Mesebetsing ya ba dikgokahano ho tshebetso ena e kenyelletsa ho bopa, ho kgetha le ho nehelana ka tema hara buka

Ditlamorao (Effect) (sheba hape sesosa) - ditholwana kapa ditlamorao tsa ketsahalo kapa maemo

Puo e fehlang maikutlo (Emotive language) - ke puo e hlahisang maikutlo a matla haholo ho motho

Puo e susumetsang/ hlohlelletsang (manipulative language) - ke puo ya bokgeleke kapa boqhetseke e kang e a hatella kapa e kgothomelletsang motho nthong kapa lehlakoreng le itseng, mohl. puo ya papatso, thekiso ya dintho, puo ya boradipolotiki

Pebofatso/ Pebolo –lentswe kapa polelo e bonolo e emelang kgopolo kapa lentswe kapa polelo e batlang e le matla haholo/ e otlolohile haholo, ebile e ke e a hlaba

Lekola/ Hlahloba (Evaluate) - ho bopa mehopolo, ho etsa kahlolo mme o fihlele dikgopolo tse itseng ha o bala

Puo ya bonono le bokgabo (ho fapana le **puo ya setlwaedi**) - mantswe kapa dipolelwana tse sebedisitsweng ka tsela eo e seng ya tlwaelo ho hlahisa sephetho se lebelletsweng; ditema tsa dingolwa hangata di sebedisa puo e matla ya bonono (mohl. tshwantshiso, mothofatso, papiso)

Boqhetseke ba puo - 1. mantswe a tla jwalo ka ho phalla ha noka mme a na le kgokahano le momahano e nehang puo boleng ba ho phalla ka tlhaho, ho sebetseha ha bonolo le ho fumana moelelo wa ona ha bobebe

2. Koketso. taolo e ntle ya thutapuo

Fonte - mofuta le boholo ba ditlhaku tse sebediswang ha ho ngolwa, ha ho tlanywa kapa ho hatiswa (mohl. 12pt (boholo) Times New Roman (mofuta wa ditlhaku)

Qatsohiso - (Foregrounding (lelatodi = boitshetlehong) - lentswe lena ha le sebediswa ka setlwaedi jwalo ka ha e le jwalo le bolela ho behwa ha ntho ka pele kapa ho ya pele foreimeng moo le hlahellang ka ho hlaka; ha le sebediswa ka puo ya bonono le bolela ho matlafatsa kapa ho tsepamisa mohopolo ntlheng e le nngwe e itseng, ho feta tse ding kaofela

Foramo - puisano ya sehlotshwana kapa ngangisano ya foramo e ka sebediswa kgahlano le dikolo tse ding, kapa ka phaposing ya ho ruta ka ho arola baithuti dihlotshwana tsa ba bane, moo e leng hore e mong le e mong o tla bua ka karolo e itseng ya sehlooho se le seng. Moahlodi o tla etsa qeto ya hore ke sehlopha sefe se hlotseng

Mefuta ya dingolwa (Genre) - ke mefuta kapa dihlopha tseo ditema (hammoho le tsa dingolwa) di arolwang ka tsona, mohlala,.*Padi/Pale, Terama/ Tshwantshiso, Dithothokiso, lengolo la kgwebo,lengolo la setswalle.*

Tshebediso ya ditho tsa mmele (Gesture) - ke motsamao wa sefahleho kapa wa mmele o hlahisang molaetsa o itseng (mohl. ho tsikinya hlooho = *tjhe* kapa ho kebisa hlooho hannyane = *E, ho sosobanya sefahleho*).

Dikerafiki - ditholwana tsa mesebetsi ya bonono e bohuwang kapa ya setheknike (mohl. mosebetsi o takilweng, ho rala).

Puo ya Lapeng (sheba hape le Puo ya Tlatsetso) - puo ya pele eo bana ba ithutang yona ka ho e bua lapeng habo hae; puo eo re nahanang ka yona.

Didumatshwano/ Homonime - lentswe le nang le modumo le mopeleto o tshwanang le le leng empa a fapane ka moelelo (mohl. *tshela/ tshela*: Ke tla be ke *tshela* Lekwa hosane. *Tshela* metsi ka pitseng eo).

Pheteletso - ho feteletsa ntho ka boomo, ho feta kamoo e leng kateng ; (mohl. ho hlalosa ntho ho fetisa kamoo e hlileng e leng kateng : tjhelete ya ka e kaa ka lehlabathe la lewatle).

Setshwantsho - setshwantsho se bohuwang kapa se ka mohopolong.

Karaburetso - mantswe, dipolelwana le dipolelo tse bopang ditshwantsho tse itseng ka mohopolong, jwalo ka tshwantshiso, papiso, mothofatso, jj.

Moelelo o totobetseng (lelatodi, o patehileng) - moelelo o hlahellang ka ho hlaka, ho se bothata ba ho utlwisisa

Kakanyo (lelatodi = otlolohile) - ho hong ho sisinngwang kapa ho hlahiswang temeng, empa ka tsela e sa otlolohang

Moelelo o akantsweng (lelatodi = moelelo o totobetseng) - moelelo o fumanwang temeng empa o sa hlahelle ka tsela e totobetseng

Kenyelletso ya bohle - ke ntlhatheo e tiisang hore baithuti bohle ba lokela ho fumantshwa thuto, ho sa natswe mekgwa ya bona ya ho ithuta, boitshetleho le bokgoni ba bona

***Kakanyo (Inferring)* -** ke ho akanya ka tsela e utlwahalang e nang le moelelo, o tshetlehile hodima dintlha kapa bopaki mme o sebedisa tsebo eo o nang le yona ho thusa mmadi ho utlwisisa moelelo o tebileng wa tema ... o ka kwetlisa baithuti ho akanya ka ho qotsa polelo temeng. Ebe o re baithuti ba bolele moelelo o totobetseng wa tema mmoho le moelelo o akantsweng

Ho utolla (Infer) - moelelo kapa ho fumana moelelo o mong o itseng ka taba e buuwang, le ho akanya ditlamorao/ tshusumetso

Qala le ho ntshetsapele (Initiate) - ho qala ho hong ho tla tswela pele (mohl. ho qala moqoqo dipuisanong)

Sehalo - 1. mokgwa kapa tsela eo lentswe le hlahiswang ka wona dikarolong tsa puo tse kang mantswe, dipolelwana le dipolelo 2. Koketso. se re neha phapano pakeng tsa dipolelo tse sebopehong sa tiiso le tse sebopehong sa potso mme hape se re hlahisetsa tjhadimo kapa maikutlo a sebui

Phoqo - “ho bua ntho e itseng, athe moelelo ke osele; moelelo wa se buuwang o fapane le seo se buuwang” Phoqo e hlahella ditemeng ka ditsela tse fapaneng

Tomatso/ ho soma (Verbal irony) - ke phoqo e hlahellang ha sebui se bua polelo eo moelelo wa yona o fapaneng ho hang le seo a se buang. Hangata mofuta ona wa tomatso o hlahella mahlong a mmadi e le ho soma kapa ho nyefola ho totobetseng

Jakone (Jargon) - puo e ikgethang e sebediswang maemong a itseng a ikgethang a kgwebo, mesebetsi e itseng kapa lekala le itseng la thuto. Re ka bua ka jakone ya lefapha la bophelo bo botle, ya tsa dipapadi, ya lefapha la tsa thuto, ya sesole, sepolesa; (mohl. basebedisi ba dikhomputara ba rata ho bua ka 'CPU', 'RAM' jj.); jakone e tla be e sebediswa ka tsela e fosahetseng, e kotsi ha e sebediswa ho lahlehisa bamamedi/ babadi dipuisanong kapa kgokahanong e itseng

Metswakotswako ya dipuo (language varieties) - 1. metswakotswako ena e hlaha ha ho etswa diphetoho tse itseng tsa tlotlontswe, sebopeho le/ kapa qapodiso; metswakotswakomena e fapana hape ho tloha sebakeng kapa naheng e nngwe ho isa ho e nngwe

litheresi (sheba hape dilitheresi) - 1. ke ho kgona ho fumana, ho tsamaisa le ho sebedisa tlhahisoleseding ka maikemisetso a fapaneng, tlasa maemo a fapaneng, le ho ngola ka merero e fapaneng; bokgoni ba ho utlwisisa ditema, ho fa motho bokgoni ba ho etsa moelelo ka tsa lefatshe le mo potapotileng. 2. Bokgoni ba ho bala le ho ngola

ilitheresi (literacies) - mefuta e fapaneng ya dilitheresi, mohl. tsebo ya bohlokolosi ba puo, boitemohelo ditemeng tse bohuwang, ditema tsa dikerafiki (tse tshwantshisitsweng), khomputara, tsa dikgokahano, tsa setso le phedisano

Litheresi ya tlhahisoleseding (Information Literacy) - ke mofuta wa litheresi o ikamahanyang le tsamaiso le tshebediso ya tlhahisoleseding ka maikemisetso le merero e fapaneng a fapaneng

tshwantshiso (metaphor) - ha ho sebediswa ntho e nngwe ho hlalosa e nngwe e nang le semelo/ matshwao a tshwanang le eo e boletsweng pele (mohl. Thuto ke lefa leo o ke keng wa le amohuwa; ngwanana eo ke tswere.)

mmapa wa monahano (mind map) - ke tsela ya ho sebedisa setshwantsho kapa maboloko, jj. moo ho totobatswang dihloohwana kapa dintlha tsa sehlooho tseo ho tla buuwa kapa ho tla ngolwa ka tsona

maikutlo temeng (mood) - ke maemo kapa maikutlo a fuperweng ke ditema tse ngotsweng; a bontsha maikutlo kapa boemo boo kelello e leng ho bona ba baphetwa; hape ke maikutlo temeng a tliswang ke pono, kutlo le ditema tse fapaneng tsa dikgokahano tsa mefutafuta.

dikgokahano tsa mefutafuta (multi-media) - mefutafuta e batsi eo ditema di ka hlahang ka yona tse kang ditema tse ngotsweng, tse bohuwang, tse mamelwang, dividiyo, jj.

phetelo (narration) - ho pheta kapa ho bua o lokodisa diketsahalo tse hokahaneng, ho ya ka tsela eo di etsahetseng ka yona di latelana; ho pheta *pale*

lentswe le phetang/ tjhadimo (narrative voice / point of view) - lentswe la motho ya phetang pale (mohl. ho ka etswa phaphang pakeng tsa motho wa pele - 'Ke' eo hangata e leng yena mopheti paleng, kapa motho wa boraro eo mopheti a mmitsang 'o', kapa 'ba')

leetsisa (onomatopoeia) - medumo ya mantswe a kgwephetsa meelelo ya wona, kapa ka modumo wa lentswe, re kgona ho akanya hore lentswe leo le bolelang

tatolano (oxymoron) - ke ha ho sebedisitswe mantswe a mabedi a latolanang ka meelelo (malatodi), a sebediswa ka boomo ho fihlela sephetho se itseng, (mohl. ho tla tjha *morui*, ho tjhe le *mofutsana*)

dipuisano tsa moifo/ phanele (panel discussion) - sehlotshwana sa batho se kopane ho tshohla sehlooho se itseng le ho arabela dipotso mabapi le sehlooho seo

tarakanyo (paradox) - ke ha eka ho na le twantshano kapa ho se dumellane ditabeng tse buuwang, kapa e hlileng e hanana le kelello; athe ha o se o badisisa ho utlwisisa, ha ho hlile ha ho jwalo (mohl. *Katana tsa ngwanenwa ke*

gauta. Ntsane 1983:43)

akaretsa (paraphrase) - ho pheta mohopolo kapa tema hape, empa o e beha ka mantswe a hao

paronime (paronym) - ke lentswe le bopilweng ka molata (leadingwa)

mothofatso (personification) - ke ha ntho e sa pheleng e nehwa semelo sa motho

poloto (plot) - kgokahano le tatelano ya diketsahalo tsa sehlooho temeng; poloto ha e bolele feela tatelano ya diketsahalo, empa e supa hape le tsela eo diketsahalo di amanang ka yona, sesosa le sephetho sa tsona

ntlhakemo (point of view) - tsela eo mophetwa a bonang maemo a ditaba ka yona *pading* kapa *tshwantshisong*

leeme/ tshekamelo (prejudice) - kahlolo e sa amoheleheng ya motho, sehlopha, mohopolo kapa sesosa

tlhahiso ya lentswe (voice projection) - ho eketsa modumo, le ho hlaka lentsweng, mmoho le qapodiso e phethahetseng ha o bua le baamohedi ba ditaba

phokotso (redundancy) - ke tshebediso ya mantswe kapa dipolelo tseo ho tsona leha ho ntshitswe ho hong, moelelo ha o fetohe, mohl. Thabo ke kabelwamanong, bakeng sa Thabo ke ngwanemotona kabelwamanong

rejistara (register) - tshebediso ya mantswe a fapaneng, setaele, dikarolo tsa puo, modumo wa lentswe le sehalo tlasa maemo a fapaneng (mohl. ditokomane tsa semmuso di ngotswe ka rejistara ya semmuso, ha lengolo la setswalle lona le ngolwa ka rejistara e iketlileng, e seng ya semmuso)

tlaleho/ raporoto (report) - (ya semmuso le e seng ya semmuso) ho nehelana ka ditaba tse etsahetseng ketsahalong e itseng, mohl. kotsi ya mmileng

bala hape (rereading) - ho bala hape ke lewa le nehang mmadi monyetla o mong hape wa ho fumana moelelo wa tema e phepetsang

pheta hape (restating) - ho pheta/bua/bolela/tjho hape ke lewa le mmadi a le sebedisang ha a pheta hape kapa a kgutsufatsa moelelo wa tema kapa kgaolo, mme a etsa hoo ka ho bua feela kapa ka ho ngola

puo ya bonono (rhetoric device) - ke sesebediswa se kang kgefutso, phetapheto mmoho le disebediswa tse ding tsa bonono tse sebediswang ke sebui ka sepheo sa ho susumetsa kapa ho kgodisa. Ka nako e nngwe di sebediswa ka sepheo sa ho hlohlelletsa

Puo e ikgethang ya thuto (meta language) - ena ke puo e itseng e ikgethang, e kenyelleditseng mareoa ikgethang a ka sebediswang feela karolong e itseng ya dithuto; mohlala ha re sebetsana le dingolwa mme re manolla bongodi ba tsona re bua ka mareo a kang “poloto, baphetwa, tikoloho, jj”.

lebotsi (rhetorical question) - ke potso e botswang eseng hakaalo ka sepheo sa ho fumana karabo, empa e le ho toboketsa kapa ho fihlella sephetho se itseng (mohl. ‘na wena ha o hloke tjhelete?)

raeme (rhyme) - mantswe kapa mela e qetellang ka medumo e tshwanang thothokisong

morethetho (rhythm) - paterone ya medumo e hatellwang le e kgutsitseng e tlisang ho kang ‘pinanyana’ thothokisong

kobiso (sarcasm) - ke polelo kapa sehalo sa lentswe se kang e a phoqa kapa e hloka nnete, mme e sebediswa ho nyatsa kapa ho nyefola kapa ho etsa e mong setshehisa

tlodisa tema mahlo (scan) - ho mathisa mahlo temeng ka sepheo sa ho fumana tlhahisoleseding e itseng (mohl. ho tlodisa mahlo tema mahlo bukeng ya dinomoro tsa mehala ha o batla lebitso kapa nomoro)

papiso (simile) - ho bapisa ntho e itseng le e nngwe; papisong ena ho sebediswa mantswe a kang 'ba', 'sa', 'jwalo ka'

okola (skim) - ho bala tema o e okola feela ka hodimo o sa kene botebong ba yona (mohl. ho okola lehlasedinyana la ditaba o di otla dihlohong feela)

Selenge (slang) - puo e seng ya semmuso e sebediswang hangata ke sehlotshwana se itseng sa batho, jwalo ka batjha, mohlala ha ba sebedisa mantswe a kang 'cool' le 'sharp, mpintje, ouleidi, jj.'; phapano pakeng tsa puo ya kamehla le selenge ke hore selenge ha se eso ka se amohelwa e le puo e ka buuwang meqoqong kapa dipuisanong, athe puo ya kamehla (mohl. 'Ha se moo he!') yona e batla e amohelehile.

tadima dintho ka lehlakoreng le le leng (stereotype) - mohopolo o tiileng (hangata wa mehleng ya pele, mme o bile o na le tshekamelo) wa hore motho o lokela ho ba le seabo sefe na setjhabeng

lewa (strategy) - tshebetso e itseng e latelwang, kapa sebopeho se itseng se sebediswang ho thulana le qaka

kgatello (stress) (lentsweng kapa polelong) - ho toboketsa kapa ho neha matla senoko se lentsweng kapa polelong

setaele - tsela e itseng e ikgethang eo mongodi a hlophisang mantswe ka sepheo sa ho fihlela sephetho se itseng. Hantlentle setaele se kopanya mohopolo o hlahiswang le botho ba bongodi. Tlhophiso ena e kenyelletsa kgetho ya mantswe ya mongodi, le dintlha tse kang bolelele le sebopeho sa dipolelo, sehalo le tshebediso ya phoqo kapa kobiso

sekapoloto - ketsahalo ya tlatselletso e tsamayang mmoho le poloto ya sehlooho ya tshwantshiso kapa padi

simbolo - ntho e nngwe e sebediswang ho emela ho hong ho itseng

mahlalosonngwe (sinonime) (e latolana le **anthonime**) - lentswe le nang le mohopolo o tshwanang kapa o batlang o tshwana le wa lentswe le leng puong e le nngwe. Mohlala, *nonne, hakotse; shahlile, sefonthwane,* jj.

tlamahanya (synthesise) - ke ho kopanya mehopolo kapa dintlha tse tswang mehloding e fapaneng; kgutsufatso e hlakileng ya mehopolo ena e kopantsweng

tema (text) - ke *setatemente kapa popeho* e itseng, e ka tlang ka ho ngolwa, ka ho buuwa kapa hona ho bohwa

mookotaba (theme) - mohopolo kapa mehopolo ya sehlooho temeng; tema e ka nna ya ba le mookotaba e mmalwa mme yona e ka nna ya hlaha e sa totobala hakaalo

sehalo - boleng le tlhahiso ya lentswe/ tema ka mokgwa o bontshang maikutlo a matla. Temeng e ngotsweng sehalo se hlahiswa ke *mantswe a bontshang tjhadimo ya mongodi*. Filiming sehalo se ka hlahiswa ke mmino kapa dihlahiswa tse bonwang.

tema ya kgokahano - ditema tsa dikgokahano tsa ka mehla (mohl. mangolo, metsotso ya kopano, diraporoto, difekse)

melao ya ho ba le seabo dipuisanong - ke melao e laolang ho tsamaya ha moqoqo pakeng tsa batho e dumellang ba bang ho hlahisa mehopolo ya bona, ho pheta hape ho hlakisa moelelo, ho kena dipakeng ka sepheo sa ho kgutlisetsa puisano motjheng o nepahetseng, ho botsa bakeng sa ho hlakisetswa

ditema tse bohuwang - tema ya setshwantsho kapa e tshwantshisitsweng/ e takilweng e ka tadingwang mme e nehelana ka molaetsa (mohl. ditshwantsho tsa filimi, dinepe, tse tshwantshisitsweng tsa khomputha, dikhathunu, ditshwantsho, dimotlolo, tse takilweng, tse pentilweng)

boikutlwahatso - botho/semelo sa mongodi: mongodi ke mang; ha motho a bala kapa a boha o fumana moelelo wa seo mongodi a leng sona, seo a se emelang/ a se dumelang mmoho le maikemisetso a hae

bokgoni ba ho manolla mantswe ho fumana moelelo (word-attack skills) - mawa a sebediswang ha ho balwa lentswe le sa tsejweng (mohl. ho le arola ka dinoko, kapa ho batla moelelo wa dihlongwapele kapa dihlongwanthao), ka sepheo sa ho ka fumana moelelo wa mantswe

SEHLOMATHISO SA 1 DIPOPEHO TSA PUO LE DITWAELO/MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO (MELAO) YA TSHEBEDISO YA PUO
Kgodiso ya tlotlontswe le tshebediso ya puo
Mahlalosonngwe (disinonome), malatodi (diantonime), diparonime, dipolisime, didumatshwano le mepeletotshwano, lentswe le le leng bakeng sa polelwana (tlotlontswe),
dikapuo (papiso, tshwantshiso, mothofatso, tatolano, seemela, leetsisa, pheteletso, phoqo, tomatso, sehlohlolo, mothipoloho, aptronime/ thehello/ phetolabitso, apostrofi, anastrofi, khakhafoni, poeletsamodumo – poeletsadumanosi, poeletsadumammoho, alithereshene, mabitsohokwa, lebotsi, lehlaso, meelelomengata, lekgohledi, kganyetsano, komelo, lefosisanako, leetsisa, lepata, seemela, phoqo, pebofatso/ pebolo, tarakanyo, thehello);
Maele, dikapolelo (dika, dikamaele, maelana);
Mantswe a adinngweng, a maswetso, a matjha (neologism), mmoho le tlhaho ya mantswe (etimoloji)
Dikarolo tsa mantswe: dihlongwapele, metso le dihlongwanthao

Dibopeho tsa polelo le melao ya tshebediso ya pyo	
Mabitso	mabitsokgopolo (mehlala. boikokobetso, botswa, bohale, dikgopolo, bohlale, bokgopo, jj) mabitsohohle (mehala: setulo, lekotikoti, monna, mosadi, tafole, sekolo, jj) mabitsomararane (mehlala: modulasetulo, mahanahojwetswa; ntlwanatshwana, jj) mabitsokgoboka (mehlala: mohlape; phutheho; sehlopha; sekgakgatha, jj) mabitsobitso (mehlala: Palesa; Dafita; Pitoria: Maseru; sekolo sa poraemari sa Lereko; Bebele, jj) mabitso a nkang sehlongwapele – ho: (mehlala (ho tsamaya; ho ja; ho nwa; ho tsuba; ho lla, jj.) mabitso a bopilweng ka dikarolo tse ding tsa puo: (mehlala: sejo, sebini, seritsa, jj)
Maemedi	Mmui: Nna (bonngwe), Rona (Bongata) Mmuiswa: Wena (bonngwe) Lona (bongata) Mmuuwa: yena (bonngwe) bona (bongata) Maemedi oohle ho ya ka dihlopha tsa mabitso, Mehlala ke e latelang bonngweng le bongateng (yena/ bona) motho, batho, leshodu, mashodu, sefate, difate, nku, dinku, jj. Tadima dihlopha tsohle tsa mabitso) **Tshebediso**: Moetsi polelong > <u>Yena</u> o kapa patsi (Moroesi) <u>Bona</u> ba tsamaile maobane (bashemane) Moetsuwa polelong > Yena o jelwe tjhelete e ngata Tsona di hangwa ke bashanyana (dikgomo) le ka sebetsa jwalo ka dikarolo tse ding tsa puo Mohlala: Ntlo ya <u>bona</u> e tjhele (jwalo ka lerui)
Dikgethi	Lekgethi: (mohlala: -sweu > Monyaduwa o apere mose **<u>o mosweu</u>** kajeno). (mohlala: -raro > Maeba **<u>a mararo</u>** a fofetse hole). (mohlala: -holo > Lesaka l**<u>e leholo</u>** le ahwa ke mora wa morena). leamanyi: (mohlala: - reka > Banna **<u>ba rekang</u>** haufi mona ba se ba tsamaile) (mohlala: -kgopo > Modula o tsamaile ka tsela **<u>e kgopo</u>** ho ya Matwabeng) leakaretsi: (mohlala: - ohle > Setjhaba **<u>sohle</u>** se dumellana le morena) lesupi: (mohlala: -ena > Sekolo **<u>sena</u>** se a hola) lekgetholli: (mohlala: -sele > Monna **<u>osele</u>** o fihlile mona lapeng a o batla) (mohlala: -efe > Ke sekolo **<u>sefe</u>** se hlotseng tlhodisanong eo?) lerui: (mohlala: -sekolo > Bana **<u>ba sekolo</u>** ba se ba tsamaile)

Mahlalosi	Lehlalosi la nako: (mohlala: kajeno > Sello o tsamaya kajeno) Lehlalosi la sebaka / tao (mohlala: Thabo o ya sekolong) Lehlalosi la mokgwa (mohl. O bua hampe ha o tjho jwalo; Moroesi o sebetsa ka mokgwa)
Maetsi, makgathe le dikao	**Leetsi** (mehlala: Molelekeng o ja bohobe; Maetsi a letso/ maetsi matswa (mehlala: leetsane > thusa (-ana) > Puleng o thusana le Dieketseng mosebetsing wa bona. leetsolli > tlama (-olla, -ll-) > Ntate o tlamolla ntja) leetsaki > ngola (-aka) > Bashemane ba ngolaka mabota a sekolo leetsisi > sheba (-isa) > Dineo o shebisa Molefi nonyana sefateng. leetsetsi > beha (-ela) > Ntate o behela Maki tjhelete leetsehi > rata (-eha) > Mosidi o a rateha **leetsileba/ leba** • lebatlhalosi (mohlala: Molefi o moholo; Sekolo se hole) • lebalelekanyi/ lebatshwano (mohlala: Kgoboso ke motho; Pule ke morena) • lebakamano (mehlala: Mme o na le tjhelete e ngata; kgomo e na le namane) **Makgathe a leetsi** lekgathe lejwale (mehlala: Pule o a tsamaya; Moroesi o hlatswa dijana) lejwaleletswelli (Pule o ntse a tsamaya; Moroesi o sa ntse a hlatswa dijana/ o sa hlatswa dijana/ o ntse a hlatswa dijana) lephethi (mehlala: Pule o tsamaile; Moroesi o hlatswitse dijana) lefetile (mehlala: Pule o ile a tsamaya/ Pule a tsamaya/ letlang (mehlala: Pule o tla ngola lengolo leo; Mmabotswa o tla ya lebenkeleng) letlangletswelli (Mehlala: Nthati o tla be a ntse a ngola; Motshedisi o tla be a ntse a hlatswa dijana) sebopeho sa tatolo (Mehlala: Pule ha a tsamaya; Moroesi ha a hlatswa dijana) **maetsi le mathusi** (mehlala: (hle) > Dieketseng a hle a fihle hoseng. (tshwana) Ke tshwana ke mmone (tswa) Ke sa tswa fihla mona lapeng. **boiketsi** - lebopi -i: **(**Mehlala: kama > Ngwanana enwa o ikama hantle); (shwa > Monna o ile a itjhwesa ha a bona mapolesa)
Dikao	sekaopeho > (mohlala: Rapolasi o hela koro; Bashemane ba bala buka.) sekaohore > (mehlala: Ke dumela hore Modimo o a phela; O sebetsa ka thata hore a atlehe sekolong) sekaokgoneho > (mehlala: O ka fihla materiki ha o ka sebetsa ka thata; Pirates e ka hlola Chiefs) sekaoho > (mehlala: ho ja haholo ha ho a loka; Ho tsamaya ho naka di maripa; Ho sa tsebe ke lebote)

Makopanyi le mantswe a hokelang **(diratswana)**	Tatelano e tlwaelehileng**: (wa) pele, bobedi, boraro, pele ho,** ka morao ho, nakong eo, hamamoraonyana, qetellong, ha latela, moraonyana tjena, , recently, nakong e fetileng, ka morao ho moo Tlhaloso/sesosa le sephetho**:** ka baka leo, sephetho/ ditlamorao ya ba, hobane, ka lebaka la hobane, ho tloha moo, kahoo, ho a utlwahala hore .., ho tloha moo ... Tatelano tshebetsong: mohatong wa pele, wa bobedi, swa boraro ... Ho bapisa – ho batla ho tshwana le ho fapana ha ntho: tshwana, fapane, nnyane ho, kgolo ho, le ha ho le jwalo, empa Tatelano e bontshang bohlokwa ba ntho: ka mehla, qetellong Tlhahlamano ya ho dula ha ntho sebakeng**:** hodima, ka tlasa, ka tsohong le letona, ka tsohong le letshehadi, jj. Kakaretso: ka kakaretso, ha ke qetella/ pheletsong Seratswana se kgethang**:** ka mohopolo wa ka, tumelo ya ka, monahano, kutlwisiso, ke nahana/ hopola hore, ke nka hore, ke dumela, ho fihla ho nna hore, ke kgetha ho/ ke rata/ ha ke rate/ tshepa hore/ ke ikutlwa hore Seratswana se hlophisang**:** ke ya mofuta wa, e ka arolwa ka, e wela tlasa, e hokelwa mmoho le, ke karolo ya, e kgohlela hantle ho, e kgobokanngwa le, e amana le, e tsamaya mmoho le Seratswana se hlalosang: ka hodimo ho, ka tlasa, ka thoko ho, pela, leboya/ botjhabela/ bophirima/ borwa, boholo, mmala, sebopeho, sepheo, bolelele, bophara, boima, lebelo, e tshwana le, eka ke Seratswana se lekolang/ hlahlobang**:** ntle/-mpe, nepahetse/ fosahetse, itshwere hantle/ itshwere hampe, nepile/ fositse, bohlokwa/ ha e bohlokwa, sisinya/ hlahisa hore, kgothalletsa, eletsa, pheha kgang Seratswana se hlalosang: e hlaloswa ka hore, ke ya mofuta (o itseng) Seratswana se qetellang: ho phethela, ho akaretsa, ka kakaretso, ka bokgutshwanyane, jwalo ka ha o bona
Dipolelo le dipolelwana	polelonolo (mehlala: Bashemane ba ja nama; Pule o ngola lengolo; Ke ya sekolong) polelokopane/ polelotswako: na le dipolelwanakutu tse pedi. (Mehlala: Ke a ngola ebile ke mametse mametse mmino; Moroesi o hlatswa dijana ha Pule yena a di phumula) polelotswako (e na le dipolelwanakutu tse fetang tse pedi kapa ho feta) polelomararane (polelwanakutu le dipolelwana tse ding) Mehlala: O tsamaile ha letsatsi le dikela; Eitse ha pula e sa, mme a aneha dikobo; Mamotsamai o bolaile e mo hlodiyang bosiu **dipolelwana** • Polelwanakutu > O tsamaile. • polelwanabitso > e mo hlodiyang bosiu • polelwanakgethi > Ngwanana <u>ya mathang</u> le masiu o tshwerwe • polelwanatlhalosi: o ya nako > ha letsatsi le dikela o ya sebaka > moo ba rapellang teng o ya mokgwa >.hoo a fophang madi mahokedi : • Lehokamoetsi > Mohlala: Disebo **<u>o</u>** fiela lebala • Lehokamoetsuwa > Lebala **<u>le</u>** fielwa ke Disebo Sebopeho sa potso: Mehlala: Na Moroesi o hlatswa dijana?
Puo ya mmui le puopehelo	Mehlala: Puo ya mmui: “Ke tla tsamaya hosane ho ya Maokeng”, ho realo Nthabiseng Puopehelo: Nthabiseng o re o tla tsamaya hosane ho ya Maokeng.
Sebopeho sa Boetsi le Boetsuwa	Mehlala: Boetsi: Disebo **<u>o</u>** fiela lebala Boetsuwa: Lebala **<u>le</u>** fielwa ke Disebo

Malahlelwa le maetsisa-modumo	**<u>Malahlelwa</u>**: mehlala • Itjhu!: Itjhu! lemati la tla la mpitla habohloko. • Kgele! Kgele! o ngwana e mobe hakaakang. • Joo! : Joo! ka tla ka le bona nna nthwana batho. **<u>Maetsisamodumo</u>** • fi: Ha re feela fi ka mahlong ho nna. • pote: Tweba ya re pote ka lebota. • phuu: Ho ne ho nkga hore phuu ka tlong.
Matshwao a puo	Kgutlo (**.**) > Dimakatso o tsamaya ka pele**.** Feelwana (**,**) > Ha a se a fihlile moo**,** a re letsetse. Tlami (**-**) > Mofeta**-**ka**-**tsela o inketse yona ntja eo. Makalo (**!**) > Kgele**!** A tla a mphoqa enwa ngwana. Kgutlwana (**:**) > Moeketsi o rekile tse latelang**:** dikgomo, dinku le dipere. Kgutlwanafeelwane (**;**) > Sepheo sa titjhere se totobetse; o batla bana ba hae ba tsebe ho ngola. maqotsi/ditsejana/diabulwa diakwalwa > Dineo a re “Ke tla o ruta Masakana **( )** > Sello a bua le bona (Puleng le Dineo) ka boitshwaro ba bona.

Temoho e hlokolosi ya tshebediso ya puo
Ntlha le mohopolo
moelelo o otlolohileng le moelelo o patehileng/akantsweng
Moelelo wa sethato le moelelo o ritsitseng
Boitshetleho ba ditema le mongodi maemong a tsa phedisano le a tsa Mipolotiki
Tshusumetso e hlahiswang moelelong ke kgetho le tlohelo ya dintlha tse itseng
Kamano dipakeng tsa puo le matla
Puo e fehlang maikutlo le e hlohleletsang, puo e leeme, e nang tshekamelo, puo e kgethollang, e tadimang ditaba ka lehlakore le le leng, ho fapafapana ha tshebediso ya puo (jwalo ka puo ya tikoloho e itseng, puo ya sehlotshwana, jj), dikakanyo, dikgopolotaba, dintlha tse tshehetsang, mabaka a ho kenyeletsa kapa ho tlohela tlhahisoleseding.